

”Sain syksyllä alkaa kaiken alusta”
Petsamon siirtolaisten koulunkäynti Tervolan
Varejoella 1940–1950-luvulla

Pro gradu -tutkielma
Tiina Harjumaa
0276627
Kasvatustieteet
Luokanopettajakoulutus
KT Päivi Naskali
Lapin yliopisto
2015

Lapin yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”Sain syksyllä alkaa kaiken alusta”: Petsamon siirtolaisten koulunkäynti Tervolan Varejoella 1940–1950-luvulla

Tekijä: Tiina Harjumaa

Koulutusohjelma / oppiaine: Luokanopettajakoulutus / Kasvatustiede

Työn laji: Pro gradu -työ Laudaturtyö Lisensisaatintyö

Sivumäärä: 111

Vuosi: 2015

Tiivistelmä: Tutkielma käynnistyi osana Lapin yliopiston FEENIKS-hanketta, jossa muotoutui Petsamon siirtolaisia tutkiva ryhmä. Tutkimushankkeemme nimi on *Sodan siirtämät – Evakko- ja siirtolaisuuskokemukset pohjoisen oloissa toisen maailmansodan jälkeen*. Hankkeen ja tämän tutkielman tarkoitus on tutkia aiemman siirtoväkitutkimuksen varjoon jääneitä Petsamon siirtolaisia. Tutkimukseni pääkysymys on: ”Millaista Petsamon siirtolaisten koulunkäynti oli Tervolan Varejoella 1940–1950-luvulla?”.

Tarkastelen tutkielmassani Petsamon siirtolaisten koulunkäyntiä kasvatuksen historian näkökulmasta. Lähdeaineistoni koostuu arkisto- ja muistitietolähteistä. Tutkin Tervolan kunnan arkistoissa olevia Varejoen kansakoulun arkistoja ja haastattelin Varejoella nuoruudessaan asuneita henkilöitä. Tutkimusmenetelmällisiä lähtökohtia ovat arkistolähteiden analyysi, muistitietotutkimus ja filosofinen hermeneutiikka. Olen pyrkinyt tarkastelemaan ja analysoimaan lähteitä kriittisesti. Muistitiedon osalta on tärkeää huomioida muistojen tulkinnallisuus ja subjektiivisuus: mennyttä muistellaan nykyajasta käsin. Filosofinen hermeneutiikka puolestaan ohjasi minua pohtimaan mihin laajempiin ilmiöihin ja oloihin lähdeaineistoni viittaa. Teemoittelin tutkielman kolmeen käsittelylukuun. Ensin tarkastelen koulunkäynnin alkuvaiheita ja realiteetteja Varejoella. Toisessa ja kolmannessa käsittelyluvussa tarkastelen lainsäädäntöä ja muita määräyksiä joiden mukaan koulunkäynti piti asianmukaisesti järjestää. Lisäksi pohdin miten ajanmukaiset normit ja arvot näkyivät käytännön opetustyössä.

Sota- ja evakkovuosina suomalaisten lasten koulunkäynti oli hajanaista. Varejoen asuttamisen alkuaikoina koulunkäynti jatkui hajanaisena puutteellisissa ja huonoissa väliaikais-tiloissa. Oppilasmäärät olivat suuret, tilat ahtaat ja samalla vuosiluokalla olleiden oppilaiden ikäerot suuria. Kansakoulunkäyntiä ohjasivat ja määräisivät monet säädökset ja lait, kuten esimerkiksi oppivelvollisuuslaki ja määräykset oppilashuollosta. Lisäksi ajan mukaiset arvot ja normit näkyivät selkeästi opetuksen sisällöissä ja tavoitteissa niin kansakoululautakuntien ja muiden virallisten tahojen kirjeissä ja julkaisuissa, kuin käytännön opetustyössäkin. Erityisesti säästäväisyyttä, terveyttä ja raittiutta arvostettiin ja oppilaita kasvatettiin vastuullisiksi yhteiskunnan jäseniksi. Petsamolaisuus näkyi opetuksessa muun muassa historian oppisisällössä, laulutunneilla ja uskonnon opetuksessa. Ortodoksisen uskonnon opetuksen järjestäminen oli jo ennen sotia ongelmallista. Välirauhan myötä esimerkiksi Petsamon ortodoksinen seurakunta muuttui siirtoseurakunnaksi. Silti uskonnon opetus ja muukin koulunkäynti pyrittiin järjestämään määräysten ja lakien mukaisesti, muun muassa kansakouluntarkastajan valvovan silmän alla.

Avainsanat: siirtolaiset, koulunkäynti, kasvatuksen historia, muistitieto

Muita tietoja: Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa ja Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi.

Ei tämä [kiertokirja] löytänyt minua Pertunmaalta enää. Olen Tervolan Varejoella ”Lappin kolmiossa” petsamolaisten uudella asutusalueella vasta ensi vuottaan toimivassa koulussa. Tulin tänne tosiaan kuin sovittamaan uskottomuuttani Lappia kohtaan. Tämä on korpeen vasta raivattava ja rakennettava kylä, 6 km Tervolan asemalta. Käsittää nyt jo noin 60 perhettä. Lapsirikkaita, köyhiä ihmisiä, jotka asuvat mikä navetan toiseen päähän tehdyssä pirtissä, mikä lautakämpässä. Vain muutamalla on asunto valmis. Tarvitaan suomalaista sisua ylettömästi, ennen kuin täällä kultavilja pelloilla lainehtii.

Varejoen ensimmäinen opettaja Elsa Pölhö entisten opettajaseminaarilaisien kiertokirjassa*. Kirje päivätty Tervolassa 20.3.1949.
(Rantala 2005, 279–280.)

Kannen sitaatti Elsa Pölhön 20.3.1948 päivätystä kirjeestä (Rantala 2005, 180).

* Seminaarista valmistuneet opettajat kirjoittivat kirjeitä kiertokirjaan, joka kiersi henkilöltä seuraavalle. Kyseiseen kiertokirjaan kirjoittivat vuonna 1919 Jyväskylän seminaarista valmistuneet opettajat. (Rantala 2005, 7.)

Sisällys

1 JOHDANTO	5
2 TUTKIMUSAIHEEN KONTEKSTI.....	9
2.1 Petsamosta Varejoelle	9
2.2 Kansakoululaitos ja kasvatusajattelu.....	12
3 TUTKIELMAN LÄHTÖKOHDAT JA LÄHDEAINEISTON ESITTELY	18
3.1 Kasvatuksen historia	18
3.2 Lähdeaineiston analyysi	20
3.3 Lähdeaineiston esittely.....	25
4 KOULUNKÄYNNIN ENSIMMÄISET VUODET	31
4.1 Suuret oppilasmäärät – lukuisat opettajat.....	31
4.2 Koulunkäynti alkaa	39
4.3 Elsa Pölhön merkitys ja vaikutus	44
4.4 Vuokrahuoneistoista omaan kouluun	49
5 OPPILASHUOLTO	56
5.1 Pitkän matkan oppilaiden majoitus ja oppilasasuntola.....	56
5.2 Koulukeittola.....	62
5.3 Avustustenjakko	69
6 OPETUKSELLISET JA KASVATUKSELLISET SISÄLLÖT	75
6.1 Oppivelvollisuus ja käytöstavat	75
6.2 Kasvatus ja opetus I–VII vuosiluokalla.....	80
6.3 Jatko-opetus VII–VIII vuosiluokalla.....	87
6.4 Ortodoksisen uskonnon opetus.....	91
7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	96
LÄHTEET	102

1 JOHDANTO

Tämä pro gradu -tutkielma käynnistyi osana Lapin yliopiston FEENIKS-hanketta¹, joka tutkii taidetta ja kulttuuria osana Lapin sodan jälkeistä materiaalista ja henkistä jälleenrakennusta. Hankkeen tapaamisissa muodostui niin sanottu Petsamo-ryhmä², jonka jäsenten tutkimusintressit kohdistuvat Petsamon evakkojen ja siirtolaisten kokemuksiin. Tässä kasvatustieteen tutkielmassa pureudun Petsamon siirtolaisten koulunkäyntiin.

Siirtokarjalaisia on tutkittu kotimaassamme ahkerasti. Esimerkiksi Mika Puhakka ja Ilkka Virta toteavat, että: ”[k]oko sotien jälkeisen historiamme ajan siirtokarjalaisuus on ollut jatkuvan mielenkiinnon kohteena”, muun muassa eri tieteenalojen tutkijoiden, poliittisten vaikuttajien, kirjailijoiden ja evakkojen itsensä toimesta.³ Petsamon siirtolaiset ovat tutkimusryhmämme huomion mukaan jääneet marginaaliseksi ryhmäksi historiankirjoituksessa. Virta on itse perehtynyt nimenomaan siirtokarjalaisiin väitöskirjassaan *Siirtoväen kansakoulukysymys sotavuosien Suomessa* (2001). Kyseinen väitöskirja oli oleellinen alkusysäys tälle tutkimukselle ja sen lähdeluettelo osoittautui arvokkaaksi. Virran tutkimus käsittelee useita sellaisia asioita, jotka ovat esillä myös tässä tutkielmassa. Virta tarkastelee jonkin verran vuotta 1944 ja sen jälkeistä aikaa, mutta keskittyy sotavuosien käsitteelyyn. Monipuolinen ja kattava väitöskirja avasi koulunkäynnin kontekstia, kuten lainsäädäntöä ja ortodoksisen uskonnon opetuksen järjestelyä. Väitöskirja on nimenomaan monipuolinen ja kattava karjalaisen siirtoväen osalta, jota Virta keskittyy tarkastelemaan. Petsamon siirtoväen asioita ei juurikaan käsitelty.

Sama oleellinen puute vaivasi Heikki Wariksen, Vieno Jyrkilän, Kyllikki Raitasuon ja Jouko Siipin tutkimusta *Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta* (1952). Tutkimuksesta ei ollut juurikaan apua omani kannalta, vaikkakin se hieman käsitteli ortodoksisen uskonnon opetuksen järjestelyitä.

¹ Taide ja kulttuuri Lapin sodan jälkeisessä mentaaliosassa ja materiaalisessa jälleenrakennuksessa (FEENIKS). 2011–2017.

² Tutkimushankkeemme nimi on *Sodan siirtämät. Evakko- ja siirtolaisuuskokemukset pohjoisen oloissa toisen maailmansodan jälkeen*. Hankkeen johtaja on kulttuurihistorian professori Marja Tuominen. Muita jäseniä ovat Veli-Pekka Lehtola, Tiina Suopajarvi, Outi Autti, Pekka Räihä, Rauni Rekonen, Johanna Tuovinen ja Mikko Melamies.

³ Puhakka & Virta 2003, 151–152.

Wariksen ym. ja Virran tutkimukset paljastavatkin hyvin juurtuneen käsityksen: siirtoväen mielletään käsittävän vain Karjalan siirtoväen. Petsamon ja muiden luovutettujen alueiden siirtoväkeä ei ole juurikaan tutkimuskirjallisuudessa käsitelty. Kaiken lisäksi Virta⁴ toteaa väitöskirjassaan, että ylipäättänsä siirtoväen koulunkäyntiä on käsitelty ”äärimmäisen niukasti”. Uudempikaan tutkimuskirjallisuus ei juuri muuta tätä asiaa enkä ole löytänyt sellaista tutkimusta, joka käsittelee nimenomaan Petsamon siirtoväen koulunkäyntiä.

Veli Nurmi käsittelee kansakoulutoimea ja opetustyötä tiiviisti ja selkeästi teoksessaan *Kansakoulusta peruskouluun* (1989). Välillä Nurmen teksti on liiankin tiivistä ja yleistävää, mikä aiheutti ensi alkuun itselleni väärinkäsityksiä muun muassa opetussuunnitelmien suhteen. Nurmi kuitenkin käsittelee laajalti lainsäädäntöä ja asetuksia, siis niitä raameja, joiden mukaan koulunkäynti järjestettiin. Muita kansakoulua käsitteleviä tutkimuksia ovat muun muassa Hannu Syväojan *Kansakoulu – suomalaisten kasvattaja* (2004), sekä Anja Heikkisen ja Pirkko Leino-Kaukiaisien toimittama *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle* (2011). Toimitettu teos käsitti useita eri aiheisiin rajattuja artikkeleita ja on yksi keskeisimmistä lähteistä tässä tutkimuksessa. Aikalaislähteenä käytin tunnetun pedagogin, Matti Koskenniemen *Kansakoulun opetusoppi* -teosta (1946) sekä kouluhallituksessa toimineen Alfred Salmelan *Suomen kansakouluhallinnon pääpiirteet* -teosta (1947). Näiden tässä kappaleessa esiteltyjen teosten avulla pystyin vertailemaan niiden sisältämiä esityksiä kansakoulua koskien. Kokonaisuutena ne muodostavat laajan kuvan suomalaisesta kansakoulusta.

Lappilaista koulunkäyntiä tutkineen Juhani Lassilan väitöskirja *Lapin koulutushistoria – Kirkollinen alkuopetus-, kansa-, perus- ja oppikoulut* (2001) käsittelee jonkin verran koulunkäyntiä myös Varejoen⁵ kansakoululla. Massiivisen väitöskirjan ongelma on siinä, että Lassila on joutunut laajan aiheensa vuoksi tiivistämään runsaasti. Tämän seurauksena paikkakunta- ja koulukohtaiset tarkastelut ovat vain pintapuolista selontekoa. Kokonaiskatsauksena väitöskirjan ensimmäinen osa, jota olen tässä tutkimuksessa käyttänyt lähteenä, on kuitenkin hämmästyttävän tarkka ja se tarjosi vertailukohdan muille lähteille. Väitöskirja ei tosin tarjonnut tietoa siitä miten ortodoksisen uskonnon opetus järjestettiin

⁴ Virta 2001, 14.

⁵ Lassila 2001, osa 1: 288, 292, 294, Tervolan kunnan kouluista sivuilla 275–294.

syRJäseutujen kouluilla. En muutenkaan onnistunut löytämään sellaista tutkimusta joka olisi avannut tätä asiaa. Toisenlaista tietoa Varejoen kansakoulusta ja kylän elämästä tarjosi Jukka Rantalan tutkimus *Kansaa kasvattamassa* (2005). Rantala käsittelee Jyväskylän opettajainseminaarista vuonna 1919 valmistuneiden opettajien välistä kirjeenvaihtoa. Elsa Pöhlö, Varejoen ensimmäinen opettaja, on sattumoisin yksi näistä kiertokirjaan kirjoittaneista opettajista. Elsan kirjeet valaisivat monin tavoin koulun ja kylän arkea. Petsamon, ja osittain myös Varejoen historiaa käsittelevä *Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944* on Jouko Vahtolan ja Samuli Onnelan toimittama teos vuodelta 1999. Teos oli itselleni oleellinen lähde, sillä se sisältää tutkimusaiheeni kontekstia käsitteleviä artikkeleita.

Olot Varejoella olivat monin osin puutteelliset, niin materiaalisesti kuin henkisestikin, sillä siirtolaisten uusi elämä uudella asutusalueella oli vasta aluillaan. Tästä syystä olen kiinnostunut siitä, miten koulua käytiin kyseisenä aikana kyseisissä oloissa, jolloin koko Lappia jälleenrakennettiin.

Tutkielmani pääkysymys on:

Millaista Petsamon siirtolaisten koulunkäynti oli Tervolan Varejoella 1940–1950-luvulla?

Kysymys on aseteltu kasvatuksen historian näkökulmasta. Tavoitteenani on rakentaa vuoropuhelua tutkimuskirjallisuuden, lähdeaineiston ja muiden lähteiden sekä kontekstin välille seuraavien alakysymysten avulla:

- Miten koulunkäyntiä koskevat lait ja käytänteet näkyivät Varejoella?
- Mitä merkityksiä koulunkäynnillä tulkitaan olleen?

Tutkielmani käsittää seitsemän päälukua. Toisessa luvussa käsittelem tutkimusaiheen kontekstia. Ensin selostan miten petsamolaiset päätyivät Tervolan Varejoelle, sitten avaan kansakouluun liittyviä käytänteitä ja silloista kasvatustajatteluja. Kolmas luku käsittelee tutkielman lähtökohtia, joita ovat kasvatuksen historia, arkistolähteiden analyysi, muistitietotutkimus ja filosofinen hermeneutiikka. Olen pyrkinyt tarkastelemaan arkistolähteitä kriittisesti ja huomioimaan muistitiedon tulkinnallisen luonteen. Filosofinen hermeneutiikka näkyy tässä tutkielmassa niin, että tarkastelen lähdeaineistoa ja tutkimuskirjallisuutta osana suurempaa kokonaisuutta eli niiden kontekstia. Luvun lopussa esittelen

lähdeaineistoni. Neljännessä luvussa analysoin koulunkäynnin ensimmäisiä vuosia ja olosuhteita Varejoella. Tarkastelen muun muassa millaisia alkutoimia koulunkäynnin järjestäminen vaati. Viidennessä ja kuudennessa käsittelyluvussa analysoin miten ajanmukainen lainsäädäntö ja arvot vaikuttivat koulunkäyntiin ja sen järjestelyihin. Näitä ovat muun muassa oppivelvollisuuslaki ja ajanmukaiset käsitykset siitä millaisiksi oppilaita tulisi kasvattaa. Seitsemännessä luvussa esitän johtopäätökseni ja pohdin tutkielman tuloksia.

Koulunkäynti on iso osa oppilaiden elämää. Esimerkiksi Tuomas Tepora ja Amanda Keddie huomauttavat, että koulunkäynnillä on merkitystä oppilaiden sopeutumisen kannalta.⁶ Tepora tosin tarkasteli siirtokarjalaisia ja Keddie vähemmistöoppilaiden inklusiota. Kasvatuksen historian näkökulman mukaan historian tuntemus lisää ymmärrystä nykyisyydestä ja koulutuksemme tämän hetkisestä tilasta.⁷ Jorma Virtanen huomauttaa Lowen (2002) korostaneen, että kuten yhteiskunta joka ei piittaa historiastaan, niin myös menneisyydestään piittaamaton koulutusjärjestelmä ei todennäköisesti saavuta parhainta tulevaisuuttaan.⁸ Luokanopettajien ja muiden kasvatustyössä toimivien onkin tärkeää ymmärtää kasvatuksen historian eri vaiheita. Suomen tilastollisesta vuosikirjasta (2013) käy ilmi, että maahanmuutto Suomeen on kasvanut erityisesti 2000-luvulla. Tämän seurauksena myös Opetusministeriö on esittänyt linjavetojaan maahanmuuttajien koulutuksen ja kulttuurivähemmistöjen opetuksen suhteen.⁹ Petsamon siirtolaiset eivät varsinaisesti olleet maahanmuuttajia tai pakolaisia siinä mielessä kuin nämä sanat esiintyvät Opetusministeriön julkaisuissa. Tutkimukseni voi kuitenkin tarjota sovellettavaa tietoa, kun pohditaan maahanmuuttajien ja pakolaisten sopeutumiseen ja koulunkäyntiin liittyviä kysymyksiä.

⁶ Keddie 2011, 235–236; Tepora 2010, 53–54.

⁷ Ks. Esim Elio 1977, 5–6.

⁸ Virtanen 2007, 582. Lowen englanninkielinen sitaatti sijaitsee Virtasen tekstin alaviitteessä.

⁹ Suomen tilastollinen vuosikirja 2013. Elektroninen aineisto; Ks. esim. Maahanmuuttajien koulutuksen kehittäminen. 2013. Elektroninen aineisto; Kulttuurivähemmistöt. 2014. Elektroninen aineisto; Monikulttuurisuuteen ja saavutettavuuteen liittyviä linjauksia. 2014. Elektroninen aineisto.

2 TUTKIMUSAIHEEN KONTEKSTI

2.1 Petsamosta Varejoelle

Suomalaisia oli muuttanut Jäämeren tuntumaan, Petsamon tienoille jo 1860-luvulla. Venäjän keisari Aleksanteri II:n antaman asetuksen myötä suomalaiset saattoivat asettua alueelle.¹⁰ Tarton rauhassa vuonna 1920 Petsamo liitettiin Suomeen.¹¹ Petsamo tarjosi monipuolisia työmahdollisuuksia muun muassa rakennusalalla sekä yritystoiminnan ja satamatöiden parissa. Talvisodan alla myös kaivosteollisuus oli hyvä työllistäjä.¹² Toisessa maailmansodassa käytyjen taisteluiden seurauksena Suomi ja Neuvostoliitto solmivat välirauhan sopimuksen Moskovassa vuonna 1944. Petsamo luovutettiin tuolloin Neuvostoliitolle.¹³ Petsamon 5514 evakkoa evakuoitiin 17.9.1944 mennessä, kymmenessä päivässä siitä kun virallinen evakuointikäsky oli annettu.¹⁴

Maatalousministeriön asutusasiainosaston (ASO:n) vastuulla oli maaseudun jälleenrakennuksen organisointi.¹⁵ Maatalousministeriö päätti sijoittaa Petsamon maataloussiirtoväestöä Tervolan kuntaan, Varejoelle (ks. Kuva 1. Varejoki on pohjoisempi kahdesta punaisesta ympyrästä). Lisäksi Varejoelle saapui muun muassa rintamamies-maansaajia. Suuri osa siirtolaisille osoitetusta maasta oli valtion metsää. Maita lunastettiin myös paikallisilta asukkailta, jotka saivat tilalle vastikealueita.¹⁶ Enimmillään asukkaita oli Varejoella kuutisen sataa.¹⁷

Kuva 1 on Suomen kartta vuodelta 1940 jolloin Petsamo oli vielä osa Suomea, lukuun ottamatta luovutettua Kalastajasaarentoa.¹⁸ Syksyllä 1944 Suomi palasi vuoden 1940 mukaisiin Moskovan rauhan rajoihin.¹⁹ Nämä rajat siis näkyvät oheisessa kartassa.

¹⁰ Alavuotunki 1999, 41.

¹¹ Kaarninen 1999, 73.

¹² Onnela 1999, 119; Taskila 1999, 231–243.

¹³ Hentilä 2006, 959; Vuorisjärvi 1999, 540. Pariisin rauhansopimus laadittiin ja ratifioitiin vuonna 1947. Virrankoski 2012, 399.

¹⁴ Nyssönen 1999, 639–641; Ursin 1980, 289 [taulukkoliite 22].

¹⁵ Ursin 1980, 68; Vennamo & Väisänen 1988, 39.

¹⁶ Avela 1995, 41; Lapin Kansa 4.10.1945, Nro 113, s. 4.; Vennamo & Väisänen 1988, 125.

¹⁷ Ahon, Ilolan ja Keräsen (1987) sekä Riihisen (1988) mukaan Nyssönen 1999, 651.

¹⁸ Kartta 1; Elfvengren 1999, 578.

¹⁹ Enbuske 2012, 109.

Kuva 1. Suomen kartta vuodelta 1940. Kartassa näkyvät keltaisin viivoin rajatut Neuvostoliitolle luovutetut alueet: Karjala, Salla-Kuusamo sekä Jäämeren rannalla sijaitseva Kalastajasaarento. Evakkopaikkakunta Kalajoki (eteläisempi ympyrä) ja sijoituskunta Tervola on merkitty kirjoittajan toimesta karttaan jälkikäteen.

Olen itse merkinnyt karttaan jälkikäteen punaisiin ympyröin evakkopaikkakunta Kalajoen²⁰ lisäksi sijoituspaikkakunta Tervolan. Jukka Nyysösen mukaan petsamolaisia evakuoitiin myös Ala- ja Ylivieskaan, mutta heitä hajaantui myös muualle Suomeen.²¹

Petsamossa oli kreikkalaiskatoliseen seurakuntaan kuuluvaa väestöä. Seurakunnasta käytettiin vuodesta 1954 alkaen nimitystä ortodoksinen seurakunta. Vuoden 1944 alueluovutusten myötä myös Petsamon seurakunta joutui evakkoon. Siirtoseurakuntaa hoidettiin Oulusta käsin.²² Varejoella muistellaan olleen kymmenkunta perhettä, jossa ainakin toinen vanhemmista oli ortodoksi.²³ Uskonnonopetus pyrittiin järjestämään sotien jälkeen lain mukaisesti ja muutoinkin seurakuntaa jälleenrakennettiin 1950-luvulla.²⁴ Ortodoksinen uskonnon opetus oli kuitenkin ongelmallista ja vaati erityisjärjestelyjä, sitä pyrittiin esimerkiksi siirtämään kirkkojen vastuulle.²⁵ Tässä tutkimuksessa käytän jatkossa ortodoksi-käsitettä.

Ensimmäiset asukkaat saapuivat Varejoelle vuonna 1946. Asutustoiminta sekä rakennus- ja raivaustyöt lähtivät ripeästi käyntiin ihmisten asuessa ensi alkuun parakeissa ja muissa väliaikaisissa suojissa.²⁶ Jälleenrakennusaikana korprien asuttaminen on ollut yleistä, sillä siirtoväki oli asutettava jonnekin.²⁷ Elna Nelin, yksi haastattelemistani ihmisistä, kertoi olleensa isänsä ja veljensä kanssa ensimmäisiä Varejoelle saapuneita asukkaita. Muu perhe odotti ensitöiden etenemistä evakkopaikkakunnalla Kalajoella.²⁸ Varejokea asutettiin vähitellen, mutta ripeästi.

Koulunkäynti aloitettiin Varejoella vuonna 1947 parakkirakennuksessa kahden opettajan voimin, mutta pian palkattiin myös kolmas opettaja.²⁹ Varejoen koulun ensimmäinen opettaja Elsa Pöhlhö kertoi entisten opettajaseminaarilaisten keskuudessa kiertäneessä

²⁰ Suuri osa petsamolaisista evakuoitiin nimenomaan Kalajoelle. Nyysösen 1999, 639.

²¹ Nyysönen 1999, 641.

²² Metropoliiitta Leo 1999, 449–450, 461–462; Tuominen 2013, 245.

²³ Sari Tervaniemen arkisto (STA). Mirjam Kälkäjän toimittaman neliosaisen radiokuunnelman *Jäämereltä jängän reunaan* tallenne, wav-tiedosto. Kertojana Vilho Kemoff; Nykänen 2014, muistelijana Katri Vuori (omaa sukua Kemoff). Elektroninen lähde.

²⁴ Sainen (2000) mukaan Virta 2001, 242; Waris ym.1952, 304.

²⁵ Syväoja 2004, 173; Virta 2001, 242.

²⁶ Ryhmäkeskustelu 17.12.2014; Ryhmähaastattelu 26.3.2014; Avela 1995, 42; STA. Mirjam Kälkäjän toimittaman neliosaisen radio-ohjelman *Jäämereltä jängän reunaan* tallenne. wav-tiedosto.

²⁷ Enbuske 2010, 109–110.

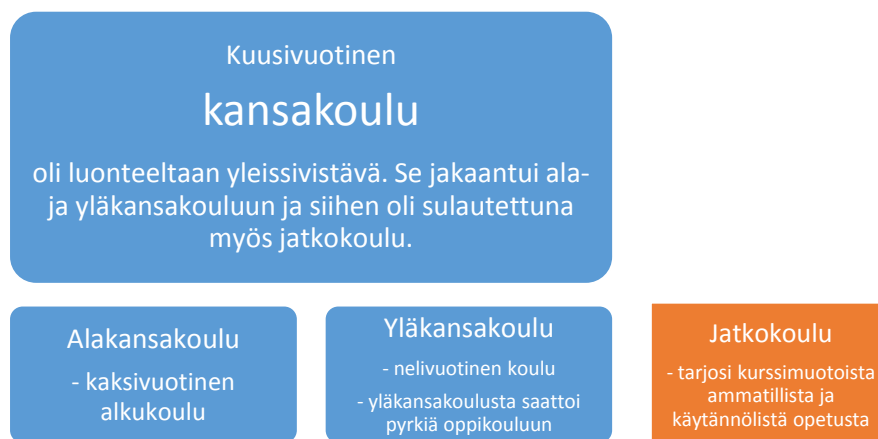
²⁸ Ryhmäkeskustelu 17.12.2013. Elna Nelin.

²⁹ Ryhmäkeskustelu 17.12.2013. Kyösti Hänninen.

kiertokirjassa seuraavasti. ”Sain syksyllä [1947] alkaa kaiken alusta. Ei ollut edes luokkaa, muusta puhumattakaan.”³⁰ Koulunkäynti alkoi nopeasti sen jälkeen, kun ensimmäiset asukkaat saapuivat Varejoelle, mutta kaikki oli aloitettava alusta.

2.2 Kansakoululaitos ja kasvatuseritys

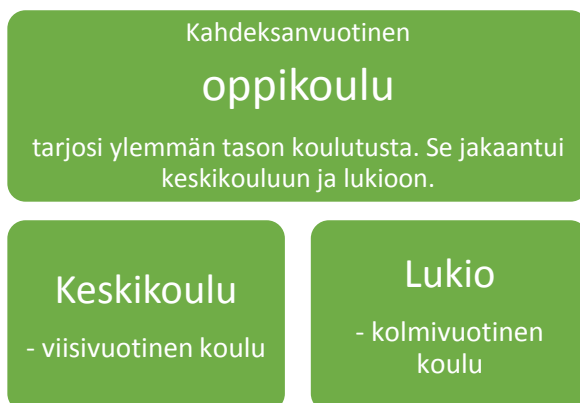
Kaaviossa 1 ja 2 olen esittänyt Nurmen (1989), Kuikan (1991), Syväjärven (2004), Koskenniemen (1946) ja Vuorio-Lehden (1999) mukaan kansakouluasetuksen mukaisen rinnakkaiskoulujärjestelmän. Tarkasteluni keskittyy kansakouluun, mutta kokonaiskuvan vuoksi esitän Kaaviossa 2 myös oppikoulun. Tarkastelen millainen koulutusjärjestelmä oli käytössä silloin, kun siirtolaislapset aloittivat koulunkäynnin Varejoella. Kansakoulua ja rinnakkaiskoulua on toki ehditty kehittää ja sen rakenteita muuttaa useaan otteeseen lukuisten komiteamietintöjen, suunnitelmien ja asetusten myötä. Näitä kehitysvaiheita³¹ en katsonut aiheelliseksi tässä käsitellä. Aiheesta kiinnostunut voi perehtyä niihin edellä mainittujen teosten avulla.

Kaavio 1. Kansakouluopetus.

³⁰ Rantala 2005, 180.

³¹ Koskenniemi huomauttaa, että koululaitoksen syntyhistorian monivaiheisuudesta johtuen vuosiluokat eivät muodosta yhtenäistä kokonaisuutta. Kansakoulun osat syntyivät eri aikoina, eivätkä edes siinä järjestyksessä kuin oppilasta niissä opetetaan. Koskenniemi 1946, 28.

Kaavio 2. Oppikouluopetus

Kaavio 1 ja Kaavio 2. Rinnakkaiskoulujärjestelmä Koskenniemeä (1946), Nurmea (1989), Kuikkaa (1991) Syväojaa (2004) ja Vuorio-Lehteä (1999) mukailleen. Koulutusjärjestelmä muotoutui vähitellen tähän muotoon 1860-luvulta alkaen useiden eri asetusten ja komiteamietintöjen myötä. Rinnakkaiskoulujärjestelmä oli tässä muodossa voimassa kun Petsamon siirtolaiset aloittivat koulunkäynnin Varejoella vuonna 1947. Kuusivuotisesta kansakoulusta tuli seitsenvuotinen vuonna 1948.

Vuonna 1866 annetun kansakouluasetuksen jälkeen perustettiin sekä ala- että yläkansakouluja. Vuoden 1921 oppivelvollisuuslain myötä kaksivuotisesta alkuopetuksesta, eli **alakansakoulusta** tuli erillinen osa **kansakoulua**. Kunta järjestäisi **yläkansakouluta** soista opetusta.³² Yläkansakoulun jälkeen oli pakollista osallistua vielä jatko-opetukseen **jatkokoulussa**, jos ei muutoin jatkanut opintojaan. Usein jatko-opetusta järjestettiin maaseudulla kurssimuotoisena tai päiväkouluna. Jatkokoulua pyrittiin sulauttamaan kansakoulujen yhteyteen. Kaksivuotisia jatkokursseja järjestettiin yleensä muutamana iltana viikossa ja myös aikuiset saivat osallistua niihin.³³ 1940-luvun lopulla opetusta annettiin 75–150 tuntia lukuvuodessa kansakouluopettajien voimin.³⁴ Jatkokurssien sisällöt vaihtelivat paikkakuntien välillä.³⁵ Maaseudulla se oli esimerkiksi teorian ja käytännön opetusta kotitaloustöistä.³⁶ Kansakouluun lisättiin VII luokka vuonna 1948, mikäli jatkokoulua ei ollut.³⁷

³² Aluksi kodit ja kirkolliset lastenkodit järjestivät alkuopetusta. Kuikka 1991, 58–59, 87; Nurmi 1989, 9–11; Syväoja 2004, 34, 38, 55–56, 76.

³³ Syväoja 2004, 12, 43, 56, 126–128; Nurmi 1989, 15–16, Koskenniemi 1946, 23–24, 283; Ks. myös Virta 2001, 37.

³⁴ Koskenniemi 1946, 24.

³⁵ Jauhiainen 2011, 113.

³⁶ Syväoja 2004, 128.

³⁷ Kuikka 1991, 101; Syväoja 2004, 59.

Vähitellen muotoutui **rinnakkaiskoulujärjestelmä**: **kansakoulu** oli luonteeltaan yleisivistävä kun taas **oppikoulu** tarjosi niin sanotusti ylemmän asteen koulutusta.³⁸ Oppikouluun saattoi pyrkiä kun *kansakoulua* oli käyty neljä–kuusi vuotta, siis kun *yläkansakoulua* oli käyty kaksi–neljä vuotta.³⁹ Oppikoulu jakaantui keskikouluun ja lukioon minkä jälkeen saattoi pyrkiä yliopistoon.⁴⁰ Tässä tutkielmassa rajaan koulunkäynnin koskemaan kansakoulua.

Koulun käytänteitä ja arkea ohjasivat monet ylhäältä annetut säädökset. Simo Skinnari ja Hannu Syväoja mainitsevat, että vallan elementti on sisäänrakennettuna kasvatus- ja koulutuskäytänteisiin.⁴¹ Kunnat esimerkiksi jaettiin **kansakoulupiireihin** vuoden 1898 piirijakoasetuksella.⁴² Kunnallisvaltuusto asetti kunkin koulupiirin kansakoululle **johtokunnan**, joka koostui kuudesta henkilöstä. Näistä kolmen tuli olla oppilaiden huoltajia. Johtajaopettaja kuului johtokuntaan, mutta hänellä ei ollut äänivaltaa. Useimmiten opettaja toimi johtokunnan sihteerinä. Lisäksi johtokunnalla oli taloudenhoitaja.⁴³ Johtokunta huolehti oppivelvollisuuden täyttymisen valvomisesta, opettajan viran täyttämisestä, budjettiin liittyvistä asioista ja lisäksi se laati toimintakertomuksia. **Kunnan viranomaiset ja kansakouluntarkastajat**⁴⁴ kävivät näitä dokumentteja läpi.⁴⁵ Lisäksi johtokunta huolehti oppilashuollon asioista, kuten kouluruokailun, oppilajasuntolan ja avustustenjaon järjestelyistä.⁴⁶ Koulut tarjosivat lain velvoittamina oppilaille päivittäisen kouluruoan vuodesta 1948 alkaen. Asetus oli annettu jo vuonna 1943 viiden vuoden siirtymäajalla.⁴⁷ Lisäksi koulujen tuli huolehtia oppilaiden terveydenhuollosta: koululääkäri muun muassa ehkäisi tartuntatautien leviämistä.⁴⁸ Johtajaopettajan tuli järjestää kouluille uuden arkistolain mukainen arkisto.⁴⁹ Nämä Varejoen kansakoulun arkistot toimivatkin lähdeaineistoni yhtenä osana.

³⁸ Koskenniemi 1946, 12, 28, 282; Kuikka 1991, 59, 88, 101; Syväoja 2004, 43–44, 62.

³⁹ Nurmi 1989, 13; Koskenniemi 1946, 280–281; Vuorio-Lehti 1999, 173.

⁴⁰ Vuorio-Lehti 1999, 172.

⁴¹ Skinnari & Syväoja 2007, 343.

⁴² Kuikka 1991, 69; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 24; Nurmi 1989, 12.

⁴³ Syväoja 2004, 84.

⁴⁴ Kansakouluntarkastajia on ollut jo 1860-luvulta lähtien. Nurmi 1989, 22.

⁴⁵ Syväoja 2004, 85.

⁴⁶ Ks. Nurmi 1989, 46; Paksuniemi 2014, 23; Syväoja 2004, 106–107.

⁴⁷ Paksuniemi 2014, 23; Syväoja 2004, 106.

⁴⁸ Syväoja 2004, 109. Syväoja käsittelee terveydenhuolto varsin kattavasti sivuilla 107–112.

⁴⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ec. Kansakoululautakunta Tervolan koulujen johtajaopettajille ja johtokunnille 19.2.1948. Kiertokirje N:o 38.

Oppivelvollisuudesta määrättiin lailla vuonna 1921. Yleinen käytäntö oppivelvollisuuden laiminlyönnistä oli, että huoltajalle määrättiin sakkomaksu. Koulunkäynnin keskeytys johti toisinaan oikeuskäsittelyyn.⁵⁰ Vuoteen 1947 asti yli viiden kilometrin koulumatkalta olleiden oppilaiden ei tarvinnut käydä koulua, mutta kyseisenä vuonna annettiin asetus pitkän matkan oppilaiden asuntoloista. Sen jälkeen myös pitkänmatkan oppilaat olivat oppivelvollisia.⁵¹ Oppivelvollisuuslaki muuttui ja astui voimaan 1.8.1948, sillä samana vuonna kansakouluihin lisättiin seitsemäs luokka. Oppivelvollisuus alkoi edelleen sen kalenterivuoden syyskuussa, jolloin oppilas täytti seitsemän vuotta. Huoltaja tai kansakoulun johtokunta saattoi hakea oppivelvollisuusikäiselle lapselle vuoden lykkäystä koulun aloittamiseen. Uudistuksen myötä oppivelvollisuus päättyi vasta sen kalenterivuoden keväällä, jolloin oppilas täytti viisitoista vuotta. Oppivelvollisuus katsottiin suoritetuksi iästä riippumatta kun kansakoulun päästökirja oli saatuna, tai oppimäärä oli muutoin osoitettu suoritetuksi. Mikäli suoritus jäi vajaaksi, oppivelvollisuus päättyi 16-vuotiaana.⁵² Lisäksi oppilaita veloitettiin osallistumaan jatko-opetukseen, jos he eivät muuten jatkaneet opintojaan.⁵³

Sotavuosina koulunkäynti jäi monella oppilaalla vähälle. Opetus oli hajanaista kun sitä järjestettiin poikkeusoloissa ja opettajainseminaarit jäivät (talvisodan aikana) tauolle.⁵⁴ Toisen maailmansodan jälkeen valtiopäivät halusi uudistaa koululaitosta uutta demokraattista suuntausta vastaavaksi.⁵⁵ Vuosina 1945–1946 valmistui monia komiteamietintöjä koskien kansakoulun ja opettajankoulutuksen kehittämistä.⁵⁶ Uusi opetussuunnitelma valmistui kuitenkin vasta vuonna 1952 ja se aiheutti uusia opetusjärjestelyitä.⁵⁷ Koulutus nähtiin tulevaisuuden kannalta entistä tärkeämpänä.⁵⁸

⁵⁰ Syväoja 2004, 105.

⁵¹ Hyvärö 2011, 381–382; Kuikka 1991, 69; Nurmi 1989, 46;

⁵² TKA. Varejoen kansakoulu. Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kouluhallituksen kirjeet ja kiertokirjeet. Kouluhallituksen kiertokirje N:o 1159 2.9.1948, Laki oppivelvollisuudesta annetun lain muuttumisesta (Annettu Helsingissä 29.7.1948); vrt. Nurmi 1989, 41–42; Tuomaala 2011, 95; Virta 2001, 36–35.

⁵³ Virta 2001, 37.

⁵⁴ Nurmi 1989, 30; Paksuniemi 2014, 17; Tepora 2010, 50.

⁵⁵ Virtanen 2007, 568.

⁵⁶ Kuikka 1991, 100.

⁵⁷ Nurmi 1989, 42–43.

⁵⁸ Koski 2011, 175, 179.

Vuodesta 1948 alkaen **opettajien poikkeusvalmistumisella** pyrittiin valmistautumaan opettajapulaan. Pula johtui muun muassa siitä, että luokkakokoja pienennettiin ja tästä syystä piti perustaa runsaasti uusia opettajanvirkoja. Tästä seurasi myös epäpätevien opettajien runsaus Pohjois-Suomessa.⁵⁹ Virkaa hakevan opettajan tuli toimittaa todistuksia joilla osoitti pätevyytensä ja lisäksi todistuksia mahdollisesta aiemmasta työpaikasta. Jotokunnan piti valita pätevin hakija työhön.⁶⁰ Pienemmistä ryhmäkoista johtuen opetettavia luokkia oli runsaammin kuin ennen ja opettajiakin tarvittiin runsaasti. Täytyy myös muistaa, että suuret ikäluokat syntyivät sotien jälkeisinä vuosina 1940-luvun lopulla.⁶¹ Opetusta annettiin usein vuoro-opetuksena⁶², mikä tarkoitti käytännössä sitä, että osa oppilaista kävi koulua aamupäivällä ja loput iltapäivällä.

Matti Koskenniemi, joka oli aikanaan johtava pedagogiikan tutkija, pyrki uudistamaan kansakoululaitosta. Hän vaikutti vuoden 1952 komiteamietintöön, joka uudisti opetussuunnitelmaa. Yksi uudistus oli se, että oppiaineiden välisiä rajoja häivytettiin.⁶³ Lisäksi opettajille haluttiin antaa opetusmenetelmällisiä vapauksia.⁶⁴ Koskenniemi esitti *Kansakoulun opetusoppi* -teoksessaan (1946) vahvoja mielipiteitä siitä, millaisiksi oppilaita tulisi kasvattaa: siveellisiksi ja hyvätapaisiksi, isänmaatarakastaviksi, maailmankansalaisiksi, itsenäisiksi ja omatoimisiksi, onnellisiksi, omiksi persoonikseen, ruumiillisesti kuntoisiksi ja elämänläheisiksi.⁶⁵ Lisäksi oppilaita kasvatettiin kouluissa säästäväisiksi, työteliäiksi ja osallistuviksi kansalaisiksi.⁶⁶ Tällaiset ominaisuudet olivat tarpeellisia sodan jälkeen, kun maata jälleenrakennettiin ja uudistettiin.⁶⁷ Tämän kaiken lisäksi terveyskasvatus, siisteys ja liikunta nähtiin osana henkistä kasvua, minkä myötä kansasta tulisi työteliäs ja elinkelpoinen. Myös raittius- ja sukupuolivalistus kuuluivat terveyskasvatukseen.⁶⁸ Hannu Syväoja tosin huomauttaa, etteivät suunnitelmat ja ohjeistukset kerro mi-

⁵⁹ Nurmi 1989, 49–50.

⁶⁰ Syväoja 2004, 96.

⁶¹ Kaarninen 2011, 425–426; Lassila 2001, 263; Tuominen 2012, 70.

⁶² Lassila 2001, osa 1 335, 369; Rantala 2005, 176; Tepora 2010, 51–57.

⁶³ Skinnari & Syväoja 2007, 355; Syväoja 2004, 70–71.

⁶⁴ Karasma 2014, 146.

⁶⁵ Koskenniemi 1946, 12–15, 16, 19, 32–33, 78, 86, 111, 285; Ks. myös Sahlbergin (1995) mukaan Syväoja 2004, 15, 148; Tähtinen 2011, 199.

⁶⁶ Syväoja 2004, 59.

⁶⁷ Syväoja 2004, 118, 125.

⁶⁸ Tähtinen 2011, 203.

tään käytännön toteutuksista, vaikkakin kansakoulunopettajat hänen mukaansa kunnioittivat ylempiä auktoriteetteja ja toimivat ohjeiden mukaisesti.⁶⁹ Kuitenkin näiden laadittujen ohjeistusten ja arvojen sisältö välittyivät selkeästi kansakoulumaailmaan. Opettajilla oli tärkeä kasvatuksellinen tehtävä, sillä oppilaat kasvaisivat aikanaan vastuullisiksi aikuisiksi.

⁶⁹ Syväoja 2004, 113, ks. myös Elio 1977, 16.

3 TUTKIELMAN LÄHTÖKOHDAT JA LÄHDEAINEISTON ESITTELY

3.1 Kasvatuksen historia

Käsitteitä kasvatushistoria ja kasvatuksen historia käytetään toistensa synonyymeinä.⁷⁰ Kasvatustieteilijä Juhani Tähtinen suosii kasvatuksen historia -käsitettä. Hänen mielestään se korostaa tutkimuksen monitieteellistä luonnetta ja sitä, että ilmiöitä tarkastellaan menneisyyden näkökulmasta käsin. Kasvatushistoria-käsitteellä hän näkee korostettavan sitä, että kyseessä on kasvatustieteen osa-alue, mutta itsenäinen sellainen.⁷¹ Myös kasvatustieteen emeritusprofessori Martti T. Kuikka käyttää kasvatuksen historia -käsitettä. Kuikan mukaan kasvatuksen historian tutkimuksen tavoitteena on tarkastella miten koulutusjärjestelmä on kehittynyt.⁷² Näiden määrittelyjen pohjalta voisin itse käyttää yhtä hyvin molempia käsitteitä. Tarkastelen tutkimuskohdettani kasvatuksen historian tavoin menneisyyden näkökulmasta. Tutkimukseni sijoittuu kasvatustieteellisen tutkimuksen pariin, mutta sisältää myös paljon historian tutkimuksen piirteitä ja menetelmiä. Näin olen tutkimukseni ajallinen aspekti poikkeaa muusta kasvatustieteen parissa tehtävästä tutkimuksessa ja sijoittaa sen nimenomaan kasvatuksen historian alalle. Tarkoitukseni ei ole tarkastella kokonaisuudessaan suomalaisen koulutusjärjestelmän kehitystä (kuten Kuikan varsin yleisellä tasolla annettu määritelmä voisi antaa ymmärtää), vaan kohdennan tutkimukseni rajattuun aikaan ja paikkaan. Yksiselitteisyyden vuoksi käytän kuitenkin itse käsitettä kasvatuksen historia.

Tarkasti rajattuja tutkimuksia on tehty paljon suomalaisessa kasvatuksen historian tutkimusten parissa. Esimerkiksi Suomen Historiallisen Seuran tutkimushanke *Kasvatuksen historia*⁷³ tuotti kolmiosaisen, monipuolisen julkaisusarjan. Sen toinen osa on Anja Heikkisen ja Pirjo Leino-Kaukiaisen toimittama *Valistus ja koulunpenkki: Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle* (2011) ja se sisältää yli kaksikymmentä tieteellistä artikkelia. Yksittäinen tutkimus tai artikkeli ei voi siis luoda kokonaiskuvaa koulutusjärjestelmän kehityksestä, mutta omalta osaltaan ne laajentavat tätä kokonaiskuvaa.

⁷⁰ Ks. esim. Rantala 2003, 10.

⁷¹ Tähtinen 2008. Elektroninen dokumentti.

⁷² Kuikka 1991, 15.

⁷³ Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia I–III. SKS Kirjat. Elektroninen dokumentti.

Kyseiseen julkaisusarjaan tutustuessani huomasin, että artikkelit eivät niinkään rakennu jonkin teorian ympärille. Pikemminkin tutkimuksen kohde asetetaan historialliseen kontekstiinsa tarkalla lähdetyöllä ja viittauksilla muuhun tutkimuskirjallisuuteen.⁷⁴ Lisäksi Kuikka huomauttaa, ettei kasvatuksen historian tutkimuksessa ole vakiintuneita menetelmiä tai teorioita. Kuikka nimittää tätä [Pentti] Renvallin perinteeksi. Kasvatuksen historian tutkimuksessa käytetään yleensä periaatteellisia valintoja: argumentointia, lähdekriittistä tarkastelua ja objektiivisuutta.⁷⁵ Nämä lähtökohdat juontavat historian tutkimuksesta.⁷⁶ Kuikka teos on toki iäkäs nykyisellään tarkasteltuna, se on laadittu jo vuonna 1991. Esimerkiksi objektiivisuuden tavoittelu nähdään nykyään ongelmallisena, sillä tutkielma etenee ja rakentuu tekijänsä subjektiivisen tulkinnan varassa. Kuikka tarkoittaa tässä objektiivisuudella muun muassa sitä, ettei lähdemateriaalia sivuuteta oman subjektiivisen tulkinnan mukaan.⁷⁷ Tutustuinkin kansakoulun arkistoihin systemaattisesti ja vasta analyysivaiheessa rajasin joitain kansioita pois.⁷⁸ Tulkintani mukaan uudemmatkin kasvatuksen historian tutkimukset ja artikkelit rakentuvat näille kahdelle ensiksi mainitulle periaatteelle. Argumentointi ja lähdekriittisyys tarkoittavat itselleni sitä, että perustelen väitteeni lähdeaineiston ja kontekstin vuoropuhelulla, sekä lähdeviitteillä. Olen käyttänyt eri lähteitä ja vertaillut niiden sisältöjä ja tätä kautta pyrkinyt luomaan kokonaiskuvaa⁷⁹ koulunkäyntiä koskevista järjestelyistä. Lähteiden todistusvoimaa ja laatimistarkoitusta täytyy pohtia jatkuvasti.⁸⁰ Lisäksi sisäinen lähdekritiikki (lähdeaineiston luotettavuuden arviointi) ja ulkoinen lähdekritiikki (lähteen sijoittaminen historialliseen aikaan ja paikkaan) ovat oleellisia kysymyksiä. Esimerkiksi lainsäädäntö vaikutti suuresti koulunkäynnin järjestämiseen ja kasvatukseen.⁸¹

Kasvatustieteellisissä tutkimuksissa lähdeviitteet merkitään tavanomaisesti sulkeisiin, leipätekstin sekaan. Historian – ja kasvatuksen historian – tutkimuksessa lähdeviitteiden

⁷⁴ Ks. esim. Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011; Tähtinen 2008. Elektroninen dokumentti.

⁷⁵ Kuikka 1991, 120, 167; ks. myös Tähtinen 2008. Elektroninen dokumentti.

⁷⁶ Elio 1977, 7.

⁷⁷ Kuikka 1991, 122.

⁷⁸ Tällaisia olivat esimerkiksi Varhaisnuorisotyötä koskevat päiväkirjat. Opettajat pitivät varhaisnuorisotyön parissa muun muassa näytelmä ja askartelukursseja, mutta ne eivät varsinaisesti antaneet analysoitavaa sisältöä tälle tutkimukselle.

⁷⁹ Ks. Elio 1977, 9.

⁸⁰ Kuikka 1991, 153.

⁸¹ Elio 1977, 20, 23, 25.

sijoittaminen alaviitteisiin on luonteva ja yleinen⁸² käytäntö. Pitkät arkistolähdeviitteet leipätekstin seassa haittaisivat tekstin sujuvuutta ja veisivät turhan paljon huomiota itse asialta. Sen sijaan makukysymys näyttäisi olevan sijoitetaanko alaviite heti sivun alareunaan, vai julkaisun loppuun. Käytännöt hieman vaihtelevat julkaisuittain, esimerkiksi tieteellisillä journaaleilla on omat ohjeistuksensa asiasta. Itse olen kokenut käytännölliseksi ratkaisuksi sijoittaa alaviite heti kyseisen sivun alareunaan. Lähde on nopeasti paikannettavissa, mutta se ei katkaise lauserakennetta.

3.2 Lähdeaineiston analyysi

Arkistolähteiden analyysi

Avaan seuraavaksi kasvatuksen historian lähtökohtia hieman arkistolähteiden analyysin kannalta. Kansakouluarkistot on esimerkiksi koottu silloisen arkistolain velvoittamana. Ne sisältävät raportointia ja selontekoja päivittäisestä koulunkäynnistä, mutta myös suunnitelmia. Arkistot on koottu muun muassa siksi jotta viranomaisilla, kuten kansakouluntarkastajalla, olisi mahdollisuus valvoa opetuksen laatua ja oppitavoitteiden täyttymistä. Opetussuunnitelmien pohjalta ei kuitenkaan voi kertoa miten on opetettu.⁸³ Sama huomautus koskee myös luokkapäiväkirjoja, sillä ne sisältävät usein vain opetettavan aiheen mutteivat kerro varsinaisesti opetuksen tavoista ja menetelmistä.

Arkistolähteiden kautta voin tarkastella vain yleisesti opetuksen käytänteitä ja sisältöjä. Joskus opettajille oli sattunut huolimattomuusvirheitä, tietoja oli merkitty väärin päivien kohdalle ja tästä oli kirjoitettu huomautus ylös. Arkistolähteet voivat edelleen sisältää sellaisia huolimattomuusvirheitä, joita ei ole korjattu. Arkistolähteet eivät ole sen varmempia ja totuudenmukaisempia lähteitä kuin muistitietokaan.⁸⁴ Sen lisäksi että arkistot on muodostettu arkistolain ja arkiston muodostajan [tässä tapauksessa Tervolan kunta] mukaan, niin myös arkistolähteen laatija on tulkintansa mukaan muokannut lähteestä sellaisen kuin se on.⁸⁵ Tässä mielessä arkistolähteet ovat inhimillisiä.

⁸² Ks. esim. Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011.

⁸³ Elio 1977, 16; Syväoja 2004, 113.

⁸⁴ Portelli esimerkiksi huomauttaa, että usein arkistolähteet ovat kirjoitettua muistitietoa. Portelli 1991, 37.

⁸⁵ Tuominen, Marja. Suullinen tiedonanto 12.1.2015.

Elion mukaan ”[h]istoriallisista lähteistä ei voi havaita suoraan, mitä on todella tapahtunut”, vaan lähteistä pitäisi pyrkiä muodostamaan kokonaiskuva.⁸⁶ Kuten muistitietoaan, en voi tarkastella arkistolähteitä totuuksina. Ne ovat menneisyyden jälkiä, joita pitää tulkita kriittisesti ja niiden merkityksiä tulee pohtia. Sellaisinaan arkistolähteet eivät kerro minulle mitään. Voihan esimerkiksi olla, että oppitunnin varsinaista aihetta ei olekaan jostain syystä ehditty käsitellä lainkaan. En voi varmasti väittää, että päiväkirjamerkinnät pitäisivät paikkansa. Vasta oma tulkintani ja tiivistykseni, luomani kokonaiskuva, kertoo jotain menneestä.

Objektiivinen pyrkimykseni liittyi muun muassa siihen, että olen käynyt runsaasti arkistoaineistoa ja muitakin lähteitä läpi. Lähdeaineiston runsaudesta johtuen olenkin joutunut tiivistämään reippaanlaisesti jotta kokonaiskuvan luonti onnistuisi. Kyse on omasta tulkinnastani, jolla pyrin kertomaan jotain menneestä. Minulta on myös varmasti jäänyt huomaamatta joitain tärkeitäkin asioita. Täysin objektiivista tutkimusta ja esitystä onkin tästä syystä mahdotonta tehdä.

Muistitietotutkimus

Suomalaisen muistitietotutkimuksen näkökulmasta kansainvälinen käsite *oral history* (”suullinen historia”) antaa varsin suppea käsityksen muistitiedon luonteesta. Suomalaisessa tutkimuksessa muistitietona nähdään haastattelujen ja muun suullisen historian lisäksi myös kirjallisesti tuotettu perimätieto.⁸⁷ Tämä johtuu esimerkiksi siitä, että Suomalainen Kirjallisuuden Seura on kerännyt runsaasti perimätietoa ja kansanrunoutta arkistoihinsa kirjoitetussa muodossa.⁸⁸ Niinpä suomalainen ja kansainvälinen tutkimus poikkeavat hieman toisistaan, vaikka niiden menetelmissä on paljon samaa.

Tunnettu muistitietotutkija, italialainen Alessandro Portelli on huomauttanut, että muistitieto sisältää [muun muassa] kertojan tulkintaa, uskomuksia siitä mitä tapahtui ja mitä kertoja teki tai olisi halunnut tilanteessa tehdä.⁸⁹ Galen Strawson esittää kriittisesti, että tapahtuneen muistelu ja relektointi vääristäisivät alkuperäistä kokemusta.⁹⁰ Muistitietoa

⁸⁶ Elio 1977, 9.

⁸⁷ Fingerroos & Peltonen 2006, 8–9.

⁸⁸ Tuominen, Marja. Suullinen tiedonanto.

⁸⁹ Portelli 1991, 36.

⁹⁰ Strawson 2004, 447.

ei kuitenkaan ole hedelmällistä tulkita joko ”oikeana” tai ”virheellisenä”.⁹¹ Muutoinkin historian tutkimuksen parissa on hylätty ajatus oikeasta ja alkuperäisestä historiasta.⁹² Kertojilla on eri näkökulmia ja kokemuksia tilanteista. Ne voivat olla keskenään ristiriitaisia ja silti tosia kokemuksia.⁹³ Nimenomaan tulkinnallisuus⁹⁴ ja merkitystenannot tekevät muistitiedosta mielenkiintoisen lähteen. Muistitiedon kautta on mahdollista tarkastella ihmisten kokemuksia siitä, mitkä tapahtumat on nähty tai nähdään tärkeänä.

Leena Rossi viittaa Alessandro Portelliin (1991), joka ”pohtii turhankin paljon puheen paralingvistisiä ominaisuuksia”. Tällä Rossi tarkoittaa sitä, että puhutulla ja kirjoitetulla kielellä on eronsa. Puhuttua kieltä ei voi saada sellaisenaan talteen kirjoitetussa muodossa.⁹⁵ Rossi huomautti kulttuurihistorian teemaseminaarissa, ettei haastattelutallenteiden purkaminen ole varsinaisesti litterointia. Litterointi on tarkempaa kuin tekstinnös ja litteroinnissa käytetään diakronimerkkejä ilmaisemaan erilaisia puhutun kielen ominaisuuksia. Tekstinnöksessä taas pyritään kirjaamaan asiat mahdollisimman uskollisesti ylös.⁹⁶ Itse tekstinsin haastattelut ensin mahdollisimman sanatarkasti ylös. Tutkimusta varten olen kuitenkin joutunut tiivistämään tekstinnöksiani ja lisännyt sinne pilkkuja ja pisteitä rytmittämään lauseita. Puhutussa kielessähän pilkkuja ja pisteitä ei ole, vaan ihmiset puhuvat hyvinkin pitkiä pätkiä yhteen menoon vaikka ajatus, asiasisältö ja aika vaihtuisivatkin useaan otteeseen. Olen pyrkinyt tuomaan asiasisällön eli muistitiedon tekstinnöksissäni esille.

Muistitieto on luonteeltaan sosiaalista⁹⁷ ja myös sen kollektiivista luonnetta on pohdittu. Esimerkiksi kertojan ja haastattelijan vuorovaikutus ja -puhelu muovaavat muistitietoa.⁹⁸ Kollektiivisen muistin käsite nähdään hieman ongelmallisena. James Wertsch painottaa, että yksilö on se, joka muistaa: ”On the one hand, ‘it is individuals’ who remember, but on the other, these individuals must be understood as members of groups”.⁹⁹ Muistitieto

⁹¹ Ks. Fingerroos & Haanpää 2006, 33.

⁹² Kalela 2006, 75.

⁹³ Fingerroos 2010, 60; Rossi 2005, 93

⁹⁴ Myös esimerkiksi Alon Confino (2008, 80) huomauttaa muistitiedon tulkinnallisesta luonteesta.

⁹⁵ Rossi 2005, 88.

⁹⁶ Rossi, Leena. Suullinen tiedonanto. Kulttuurihistorian teemaseminaari Turun yliopistossa 27.10.2014.

⁹⁷ Hamilton & Shopes 2008, viii, ks. myös Wertsch 2002, 173.

⁹⁸ Portelli 1991, 40.

⁹⁹ Wertsch 2002, 22. Wertsch tarkastelee Halbwachsia (2002) ja Bartlettin (1995) ajatuksia kollektiivisesta muistista. Ks. myös. Erll 2008, 5.

rakentuu ja jäsenyytään vuorovaikutuksessa niin ryhmän jäsenten kuin haastattelijankin välillä. Kollektiivista muistia ei varsinaisesti ole olemassa, jaettuina muistoja ja kokemuksia kylläkin. Yksilöt muistavat yhteisönsä jäseninä, mutta yhteisö tarvitsee aina yksilön ääntä jotta sen historia voi tulla kerrotuksi.

Reinhart Koselleck tarkastelee *Futures Past* (2004) teoksessaan muun muassa odotuksen ja kokemuksen suhdetta. Jotta voisimme ymmärtää menneisyyden ihmisten kokemuksia, meidän täytyy ymmärtää mitä he odottivat tulevaisuudelta.¹⁰⁰ Näin ollen mennyt aika on monimerkityksellistä ja moniajallista.¹⁰¹ Jorma Kalelan mukaan onkin aiheellista pohtia ”miksi informantti muistaa siten kuin muistaa ja kertoo siten kuin kertoo”. Lisäksi on huomioitava, mikä tehtävä muistitiedolla on (ja miten tehtävä vaikuttaa muistitietoon), sekä mihin aikaan muistitieto sijoittuu.¹⁰² Itse en tosin käytä informantti-käsitettä. Tässä tutkimuksessa ei ole kyse niinkään ”tiedonantajista” vaan kertojista, muistelijoina ja haastateltavista. Muistitieto ei sijoitu vain menneeseen, koska sitä kerrotaan nykyhetkessä ja mennyttä voidaan tarkastella jälkiviisaasti. Odotusten ja kokemusten lopputulos on jo tiedossa, mikä voi osaltaan jälleen muovata kerrontaa ja lisätä sen tulkinnallisuutta.

Filosofinen hermeneutiikka

Hans Georg-Gadamer painottaa, että vaikka hermeneutiikalla on menetelmällinen puolensa, hänelle hermeneutiikka on nimenomaan filosofiaa.¹⁰³ Hermeneutiikka on tekstin¹⁰⁴ syvällistä ymmärtämistä.

*[Y]mmärtäminen ei ole vain eräs subjektin suhtautumistavoista vaan itse täälläolon olemistapa, Tässä merkityksessä käytän käsitettä 'hermeneutiikka'.*¹⁰⁵

Mielestäni Gadamer tarkoittaa tällä sitä, että täälläolo on tietoista ja tiedostamatonta sijoittumista ja suhtautumista aikaan ja paikkaan, perinteeseen ja historiaan. Täälläolomme on kulttuurisesti määrittynyttä ja menneisyys vaikuttaa siihen. Jotta voi ymmärtää, pitää

¹⁰⁰ Ks. Koselleck 2004.

¹⁰¹ Confino 2008, 82; Lorenz 2014; Immonen 2001, 24.

¹⁰² Kalela 2006, 75.

¹⁰³ Gadamer 2005, 123.

¹⁰⁴ Gadamer ei tarkoita teksteillä vain kirjoitettua tekstiä. Teksti on se mitä tulkitaan.

¹⁰⁵ Gadamer 2005, 125. Täälläolo on kirjoitettu yhteen, koska siinä viitataan Heideggerin *Dasein* -käsitteeseen.

tiedostaa mitkä tekijät ja ilmiöt vaikuttavat siihen mitä tulkitaan. Tästä syystä analyysissä on oleellista, että lähdeaineisto kytketään kontekstiinsa. Varejoen ja Petsamon menneisyys on edelleen nähtävissä ja kuultavissa lähdeaineistossa. Filosofinen hermeneutiikka liittyy kysymykseen siitä *mitä tulkitsen*. Tulkitsen muun muassa myös tutkimuskohteen ajan eli 1940–1950-luvun kontekstia ja sen ilmiöitä (kuten opettajapula), säännöksiä ja ohjeistuksia (kuten oppivelvollisuuslaki) koulunkäyntiä koskien.

Kaikki väitelauseet [kirjoitettuja, puhuttuja tai muuten ilmaistuja] ovat vastauksia johonkin kysymykseen ja tulkitsijan pitää ymmärtää tämä kysymys.¹⁰⁶ Havaitsin esimerkiksi, että kun haastateltavat puhuivat oppilasarjasta ja koulukeittolasta he vastasivat kysymykseen siitä, miten oppilashuoltoa järjestettiin kyseisenä aikana. Sanat ja lauseet, puhuttu ja muistiinkirjoitettu kieli vastaavat siis kysymykseen siitä, mikä on perinteen *konkreettinen sisältö*¹⁰⁷. Tutkielmassani tämä sisältö avautuu hermeneuttisen tulkinnan kautta. Gadamer käyttää vieraskielistä lausetta hermeneuttisen ymmärtämisen esimerkkinä: ensin käännetään yksittäinen sana, sitten kokonainen lause ja lopuksi tulkitaan lauseen merkitys. Hermeneutiikassa yksittäinen ymmärretään kokonaisuudesta, ja toisin päin.¹⁰⁸ Sakari Ollitervo, joka on oivallisesti suomentanut ja avannut Gadamerin tekstejä, huomauttaa että tällainen hermeneuttisen kehän käsitys juontaa jo ajalta ennen Gadameria.¹⁰⁹ Käytännössä tämä yksittäisen ja kokonaisuuden vastavuoroinen tarkastelu tarkoittaa sitä, että analysoidessani arkistoaineistoa pohdin milloin dokumentti on laadittu eli mitkä tapahtumat ja olosuhteet vaikuttivat siihen millainen dokumentista muodostui. Esimerkiksi avustustenjakoa tarkastellessani saan yksittäistä tietoa, joka samalla kuitenkin kertoo yleisemmästä tilanteesta ja avustuksentarpeesta kyläläisten keskuudessa.

Tulkitsijan pitäisi tiedostaa sekä omat, että kertojan ennakkoluulot ja mielipiteet, koska ne ohjaavat tulkintaa.¹¹⁰ Ollitervo tulkitsee tätä huomauttamalla, että tulkitsija ”luottaa” tekstiin siihen asti että törmää johonkin, mitä ei ymmärrä. Tällöin tulkitsija pyrkii ymmärtämään tekstiosan mielipiteenä ja tarkastelee sitä kriittisesti.¹¹¹ Gadamerin mukaan tulkintaa ohjaavat tekijät juontuvat perinteestä: ”[T]ulkitsija – on sidoksissa perinteessä

¹⁰⁶ Gadamer 2009, 22–23, 66.

¹⁰⁷ Gadamer 2009, 35.

¹⁰⁸ Gadamer 2009, 29.

¹⁰⁹ Ollitervo 2012, 207–208.

¹¹⁰ Gadamer 2009, 64, 74.

¹¹¹ Ollitervo 2012, 211.

ilmaistuun asiaan ja hänellä on joko yhteys traditioon tai hän löytää tämän yhteyden.”¹¹² Tässä tutkielmassa tällainen tulkinnallisuus ja kriittinen tarkastelu nousivatkin esille silloin, kun lähdeaineisto ja tutkimuskirjallisuus eivät muodostaneet yhtenäistä kokonaisuutta. Oma tulkintani ja pyrkimykseni ymmärrykseen joutuivat koetukselle erityisesti silloin kun luulin ymmärtäväni jotain mutta ennakkoluuloni osoittautui vääräksi. Esimerkiksi jatko-opetuksen järjestelyn hahmottaminen oli haasteellista ja vaati paljon lähdekriittistä tarkastelua ja tulkintaa. Lopulta mielestäni löysin yhteyden ”traditioon” (kuten Gadamer asian ilmaisi) ja esittämään asiasta ymmärrettävissä olevan kokonaiskuvan.

Ollitervon mukaan Gadamer käyttää perinnettä kokoavana käsitteenä erilaisille teksteille, joita voivat olla ”myös kuvateos, rakennus ja jopa luonnonilmiö – –”.¹¹³ Perinnettä edustaa muun muassa puhuttu kieli. Kun tiedostamme tämän olemme eräänlaisessa *välitilassa* ja se on ”[h]ermeneutiikan todellinen paikka”.¹¹⁴ Tulkintani mukaan Gadamer tarkoittaa välitilalla nimenomaan tulkintojen tekemistä ja kontekstin hahmottamista. Varejoen historiaa tuntematon näkisi kylän koulurakennuksen vain koulurakennuksena. Kun tämä rakennus kytketään kontekstiinsa voimme tarkastella rakennuksen merkitystä ja historiaa. Puhuttu kieli edustaa vastaavalla tavalla perinnettä, se sisältää paljon tietoa ja tulkintaa menneestä.

3.3 Lähdeaineiston esittely

Kasvatuksen historian tutkimuksen runko muodostuu tyypillisesti arkistolähteistä.¹¹⁵ Itse muokkasin tutkielman ensimmäisen rungon muistitietolähteiden pohjalta. Kyseiset haastattelut keräsin jo kulttuurihistorian sivuaineen tutkielmaa varten. Kahdessa haastattelussa läsnäolijat kertoivat kokemuksistaan, muistoistaan ja edeltävien sukupolvien kertomista tarinoista. Koulua ja koulunkäyntiä muisteltiin paljon vaikka en ollut etukäteen valmistautunut asiasta kyselemään. Haastatteluja analysoidessani tajusin, etten voi sivuuttaa aihetta vaan siihen täytyy perehtyä. En siis koe ongelmallisena, että osa lähdeaineistostani oli kerättyä jo ennen kuin aloitin tämän tutkielman työstämisen.

¹¹² Gadamer 2009, 37.

¹¹³ Ollitervo 2012, 198.

¹¹⁴ Gadamer 2009, 37.

¹¹⁵ Kuikka 1991, 53.

Vaikka koulunkäyntiä muisteltiin haastatteluissa runsaasti, huomasin etten voi rakentaa tutkielmaa pelkän muistitiedon varaan. Lisäksi Leena Rossi¹¹⁶ totesi, ettei mitään historiantutkimusta voi rakentaa vain muistitiedon pohjalta: aina tarvitaan myös muita lähteitä. Niinpä kävin läpi Tervolan kunnan arkistossa (TKA) sijaitsevat Varejoen kansakoulun arkistot. Rajasin tarkasteluni koulun ensimmäiselle vuosikymmenelle, vuosille 1947–1957. Tämäkin raja-
aus oli varsin laaja mutta toimiva kokonaiskuvan tarkastelun kannalta.

Marjatta Rahikainen huomauttaa, että kasvatuksen historiaa on kirjoitettu pitkään tiettyjen henkilöiden (kuten Rousseau, Uno Cygnaeuksen ja Mikael Soinin) kautta. Artikkelissaan Rahikainen kysyykin keiden muiden näkökulmasta kasvatuksen historiaa voisi kirjoittaa.¹¹⁷ Lisäksi Kuikka muistuttaa että aineiston tulisi käsitellä kaikkia tutkittavan ilmiön osia.¹¹⁸ Tavoitteenani on tuoda myös tutkimuskohteen aikalaisten ääni ja kokemukset kuuluviin, haastattelujen ja muun muistitietoaineiston kautta. Analysoidessani ja teemoitellessani arkistolähteitä täydensin muistitietoaineiston pohjalta työstämäni tutkimusrunkoa. Arkistolähteet ja muistitietolähteet tukevat toisiaan ja rakentavat monipuolista kuvaa tutkittavasta ilmiöstä. Kaikkea aiheeseen liittyvää (kuten esimerkiksi oppikirjojen sisältöjä) minun olisi kuitenkin mahdoton tutkia, eikä se olisi edes mielekästä tutkimuskysymyksen ja aihe-
rajauksen kannalta.

Muistitietolähteet

Ensimmäinen haastattelu, jota nimitän **ryhmäkeskusteluksi**, käytiin Tervolassa Varejoen koululla 17.12.2013. Anu Valtonen määrittelee ryhmäkeskustelun Blooriin (2001) ja Ferniin (2001) viitaten järjestetyksi tilanteeksi, jossa mukana olevat keskustelevat vapaasti tietystä aiheesta.¹¹⁹ Tilannetta voisi nimittää esimerkiksi *avoimeksi haastatteluksi* tai *strukturoidumattomaksi haastatteluksi*, jotka ovat keskustelunomaisia tilanteita, joilla on kuitenkin tarkoitus kerätä tietoa.¹²⁰ Tällaisen haastattelun yhtenä etuna mainitaankin sen käyttö kartoitustarkoituksessa.¹²¹ Ryhmäkeskustelu oli siis haastattelu siinä mielessä, että käytin sitä tiedonkeruumenetelmänä. Ryhmäkeskustelua analysoidessani minun oli

¹¹⁶ Rossi, Leena. Kulttuurihistorian teemaseminaari Turun yliopistossa 27.10.2014.

¹¹⁷ Rahikainen 2008. Elektroninen dokumentti.

¹¹⁸ Kuikka 1991, 123.

¹¹⁹ Valtonen 2009, 223. Valtonen viittaa määrittelyssään Blooriin et. al. (2001) ja Ferniin (2001)

¹²⁰ Hirsjärvi & Hurme 2001, 45; Metsämuuronen 2006, 115, 155; Ruusuvuori & Tiittula 2009, 11–12, 23.

¹²¹ Hirsjärvi & Hurme 2001, 35.

mahdollista kartoittaa mitä teemoja ryhmäkeskustelu sisälsi koulunkäyntiä koskien. Lisäksi tilanne oli nimenomaan vapaaluontoinen ja se eteni läsnäolijoiden ehdoilla. Toisiina saatoinkin osallistua keskusteluun tai esittää tarkentavia kysymyksiä. Nimitän tilannetta ryhmäkeskusteluksi, jottei se sekoitu ryhmähaastattelun kanssa.

Ryhmäkeskustelussa paikalla oli tilaisuuden järjestäjän Toivo Kunnarin¹²² lisäksi pariskunta Elna¹²³ ja Tuomas Nelin, sekä Kyösti Hänninen. Toivo on heistä ainoana syntynyt Varejoella, vuonna 1949. Muut ovat syntyneet Petsamossa. Elna syntyi vuonna 1935 Parkkinan kylässä ja tuli kesällä 1947 Varejoelle isänsä ja veljensä kanssa. Muu perhe odotti tuolloin evakkopaikkakunnalla Kalajoella rakennustöiden etenemistä. Elna työskenteli useita vuosikymmeniä Varejoen koulun keittäjänä. Tuomas syntyi vuonna 1934 Töllevin kylässä ja saapui Varejoelle vuonna 1953, missä hän teki pitkän uran kylän taksimiehenä. Kyösti syntyi Salmijärvellä vuonna 1938 ja hän saapui muun perheen mukana Varejoelle kesällä 1947. Myös Kyöstin perhe oli ollut Kalajoella evakossa. Ryhmäkeskustelussa Elna ja Kyösti muistelivat eniten ja keskustelivat keskenään, Tuomas ja Toivo puolestaan kuuntelivat ja ottivat välillä osaa keskusteluun. Haastattelun loppupuolella myös Toivo esitti joitain kysymyksiä ja aloitti keskustelunaiheita, mutten kokenut tätä häiritsevänä tai ohjailevana. Keskustelua analysoidessani pohdin eräässä vaiheessa ohjailiko Toivo tilannetta liikaa. Hän oli myös järjestänyt tilanteen ja pyytänyt läsnäolijat paikalle. Toivo myös alun perin otti yhteyttä ja esitti, että Varejoella asuvat Petsamon siirtolaiset olisivat mahdollinen tutkimuskohde asiasta kiinnostuneelle. Kaiken kaikkiaan keskustelu eteni luonnollisesti ja läsnäolijat esittivät omat näkemyksensä ja kokemuksensa aiheista. Tuomaksen ääntä olisin tosin toivonut kuulevani enemmän. Toivon osuus tutkimuksen käynnistymiseen, haastattelutilanteen järjestämiseen ja siinä mukana olemiseen liittyivät mielestäni hänen aitoon kiinnostukseensa ja paneutumiseensa tutkimuksen hyväksi.

Toinen haastattelu, jota selkeyden vuoksi nimitän **ryhmähaastatteluksi** käytiin Tervossa 26.3.2014. Läsnä oli kolme sisarusta, Anneli Räihä, Anna-Liisa Lintula ja Anita Heiskari. Ryhmähaastattelu järjestyi niin, että tutkimusryhmäämme liittynyt Pekka Räihä, joka on siis Annelin poika, ehdotti että hänen äitiään ja tätejään voisi haastatella.

¹²² Toivo on Petsamo-Seuran puheenjohtaja ja toimii Varejoen kyläyhdistyksessä.

¹²³ Elna on omaa sukua Hepoaho.

Pekka liittyi tutkimusryhmään oman kiinnostuksensa pohjalta, sillä aihe on häntä oman suvun kautta lähellä. Pekan ehdotus ja vapaaehtoinen toiminta tutkimuksen hyväksi oli osoitus siitä, että hän kokee aiheen tärkeäksi ja tutkimuksen arvoiseksi. Mielestäni tilanteessa ei ole eettistä ongelmaa, vaan kyse on niin Pekan kuin Toivonkin kohdalla aidosta kiinnostuksesta. Lisäksi niin ryhmäkeskustelussa kuin -haastattelussakin läsnäolijat muistelivat ja kertoivat vapaaehtoisesti niistä asioista mitkä itse kokivat tärkeiksi.

Olin laatinut ryhmäkeskustelun pohjalta haastattelurungon, jota käytin haastattelun pohjana. Anneli syntyi Petsamossa vuonna 1941. Anna-Liisa ja Anita syntyivät Tervolassa vuosina 1945¹²⁴ ja 1947¹²⁵. Lisäksi mukana oli tutkimushankkeessamme mukana oleva kuvataidekasvatuksen opiskelija Johanna Tuovinen.¹²⁶ Ryhmähaastattelu eteni vapaasti kulttuurihistorian tutkielmaa varten laatimani haastattelurungon mukaan. Sen pohjalta esitin kysymyksiä sekä koko ryhmälle, että yksittäisille henkilöille. Kysymyksiä esitin silloin kun ne tuntuivat luontevasti haastatteluun sopivan.¹²⁷ Haastattelu oli siis luonteeltaan puolistrukturoitu¹²⁸ koska se oli edelleen varsin vapaamuotoinen ja haastateltavien ehdoilla etenevä, mutta se sisälsi kysymyksiä ja käsiteltäviä teemoja. Kun oma haastatteluosuuteni oli ohitse, Johanna keskusteli sisarusten kanssa omasta tutkimusaiheestaan ja esitti sitä koskien muutamia kysymyksiä. En ainakaan itse kokenut Johannan läsnäoloa ongelmallisena, eikä se tulkintani ja havaintojeni mukaan ollut ongelmallista myöskään sisaruksille. Sisarusten keskinäinen vuorovaikutus oli mielestäni luonnollista ja mutkattonta. He tarjosivat toisilleen tilaa esittää omat näkemyksensä ja muistelmansa asioista. Ryhmähaastattelussa sisarusten puheenvuorot jakaantuivat varsin tasaisesti¹²⁹ ja he ottivat aktiivisesti osaa haastatteluun.

Anu Valtosen mukaan ryhmäkeskustelun erottaa ryhmähaastattelusta se, että ryhmäkeskustelussa kyse on osallistujien välisestä vuorovaikutuksesta.¹³⁰ Tähän asti olen samaa

¹²⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Bb:1. Oppilastiedot II vuosilta 1954–1960. Oppilasnumero 205.

¹²⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Bb:1 Oppilastiedot II vuosilta 1954–1960. Oppilasnumero 219.

¹²⁶ Johanna tuli kyydilläni Tervolaan toimittamaan digitoimansa (kylän nuorten 1950-luvulla käsintoitettaman *Raivaaja*-nimisen pienlehtikokoelman) aineiston Varejoen koululle. Varmistin Johannan läsnäolon sopivuuden etukäteen puhelimitse.

¹²⁷ Ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 61. Kirjoittajat huomauttavat, että ryhmäkeskustelun etuna on se, että kysymyksiä voi esittää sekä koko ryhmälle, että vain osalle haastateltavista.

¹²⁸ Ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 47; Tiittula & Ruusuvoori 2009, 11.

¹²⁹ Anna-Liisan osuus on tässä tutkielmassa pienempi koulunkäynnin osalta, sillä Anita ja Anneli muistelivat eniten koulunkäyntiä. Muutoin puheenvuorot jakaantuivat tasaisesti.

¹³⁰ Valtonen 2009, 224.

mieltä Valtosen kanssa, sillä ryhmäkeskustelussa pyrin itse pitäytymään etäällä ja antamaan osallistujille tilaa keskustella keskenään. Välillä osallistuin keskusteluun ja esitin tarkentavia kysymyksiä. Valtosen mukaan ryhmähaastattelussa haastatellaan vuorotellen yksilöitä ”eikä [haastattelija] rohkaise osallistujia keskustelemaan temasta keskenään”.¹³¹ Itse taas pyrin ryhmähaastattelussa osoittamaan kysymykseni kaikille osallistujille tarkoitukseni, että aiheesta heräisi keskustelua ryhmän jäsenten välillä. Mielestäni tämä oli järkevämpi tapa, muutenhan olisin voinut haastatella kunkin osallistujan erikseen ja vuoronperään. Lisäksi kyseessä oli ehdottomasti haastattelu, eikä keskustelu, sillä tilanne eteni haastattelurungon pohjalta.

Mikäli jostain ryhmäkeskustelussa tai -haastattelussa ilmenneestä asiasta puhuttiin yleisesti viitataan asiaan seuraavasti nootilla ja alaviitteellä: ”Ryhmäkeskustelu 17.12.2013” tai ”Ryhmähaastattelu 26.3.2014”. Mikäli taas asia on kohdennettavissa jonkun tietyn henkilön sanomaksi, viitataan siihen esimerkiksi näin: ”Ryhmäkeskustelu 17.12.2013. Elna Nelin.” Suoriin sitaatteihin en ole merkinnyt lähdeviitteitä, vaan mainitsen aina sitaatin alussa kertojan nimen.

Arkistolähteet

Tervolan kunnan arkistoissa (TKA) sijaitsevat Varejoen kansakoulun arkistot sisälsivät esimerkiksi vuosiluokkien luokkapäiväkirjoja, joihin opettajat ovat päivä- ja tuntikohtaisesti merkinneet mitä oppiainetta ja aihetta ovat opettaneet. Lisäksi arkistossa oli esimerkiksi jatko-opetuksen, koulukeittolan ja oppilasarvontolan päiväkirjoja, toimintasuunnitelmia, koulun vuosikertomuksia, johtokunnan pöytäkirjoja ja lähetettyjen kirjeiden toisiteita. Kirjeitä oli niin yksityisiltä henkilöiltä kuin viranomaistahoiltakin. Lisäksi arkistoissa oli muun muassa tilastotietoja kansakoulupiiristä, oppilasluettelokirjoja oppivelvollisista, opetussuunnitelmia ja niiden vuositarkisteita, lukujärjestyksiä, toimintasuunnitelmia, talousarvioita, koulutarvikkeiden lähetysilmoituksia ja erilaisia hakemuksia. Arkisto on hyvin monipuolinen ja sisältää niin yksittäistä kuin yleisempääkin tietoa.

Syvennyin arkistoihin, jotka käsittelivät vuosia 1947–1957. Kymmenen vuoden aikaraja oli edelleen laaja, mutta konkreettinen ja toimiva. Ensimmäinen vuosikymmen onkin

¹³¹ Boddyn (2005) mukaan Valtonen 2009, 224.

oleellisin tutkimuskysymykseni kannalta. Siinä ehtii havaita miten järjestelyt kehittyivät ja vakiintuivat ensimmäisten vuosien jälkeen. Arkistoihin perehtyminen auttoi minua hahmottamaan kokonaiskuvaa¹³² koulutyön järjestämisestä ja käytännön toimista ja ne myös tukivat muistitietolähteitä.

Diaarimerkinnät ja signumit eivät aina olleet yksiyhteen sen kanssa, missä kansiossa dokumentit sijaitsivat. Tästä syystä olen joutunut soveltamaan lähdeviittausten kanssa. Esimerkiksi yhdessä dokumentissa saattoi olla kolmenlaisia merkintöjä, eikä niistä välttämättä mikään ollut yhtenevä sen kansion kanssa, missä se sillä hetkellä sijaitsi. Tervolan kunnan hallintosihteeri, arkistoista vastaava Sari Tervaniemi¹³³ oli sitä mieltä, että yksiselitteisintä on viitata asiakirjan nimeen. Olen kuitenkin aina maininnut pääkansion signumin (esimerkiksi Ad:1) arkistoviitteen yhteydessä. Tätä käytäntöä olen selkeytensä vuoksi käyttänyt kaikkien dokumenttien kohdalla. Lisäksi olen tiivistänyt joidenkin pitkien dokumenttien, kuten kirjeiden, nimiä. Niissä olen kuvannut keneltä kirje on ja kenelle se on osoitettu ja milloin se on päivätty. Olen muiltakin osin joutunut soveltamaan ja yhtenäistämään viitekäytäntöjä. Tiiviin ilmaisun vuoksi alaviitteessä on vain lähteen tiivistetty polku. Lähdeviitteeni rakentuvat seuraavasti: ”TKA. Varejoen kansakoulu. Signum. Kansion nimi [mikäli tarpeen]. Alakansion nimi [mikäli tarpeen]. Dokumentin tiivistetty nimi ja tarpeelliset lisätiedot.” Tiivistetty¹³⁴ viite (joka kuitenkin ilmaisee kaiken oleellisen) on lukijalle ja itsellenikin käyttökelpoisempi. Pää- ja alakansioiden nimet olen merkinnyt vain, mikäli ne on oleellista ilmaista jotta lähteelle rakentuu looginen polku ja lähde olisi jatkossakin paikannettavissa. Muutoin pää- ja alakansioiden nimet löytyvät lähdeluettelosta.

¹³² KS. Elio 1977, 9.

¹³³ Tervaniemi, Sari. Sähköpostiviesti 25.11.2014.

¹³⁴ Ensin käytin pitkiä viitteitä, kunnes totesin että ne vievät liikaa tilaa, sisältävät turhaa toistoa ja seläistä informaatiota, joka on paikannettavissa lähdeluettelosta. Ovathan esimerkiksi tutkimuskirjallisuusviitteetkin puutteellisia ja niiden kattavammat tiedot löytyvät perinteisesti lähdeluettelosta. Tiivistämällä arkistoviitteitä tutkielma lyheni neljällä sivulla.

4 KOULUNKÄYNNIN ENSIMMÄISET VUODET

4.1 Suuret oppilasmäärät – lukuisat opettajat

Kuva 2. Varejoen koulun avoimesta opettajan virasta ilmoitettiin muun muassa Pohjolan Sanomissa. PS 24.7.1947, Nro 163, s 4.

Tervolan kunnanvaltuusto asetti Varejoen kansakoululle johtokunnan¹³⁵ kokouksessaan kesäkuussa 1947.¹³⁶ Jäseniksi valittiin Aarno Juntunen, Jalmari Patja, Mikko Ollikainen, Laina Ekorre, Arne Hesselgrén, sekä Otto Hepoaho. Juntunen toimi puheenjohtajana, Ollikainen taloudenhoitajana ja Hepoaho sihteerinä. Ensimmäisessä kokouksessa hyväksyttiin Tervolan Osuuskaupan¹³⁷ tarjous kahden liikehuoneiston luovuttamisesta koulun käyttöön.

Lisäksi Hepoaho sai tehtäväkseen julkaista ilmoituksen opettajan avoimesta virasta.¹³⁸ Ilmoitus julkaistiin muun muassa Pohjolan Sanomissa (Kuva 2).

Mielenkiintoinen huomio on, että johtokunta ilmoittaa huomioivansa myös epäpätevät hakijat. 1940–1950-luvulla epäpäteviä opettajia olikin runsaasti erityisesti Pohjois-Suomessa. Luokkakokoja piti pienentää ja tämä tarkoitti sitä, että yhä useammalle opettajalle oli töitä tarjolla.¹³⁹ Kylän rakentaminen ja asuttaminen olivat vasta aivan alkutekijöissään

¹³⁵ Kullakin koulupiirin koululla tuli olla johtokunta. Syväoja 2004, 84, ks. myös Kuikka 1991, 69; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 24; Nurmi 1989, 12.

¹³⁶ Tervolan kirkonsuvannon lossiin anotaan asetettavaksi paremp [sic]lossiproomu. Kouluasioita sekä vaalilautakuntien valinta esillä eilen kunnanvaltuuston kokouksessa. Pohjolan Sanomat 13.6.1947 Nro 131, s 3.

¹³⁷ Tervolan Osuuskauppa teki vastaavanlaisen sopimuksen Suolijoen kansakoulun kanssa. Sopimus hyväksyttiin Tervolan kunnan valtuuston kokouksessa elokuussa 1947. Tervolan valtuusto. Pohjolan Sanomat 8.8.1947 Nro 177, s 2.

¹³⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 20.7.1947. Kokouksessa virkailmoitus määrättiin julkaistavaksi Pohjolan Sanomien lisäksi Savon ja Helsingin Sanomissa sekä Opettajain lehdessä. Johtokunnassa ehti toimia useita eri henkilöitä vuosien varrella.

¹³⁹ Nurmi 1989, 49–50. Edellä esitin hermeneuttisen filosofian yhteydessä Ollitervon (2012, 211) huomautuksen siitä, että tulkitsijan kriittisyys tulkittavaa tekstiä kohtaan kasvaa, kun hän törmää johonkin mitä ei ymmärrä. Kun sijoitin tulkittavan tekstin aikansa yhteiskunnalliseen kontekstiin (ks. Elio 1977, 20, 23, 25; Gadamer 2005, 125; Gadamer 2009, 37), lehti-ilmoituksen sisältö on paremmin ymmärrettävissä.

ja johtokunnan jäsenillä oli varmasti omissakin raivaus- ja rakennustöissä riittävästi tekemistä. Mikäli epäpätevä hakija olisi tullut valituksi virkaan, olisiko tämä välttämättä osannut järjestää koulunkäynnin kansakouluntarkastajan ja muiden viranomaisten asettamien määräysten mukaisesti? Minulla ei ole tietoa oliko johtokunnan jäsenillä aiempaa kokemusta asianmukaisten tehtävien hoitamisesta, mutta väitän että epäpätevän hakijan valinta olisi lisännyt johtokunnan jäsenten työmäärää ja vastuuta koulunkäynnin järjestämisestä melkoisen paljon. Tästä syystä on mielenkiintoista, että myös epäpätevät hakijat huomioitiin. Toisaalta kylällä alkoi olla runsaasti asutustilallisia ja oppivelvollisuusikäisiä lapsia. Oletettavasti koulunkäynti haluttiin nopeasti käyntiin, joko pätevän tai epäpätevän opettajan johdolla.

Opettajan virkaa täytettäessä piti seurata vuoden 1931 säädöstä, jonka mukaan virkaan piti valita soveliaan ja taitavin kelpoisuusehdot täyttävä hakija. Hakijan tuli toimittaa todistuksia siitä, miten oli aiemmassa työpaikassaan hoitanut opettajantehtävänsä, mikäli työkokemusta siis oli.¹⁴⁰ Varejoella johtokunta valitsi virkaan Elsa Aliina Pölhön.¹⁴¹ Elsan valinta virkaan ei lähteiden perusteella ollut aivan tavanomainen prosessi, ja käsitteleen tätä asiaa alaluvussa 4.3.

Varsin pian todettiin, että yläluokka piti jakaa kahden opettajan vastuulle, koska oppivelvollisia oli runsaslukuisesti. Asian järjestelyä tuossa vaiheessa esti se, ettei opettajille ollut tarjota asuntoa tai huonetta. Alaluokan opettajaksi valittiin Paula Kelhä ja Elsasta tuli koulun johtajaopettaja.¹⁴² Syyskuun kokouksessa todettiin että kolmannen viran voisi julistaa avoimeksi, mikäli kunta suostuu siihen, että johtokunnan jäsen Aarne Hesselgrén kunnostaisi yläkertahuoneistonsa opettajan käyttöön.¹⁴³ Kunta ilmeisesti hyväksyi esityksen, koska lokakuun kokouksessa Paula Kelhä valittiin yläkoulun toiseksi opettajaksi ja

¹⁴⁰ Syväoja 2004, 96.

¹⁴¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 10.8.1947.

¹⁴² TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 31.8.1947. Kansakouluntarkastaja oli lähettänyt seuraavana päivänä kirjeen, hän kehoitti johtokuntaa valitsemaan neiti Aliisa Miettisen toiseksi opettajaksi ja johtokuntaa esittämään seuraavassa valtuuston kokouksessa 4.9.1947, että tämä virka perustettaisiin virallisesti. TKA. Varejoen kansakoulu. Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kansakouluntarkastajan kirjeet ja kiertokirjeet. Kansakouluntarkastajan kirje Varejoen kansakoulun johtokunnalle 1.9.1947.

¹⁴³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 8.9.1947.

alakoulun opettajaksi valittiin Marja Virvelä.¹⁴⁴ Opettajat asuttivat myös Tervolan Osuuskaupan parakkirakennusta.¹⁴⁵ Koulunkäynti alkoi Varejoella syksyllä 1947¹⁴⁶, siis noin vuoden kuluttua siitä, kun ensimmäiset asukkaat olivat saapuneet kylälle raivaus- ja rakennustöihin. Kun kylälle saapui lisää asukkaita, myös koululaisten määrä kasvoi. Kyösti muistelee koulun aloittamista näin:

Kyösti: Ja kahella opettajalla – – alotettiin mutta nehän joutu kohta ottamaan kolmannen sitte. Täällä oli niin paljon oppilaita siihen aikaan – –

Kyöstin muisteluksessa oleellista on eritoten huomautus runsaasta oppilasmäärästä. Siitä syystä opettajiakin tarvittiin peräti kolme. Tämä myös tukee edellä esitettyä tulkintaani siitä, että johtokunnalla oli kiire saada opettajia Varejoelle töihin, jotta koulunkäynti pääsi alkuun.

Vakinaisten opettajien lisäksi koululla oli tuntiopettajia, kuten ortodoksisessa uskonnossa Sofia Kemoff ja Juho Kurtti poikien puukäsitöissä.¹⁴⁷ Sofian muistellaan toimineen myös jonkin aikaa koululla keittäjänä.¹⁴⁸ Opettajia tarvittiinkin useampia, sillä oppilaita oli runsaasti. Taulukossa 1 näkyvät Varejoen kansakoulun oppilasmäärät lukuvuosittain vuodesta 1947 vuoteen 1954. Siitä näkyy montako oppilasta oli milläkin vuosiluokalla, ja mikä oli koko koulun oppilasmäärä kyseisenä lukuvuonna.

¹⁴⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 14.10.1947. En tosin löytynyt arkistolähteistä varsinaista todistusvoimaa (ks. Kuikka 1991, 153) kuten esimerkiksi vuokrasopimusta.

¹⁴⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 26.10.1947.

¹⁴⁶ Ks. myös Lassila 2001 osa 1, 288.

¹⁴⁷ TKA Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 8.9.1947, 16.4.1950; Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kansakouluntarkastajan kirjeet ja kiertokirjeet. Kansakouluntarkastaja Vasunnan kirje johtokunnalle 9.6.1950.

¹⁴⁸ Kraatari 2004. Elektroninen dokumentti.

Taulukko 1. Varejoen kansakoulun oppilasmäärät vuosina 1947–1954.

LUKU- VUOSI	Oppilai- den luku- määrä	I LK	II LK	III LK	IV LK	V LK	VI LK	VII LK	VIII LK
1947–1948	81	10	16	18	7	15	7	5	3
1948–1949	128	14	15	26	20	16	17	11	9
1949–1950	133	19	13	23	22	23	11	15	7
1950–1951	140	20	19	14	20	21	22	11	13
1951–1952	133	17	20	21	12	17	18	19	9
1952–1953	82	10	15	14	9	8	6	10	10
1953–1954	80	13	10	12	13	9	7	7	9

Taulukko on laadittu tilastotietojen pohjalta, jotka on koottu aina syyslukukauden lopulla. Tilastotiedoissa ja luokkapäiväkirjoissa on eroavaisuuksia¹⁴⁹ oppilasmäärien suhteen. Luokkapäiväkirjojen¹⁵⁰ mukaan lukuvuonna 1947–1948 I–VIII luokalla oli 87 oppilasta.¹⁵¹ Tilastotietojen (Taulukko 1) mukaan oppilasmäärä oli tuolloin 81 henkeä. Lisäksi lukuvuoden 1949–1950 toimintakertomuksen mukaan oppilaita olisi ollut 134 henkeä.¹⁵² Tilastotietojen (Taulukko 1) mukaan taas 133 henkeä. Luokkapäiväkirjoihin ja toimintakertomuksiin merkittiin luonnollisesti myös ne oppilaat, jotka tulivat kesken lukuvuoden

¹⁴⁹ Lisäksi Kyöstillä oli eri tietoja oppilaiden lukumäärästä. Hänen mukaansa koululla olisi ollut enimmillään 126 oppilasta. Ryhmäkeskustelu 17.12.2013. Kyösti Hänninen; Hänninen, Kyösti. Suullinen tiedonanto 15.1.2015. Olemmekin todennäköisesti tutustuneet Kyöstin kanssa eri dokumentteihin.

¹⁵⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. I:n ja II:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1948; Ad:2. III:n ja IV:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1948; Ad:2. Päiväkirja lukuvuonna 1947–1948. Vuosiluokat V–VI; Ad:2. VII:n ja VIII:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1952.

¹⁵¹ Ensin poikkeavat tiedot herättivät kysymyksiä, mutta lähdekriittinen tarkastelu, laatimisajankohdan huomiointi ja lähteiden vertailu, toivat selkeyttä asiaan. Ks. Elio 1977, 20, 23, 25, 120, 167; Kuikka 1991, 153; Gadamer 2009, 22–23, 29, 35, 66.

¹⁵² TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1949–1950.

kouluun. Tämä tarkoittaa sitä, että sen jälkeen kun lukuvuoden 1947–1948 tilasto oli laadittu, kouluun tuli vielä kuusi uutta oppilasta. Oheinen taulukko on kuitenkin suuntaa-antava, enkä nähnyt aiheelliseksi lähteä täydentämään sitä luokkapäiväkirjojen pohjalta.

Lukuvuonna 1952–1953 oppilasmäärässä tapahtui selkeä notkahdus (Taulukko 1). Tämä johtui siitä, että osa Varejoen koulupiirin oppilaista siirtyi Sihtuunan¹⁵³ kouluun joka aloitti tuolloin toimintansa. Sinne siirtyi Varejoelta oppilasluettelojen mukaan noin 40 oppilasta.¹⁵⁴ Ryhmäkeskustelussa osoittautui, että Kyöstillä oli tarkkaa muistitietoa sekä Varejoen, että Sihtuunan koulun vaiheista:

Kyösti: *[S]itte ku Sihtuunan koulu valamistu, se alako – – viiskymmentäkaks syksyllä, niin sillon siellä oli muistaakseni viiskymmentä, jotaki viiskymmentä oppilasta oli siellä.*

Tiina: *Kuinka kaukana se Sihtuuna on tästä Varejoelta?*

Kyösti: *No tästä on kuus kilometriä – – matkaa sinne kouluun – – siellä on semmonen kakskerroksinen puutalo. Se tehtiin ennen ku tämä [nykyinen] koulu [Varejoella], tämä tehtiin sitten vasta viiskytyis.*

Tutkielman etenemisen aikana keskustelin ja viestittelin useaan otteeseen Toivo Kunnarin kanssa. Hän kertoi jonkin keskustelun yhteydessä, että Kyösti on tutustunut Varejoen kansakoulun arkistoihin.¹⁵⁵ Kyöstin varsin tarkat tiedot ja muistot ovatkin osittain arkistoista peräisin.¹⁵⁶ Tässä mielessä Kyöstin muistitieto on moniajallista¹⁵⁷. Se koostuu sekä omista muistoista ja kokemuksista, että arkistotiedoista. Esittelin edellä Portellin¹⁵⁸ huomautuksen siitä, että muistitieto sisältää tulkinnallisuutta ja uskomuksia. Näitä on kuitenkin haastavaa erotella toisistaan. Kyösti esimerkiksi muistelee, että Sihtuunassa oppilaita olisi ollut noin 50. Onko kyse lapsuusmuistosta, vai muistosta siitä mitä hän on arkistoissa nähnyt? Mitä aikaa tieto koskee? Perustuuko annettu luku johtopäätöksiin ja arkistolähteiden tulkintaan? Huomasin ryhmäkeskustelun aikana, että Kyösti oli perehtynyt kylän

¹⁵³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 16.6.1952, 2.12.1952; Db. Varejoen kansakoulun vuoden 1952 vuosikertomus; Lassila 2001 osa 1, 228, 294. Arkistoissa ilmenee toisinaan myös kirjoitusasu ”Sihtuna”, jota myös Lassila käyttää omassa tutkimuksessaan.

¹⁵⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Bb:1. Oppilastiedot I vuosilta 1947–1954; Bb:1. Oppilastiedot II vuosilta 1954–1960.

¹⁵⁵ Kunnari, Toivo. Suullinen tiedonanto.

¹⁵⁶ Ks. Kalela 1977, 75. Kalela huomautti että muistamisen ja kertomisen taustoja täytyy pohtia haastatteluja analysoitaessa.

¹⁵⁷ Confino 2008, 82; Immonen 2001, 24; Lorenz 2014.

¹⁵⁸ Portelli 1991,36.

historiaan, ja hän kertoikin tehneensä historiikkaa keskustelua edeltävänä kesänä. Vuosiluvut ja lukumäärät olivat hyvässä muistissa. Oletettavasti tästä syystä Toivo olikin pyytänyt hänet mukaan ryhmäkeskusteluun. Todennäköisesti Toivolla ja Kyöstillä oli omat, henkilökohtaiset käsityksensä ja mielipiteensä siitä mitä olisi oleellista kertoa kylän historiasta ja mitä ryhmäkeskustelussa voisi muistella.¹⁵⁹ Kyöstin läsnäolo, tiedot ja muistelu jäsensivätkin ryhmäkeskustelua ja sain häneltä paljon oleellista muistitietolähteitä. Lisäksi arkistolähteet¹⁶⁰, tutkimuskirjallisuus¹⁶¹, ryhmäkeskustelu ja -haastattelu tukivat Kyöstin kertomaa. Esimerkiksi sisarukset sivusivat samaista aihepiiriä seuraavasti:

Anneli: Siellä oli noin kuussataa henkilöä – – enimmillään – – Varejoella asu.

Tiina: Mihin aikaan?

Anneli: No se oli sitä alkuaikaa – – viiskytluvun alussa meeleen jo oli

Anna-Liisa: [1950-luvun] Alaku[puolella] ko niitä tuli lapsia vähän joka ikiselle perheellekki sitte

Anneli: Niin joo, ja sitte koululaisiaki oli jo satakolomekymmentä lasta oli koulussa

Anita: Yhessä koulussa

Anna-Liisa: Nii on siellä täytyyny ollakki

Anita: – – toinen kylä joka siinä perässä [Sihtuuna], piti sinne jakkaa, siellä oli ihan yhtä paljon lapsia. Että tosi paljon. Meiltäki lähti joskus seittemän lastaki yhtenä aamuna [kouluun], taikka niinkö joka aamu.

Varejoella ja sen lähistöllä oli runsaasti asutusta ja suurilapsisia perheitä, sillä oppilaita riitti myös Sihtuunan kouluun. Annelin käsitys noin 600 varejokisesta asukkaasta toistuu

¹⁵⁹ Keskustelua ohjasivat siis läsnäolijoiden mielipiteet ja käsitykset siitä mitä on tärkeää kertoa. Toisaalta taustalla myös ennakkokäsitykset siitä mitä minä, nuori ja kylän historiaa tuntematon, tietäisin asioista ennakkoon ja mitkä kaikki asiat näin ollen vaatisivat taustoitusta. Ks. Gadamer 2009, 64, 74. Kyösti kuitenkin huomautti, etteivät he olleet sopineet etukäteen käsiteltävistä asioista Toivon kanssa. Hänninen, Kyösti. Suullinen tiedonanto 15.1.2015.

¹⁶⁰ TKA. Varejoen kansakoulu.

¹⁶¹ Esim. Lassila 2001.

muissakin lähteissä¹⁶². Heiskarin perheestä kouluunlähtijöitä oli samanaikaisesti seitsemän henkeä. Sama tilanne oli Elnan¹⁶³ mukaan myös heidän perheessään. Oppivelvollisten runsaslukuisuus asetti paineita ja velvollisuuksia johtokunnalle ja opettajille, jotta koulunkäynti saatiin järjestettyä asianmukaisesti. Anna-Liisa kuvasi kenties huomaamattaan *suuria ikäluokkia*¹⁶⁴ kun hän kertoi että lapsia syntyi ”joka ikiselle perheellekki”. Nämä lapset tulivat kouluun 1950-luvun aikana, jolloin oppilasmäärä olikin Taulukon 1 mukaan noin 130–140 oppilasta. Sitten perustettiin Sihtuunan koulu, jonne osa oppilaista siirtyi ja näin Varejoen koulun oppilasmäärä aleni.

Valtoseen viitaten kyseinen ryhmähaastattelu näyttäytyisi enemmän ryhmäkeskusteluna, jossa kyse oli osallistujien vuorovaikutuksesta. En myöskään haastatellut yksilöitä, vaan kokonaista ryhmää vaikkakin esitin välillä kysymyksiä suoraan jollekin tietylle sisaruk-selle.¹⁶⁵ Tosin Hirsjärvi ja Hurme huomauttavat, että ryhmäkeskustelussa kysymyksiä voi esittää sekä yksilöille että kaikille ryhmän jäsenille.¹⁶⁶ Menetelmiensä mukaan tilanne painottuu ryhmäkeskustelun puolelle. Kyseessä oli kuitenkin haastattelurungon mukaan etenevä vapaamuotoinen, keskustelulle tilaa jättävä haastattelu. Näin ollen ky-seinen puolistrukturoitu¹⁶⁷ haastattelu yhdisti sekä ryhmäkeskustelun, että ryhmähaastat-telun piirteitä ja menetelmiä.

Suurista oppilasmääristä huolimatta kaikille luokille ei aina ollut paljon tulijoita. Tämä johtui mahdollisesti Sihtuunan koulun perustamisesta. Johtokunta nimittäin esitti kokouk-sessaan elokuussa 1953, jolloin Sihtuunan koulu siis oli jo toiminnassa, että ensimmäi-selle luokalle voitaisiin ottaa opettajan harkinnan mukaan ”kehittyneimpiä oppilaita vaikka olisivatkin hieman alle oppivelvollisuusiän”.¹⁶⁸ Taulukosta 1 näkyy, että lukuvuo-sina 1952–1953 ja 1953–1954 ensimmäisellä luokalla oli oppilaita vain kymmenkunta, kun heitä oli enimmillään ollut kaksikymmentä.

¹⁶² Ahon, Ilolan ja Keräsen (1987) sekä Riihisen (1988) mukaan Nyysönen 1999, 651. Kyösti sen sijaan piti tätä lukua turhan suurena. Hän muisteli nähneensä taulukon jonka mukaan koko Tervolan kunnan alueella olisi ollut noin 500 petsamolaista. Hänninen, Kyösti. Suullinen tiedonanto 15.1.2015.

¹⁶³ Ryhmäkeskustelu 17.12.2013. Elna Nelin.

¹⁶⁴ Kaarninen 2011, 425–426; Lassila 2001, osa 1: 263; Tuominen 2012, 70.

¹⁶⁵ Boddyn (2005) mukaan Valtonen 2009, 224, vrt. Bloorin ym. (2001) ja Fernin (2001) mukaan Valtonen 2009, 223.

¹⁶⁶ Ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 61.

¹⁶⁷ Tiittula & Ruusuvoori 2009, 11; Hirjärvi & Hurme 2001, 45.

¹⁶⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 23.8.1953.

Yleisesti ottaen opetuksen järjestäminen oli haastavaa ahtaiden, väliaikaisten tilojen vuoksi. Oppilaita oli paljon, eivätkä he tahtoneet mahtua luokkatiloihin. Tästä syystä otettiin käyttöön vuoro-opetus.¹⁶⁹ Esimerkiksi syksyllä 1950 alakoululaisia, joita oli noin 40, opetettiin kahdessa neljän tunnin vuorossa: II luokka sai opetusta kello 8–12 ja I luokka kello 12–16. Marraskuussa I:stä luokkaa opetettiin kello 10–14 välisenä aikana ja II:sta luokkaa kello 8–12. Tuolloin yhteistä opetusta oli kahden tunnin ajan. Tammikuussa 1951 molempia luokkia opetettiin kello 9–13. Maaliskuussa käytettiin liukuvia aikoja: I luokka aloitti kello 8 ja II luokka kello 9.¹⁷⁰ Opetusajat vaihtelivat parin kuukauden välein. Voikin pohtia kuinka hyvin pienet oppilaat ovat pysyneet perillä siitä milloin kouluun on tultava, koska varsinaiseksi rutiiniksi opetusajat eivät ole ehtineet muotoutua.

Opetus järjestettiin vuoro-opetuksena myös muun muassa V ja VI luokan osalta, mutta opetusajat olivat klo 8–13 ja klo 13–18.¹⁷¹ Toisinaan opetusta annettiin kaikille yhdysluokkien oppilaille samanaikaisesti samasta aiheesta, mutta joissain aiheissa opetus on eritetty vuosiluokan mukaan. Esimerkiksi lukuvuonna 1952–1953 opettaja Lea Kupari opetti I:stä ja II:sta vuosiluokkaa niin, että kotiseutuoppi, uskonto ja laulu olivat useimmiten yhteistä molemmille vuosiluokille. Äidinkieltä ja laskentaa Kupari opetti erillisinä aineina.¹⁷² Lisäksi toisinaan oppitunti oli jaettu kahdeksi puolen tunnin jaksoksi. Ensin saattoi olla esimerkiksi ympäristöoppia ja sitten kirjoitusta.¹⁷³ Opetuksen järjestelyt olivat arkistojen perusteella hyvin vaihtelevia, mutta ajanmukaisesti opettajilla olikin mahdollista käyttää opetuksessa erilaisia menetelmiä.¹⁷⁴

Varejoen ripeästä asutuksesta johtuen koulupiirin alueella oli alusta alkaen runsaasti oppilaita. Tästä syystä johtokunnalla oli paineita saada opettajan virka täytettyä ja lehti-ilmoituksessa huomautettiin, että myös epäpätevät hakijat huomioitaisiin. Ahtaiden tilojen vuoksi opetusta annettiin vuoro-opetuksena. Koululla riitti 1940–1950-luvulla runsaasti oppilaita ja suurten ikäluokkien kouluun tulon myötä oppilaita oli jo niin paljon,

¹⁶⁹ Lassila 2001, osa 1, 335,369; Rantala 2005, 176; Tepora 2010, 51–57. Lassila käyttää käsitettä ”vuoroluku”. Vuoro-opetus oli yleistä muillakin kouluilla.

¹⁷⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. I:n ja II:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1950–1951.

¹⁷¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Täydennys Varejoen kansakoulun opetussuunnitelman vuositarkistukseen lukuvuonna 1950–1951.

¹⁷² TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. Päiväkirja. Alkuluokat I–II lukuvuonna 1952–1953.

¹⁷³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:1. I:n ja II:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1948–1949.

¹⁷⁴ Syväoja 2004, 70–71; Skinnari & Syväoja 2007, 355; Karasma 2014,146.

että naapurikyläänkin perustettiin koulu. Arkistoissa oli hieman eriäviä tietoja muun muassa oppilasmäärästä. Tämä johtui esimerkiksi tietojen kirjaamisajankohdasta, mutta lähteiden ja muistitiedon vertailu auttoivat rakentamaan katsauksen asiaan.

4.2 Koulunkäynti alkaa

Lukuvuodeksi 1947–1948 Tervolan kunnan kansakoulut saivat kansakoululautakunnalta kirjeen, jossa ”Koulujen johtajia kehoitetaan suunnittelemaan opetustyö ja loma-aikojen järjestely tarkastajan¹⁷⁵ määräyksestä niin, että ehdottomasti on saatava alkavana lukuvuotena täyteen 36 työviikkoa ja 200 työpäivää. – –.”¹⁷⁶ Tällainen määräys koski *täydellistä kansakoulua*, jossa ala- ja yläkansakoululla oli omat opettajansa.¹⁷⁷ Opetustyö alkoi Varejoella syyskuun lopulla vuonna 1947 ja päättyi toukokuun lopulla vuonna 1948. Opetusta annettiin piiritarkastajan hyväksymän suunnitelman mukaisesti alakoulussa 34 viikkoa ja 191 päivää, yläkoulussa taas 34 viikkoa ja 193 päivää. Koulunkäynnin aloittaminen hieman viivästyi, koska koululla ei ollut ensi alkuun opetustiloja. Myös jatko-opetusta tarjottiin suunnitelman mukaisesti neljä tuntia viikossa 25 viikon ajan. Seuraavana lukuvuonna 1948–1949 opetusajat täyttivät kansakoululautakunnan määräyksen.¹⁷⁸ Ensimmäisenä lukuvuonna yleiset, kansakoululautakunnan asettamat tavoitteet jäivät siis täytymättä mutta tähän oli kansakoulutarkastajan suostumus. Kansakoululautakunta ja tarkastaja ovat siis huomioineet sen, että Varejoen koulupiiri oli uusi eikä sillä ollut vielä kouluhuoneistoa käytettävissään. Näistä syistä vaatimuksia löysennettiin Varejoella.

Koulunkäynti alkoi Tervolan Osuuskaupalta vuokratussa parakkirakennuksessa, jossa toimi samalla myös posti ja kauppa.¹⁷⁹ Lapin Maanviljelyspiiriltä vuokratussa parakissa sijaitsi myös luokkahuone ja koulukeittola.¹⁸⁰ Alakoululla oli käytössä yksi vuokrahuone,

¹⁷⁵ Ks. Nurmi 1989, 22; Syväoja 2004, 85.

¹⁷⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kunnan Kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakoululle 21.8.1947.

¹⁷⁷ Koskenniemi 1946, 23. Supistetulla kansakoululla taas oli vain yläkansakoulunopettaja, joka opetti I–II vuosiluokkia 12 viikkoa ja vuosiluokkia III–VI 28 viikkoa.

¹⁷⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1947–1948; Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1948–1949.

¹⁷⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 20.7.1947; Ryhmäkeskustelu 17.12.2013; Ryhmähaastattelu 26.3.2014.

¹⁸⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 26.10.1947.

yläkoululla kaksi.¹⁸¹ Tarvittavia opetusvälineitä ja tavaroita tilattiin monta erää heti parin ensimmäisen vuoden aikana.¹⁸² Lisäksi koululle päätettiin hankkia pikaisesti ompelukone.¹⁸³ Osakeyhtiö Valistus liitti lähetyslistojensa alkuun kirjeen, jossa selostetaan, että materiaalipulan ja varastojen tyhjyyden vuoksi joidenkin tuotteiden toimitus on mahdollista, mutta joitain tavaroita voitaisiin toimittaa myöhemmin. Esimerkiksi harmonien tuotanto oli kokonaan pysähdyksissä.¹⁸⁴ Koulun johtokunta päätti kuitenkin, että koululle hankittaisiin harmoni pikimmiten ja Elsan onnistuikin sellainen hankkia.¹⁸⁵ Näillä tilailla tavaroilla koulunkäynti pääsi alkuun. En löytänyt¹⁸⁶ arkistoista mainintaa tilattiinko ompelukonetta koululle, mutta sellainen olisi ollut käytännöllinen hankinta. Ompelukoneella saattoi valmistaa tarpeellista tavaraa hyötykäyttöön. Sen sijaan erikoisemmalta vaikuttaa se, että harmoni nähtiin tärkeänä hankintana. Luulisi, että laulunopetus olisi sujunut ensi alkuun myös opettajan laulun johdolla ja korvakuuloisesti. Päätöstä ei johtokunnan pöytäkirjassa perusteltu lainkaan.

Kyösti ja Anneli muistelivat, että hyvinkin eri-ikäisiä oppilaita saattoi olla samalla luokalla:

Kyösti: [S]amassa luokassahan oli useampia luokkia sillain, että oli ensimmäinen, toinen ja kolmas – –. Että ei ollu niinku tänä päivänä että ensimmäinen luokka ja sillä on vielä monta muuta, aa, bee ja cee luokka että sillon ne oli samassa luokassa – – eri – – tasolla olevia oppilaita.

Anneli: Ja sitten – – ku minäki lähin kouluun – – sillon nelekytkaheksan nii – – kolokytkahexan syntyneetki oli siellä, että oli niin iso ero näillä koulu-laisilla, ikäero, vaikka mentiin samalle luokalle.

¹⁸¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1947–1948.

¹⁸² Esimerkiksi pulpetteja, vihkoja, kyniä, tyttöjen ja poikien käsityötarvikkeita, karttapallo ja karttoja, kreikkalaiskatolisia katekismuksia, tarvikkeita koulukeittolaan, urheiluvälineitä, opetustauluja eri oppitunneilla, piirustus- ja maalausvälineitä sekä arkistotarpeita. TKA. Varejoen kansakoulu. Ef. Tervolan Osuuskaupan lasku, osoitettu Tervolan kunnalle 7.8.1948, 19.12.1948, 27.12.1948, 31.12.1948, 27.1.1949, 15.2.1949, 15.3.1949; 23.3.1949, 14.5.1949, 2.4.1949, 4.4.1949; Ef. Lähetyslista Osakeyhtiö valistus 28.7.1947, 20.9.1947, 24.9.1947, 7.10.1947, 16.8.1948, 17.8.1948; Ef. Tilaus Tervolan Osuuskaupalle 24.10.1947.

¹⁸³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 23.11.1947.

¹⁸⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Ef. Kouluaitta Osakeyhtiön, Koulutarpeiden Keskusliike Osakeyhtiön ja Osakeyhtiön Valistuksen kirje ”Arvoisa opettaja!” 10.7.1947.

¹⁸⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 8.9.1947; Rantala 2005, 179–180.

¹⁸⁶ Lähteiden todistusvoimasta ks. Kuikka 1991, 153.

Ryhmäkeskustelu ja -haastattelu toimivat hyvin tiedonkeruumenetelmänä¹⁸⁷, sillä esimerkiksi tämä eri-ikäisten oppilaiden asia kiinnitti alusta alkaen huomiota. Niinpä osasin varta vasten etsiä tälle asialle selitystä arkistoista ja tutkimuskirjallisuudesta. Sota-aikana suomalaislasten koulunkäynti oli hajanaista ja katkonaista.¹⁸⁸ Sotavuosina samassa tilassa saattoi olla puolensataa keskenään hyvinkin eri-ikäistä oppilasta.¹⁸⁹ Varejoella sotavuosien jälkeinen hajanaisuus näkyi siinä, että samalla vuosiluokalla oli hyvin eri-ikäisiä ja eritasolla olevia oppilaita, kuten Kyösti ja Annelikin muistelivat. Muisteluksissa on se ero, että Kyösti muistelee samassa luokkatilassa olleen eritasoisia ja eri vuosiluokilla olleita oppilaita, kun taas Anneli muistelee samalla luokalla olleiden oppilaiden välillä olleen ison ikäeron. Kyösti siis puhuu luokkahuoneesta, ja Anneli vuosiluokasta. Heillä on muistitiedolle¹⁹⁰ luontaisesti hieman eri näkökulmat, kokemukset ja tulkinnat tästä asiasta.

Pieniksi ja heikoiksi katsotut oppilaat saattoivat saada vuoden lykkäystä koulun aloittamiseen.¹⁹¹ Tällöin vanhemmat anoivat kirjeitse lykkäystä.¹⁹² Lisäksi samalla luokalla olevien oppilaiden välille ikäeroa aiheutti uudistettu oppivelvollisuuslaki: lapset olivat oppivelvollisia riippumatta koulumatkan pituudesta.¹⁹³ Tästä saattoi seurata esimerkiksi sellainen tilanne, että 13-vuotiaasta lapsesta tuli yhtäkkiä oppivelvollinen, vaikkei hän ollut käynyt aiemmin koulua. Tiedot ja taidot ovat voineet olla vähänlaiset, riippuen siitä minkä verran lasta oli opetettu kotiooloissa. Opettajilla onkin varmasti ollut miettimistä mille vuosiluokalle he kenetkin sijoittavat.

¹⁸⁷ Ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 35, 45; Metsämuuronen 2006, 15, 155; Ruusuvuori & Tiittula 2009, 11–12, 23.

¹⁸⁸ Nurmi 1989, 30; Paksuniemi 2014, 17; Tepora 2010, 50.

¹⁸⁹ Paksuniemi 2014, 24.

¹⁹⁰ Ks. Confino 2008, 80; Fingerroos 2010, 60; Rossi 2005, 93.

¹⁹¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 11.10.1948; Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kouluhallituksen kirjeet ja kiertokirjeet. Kouluhallituksen kiertokirje N:o 1159 2.9.1948. Laki oppivelvollisuudesta annetun lain muuttumisesta (Annettu Helsingissä 29.7.1948); Tuomaala 2011, 95.

¹⁹² TKA. Varejoen kansakoulu. Ee. Saapuneet asiakirjat. Yksityisten kirjeet. – – [Huoltaja A:n] kirje Varejoen koulun johtokunnalle 4.10.1948; – – [Huoltaja B:n] kirje Varejoen kansakoulun johtokunnalle 2.10.1948.

¹⁹³ Hyyrö 2011, 383; Kuikka 1991, 69; Nurmi 1989, 46.

Toisinaan oppilaita siirrettiin ylemmille vuosiluokille. Esimerkiksi syyskuussa 1948 neljännen luokan oppilaita siirrettiin ylemmille luokille (tosin yksi heistä palautettiin takaisin) ja lokakuussa 1950 kaksi oppilasta siirrettiin III–IV luokalta V luokalle.¹⁹⁴ Tästä voisi päätellä, että opettajat arvioivat oppilaita henkilökohtaisesti. Mikäli oppilaan taito- ja tietotaso oli kyllin hyvät, hänet siirrettiin ylemmälle vuosiluokalle. Sen sijaan arkistoista¹⁹⁵ ei käy ilmi, millä perusteella oppilaat on alun perin sijoitettu millekin vuosiluokalle, eli miten opettajat ovat kartoittaneet oppilaan henkilökohtaisen osaamisen ja tietämyksen tason.

Taulukko 2 on koottu *Oppilasluettelokirja oppivelvollisista lukuvuonna 1947–*¹⁹⁶ ja *Oppilasluettelokirja lukuvuonna 1947–*¹⁹⁷ pohjalta.

Taulukko 2. Eri-ikäisten oppilaiden jakaantuminen vuosiluokille.
Syntymä- Nimien Koulun aloittamisvuosi Vuosiluokka
vuosi lkm

1931	1	1947	VIII
1932	7	1947	VI–VIII
1933	16	1947 ja 1948	IV–VIII
1934	14	1947 ja 1948	III–VII
1935	11	1947 ja 1948	IV, VI–VIII
1936	19	1947	II–V
1937	13	1947, 1948 ja 1949	III–V
1938	20	1947, 1948 ja 1949	I–IV
1939	23	1947, 1948 ja 1949	I–III
1940	6	1947, 1948 ja 1949	I
1941	24	1948 ja 1949	I–II
1942	13	1949	I

¹⁹⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:1. V:n ja VI:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1948–1949, 22.9.1948 ja 30.9.1948; Ad:3.III:n ja IV:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1950–1951, 23.10.1950.

¹⁹⁵ Lähteiden todistusvoimasta ks. Kuikka 1991, 153.

¹⁹⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. Oppilasluettelokirja oppivelvollisista lukuvuonna 1947–.

¹⁹⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:1. Oppilasluettelokirja lukuvuonna 1947–.

Taulukosta näkyy kuinka monta oppivelvollista on syntynyt minäkin vuonna ja milloin he aloittivat koulunkäynnin Varejoella. Lisäksi taulukosta näkyy mille vuosiluokalle oppilaat sijoitettiin. Vastaavia havaintoja voi tehdä myös muun muassa vuosiluokkien päiväkirjoista, koulun tilastotiedoista ja vuosikertomuksista. Vanhin oppivelvollinen oli syntynyt vuonna 1931 ja hänet sijoitettiin jatkokouluun VIII luokalle. Anneli¹⁹⁸, joka syntyi vuonna 1941, aloitti koulunkäynnin vuonna 1948 7-vuotiaana eli oppivelvollisuuslain mukaisesti. Osa samana vuonna syntyneistä aloitti koulun kuitenkin vasta vuotta myöhemmin ja heistä osa sijoitettiin suoraan toiselle vuosiluokalle. Opettajat siis katsoivat, että osa oppilaista voisi jättää I vuosiluokan väliin koska heillä oli jo tarvittavat tiedot ja taidot II vuosiluokkaa varten. Vuonna 1941 ja sen jälkeen syntyneet lapset kävivät koulunsa jo verrattain normaalisti. Suurin osa aloitti koulun oppivelvollisuuslain mukaisesti ja he etenivät vuosiluokalta seuraavalle joka vuosi. Heitä vanhemmat oppilaat taas aloittivat koulunkäynnin eri vuosina ja heitä sijoitettiin hyvinkin monelle vuosiluokalle, ilmeisesti osaamistason mukaisesti.

Lukuvuonna 1948–1949 IV luokalla oli 20 oppilasta, jotka olivat syntyneet vuosina 1933–1939.¹⁹⁹ Oppilaat olivat siis lukuvuoden alkaessa 9–15-vuotiaita. Samalla vuosiluokalla oli keskenään eri-ikäisiä oppilaita vielä monta vuotta. Esimerkiksi lukuvuonna 1956–1957 viidennellä luokalla olleiden ikä vaihteli 9–14 vuoden välillä, mutta pääasiassa oppilaat olivat 10-vuotiaita.²⁰⁰ Alemmilla vuosiluokilla, kuten esimerkiksi III ja IV luokalla oppilaiden keskinäiset ikäerot olivat jo tasaantuneet.²⁰¹ Tämä johtui siitä, että nuoremmat lapset tulivat kouluun oppivelvollisuuslain mukaisesti, kun taas vanhempien oppilaiden kohdalla koulunkäynti oli evakkovuosina ja ensimmäisinä asutusvuosina ollut hajanaista ja vähäistä. He olivat jääneet osaamistavoitteista jälkeen ja heidät sijoitettiin alemmille vuosiluokille, kuin mihin he olisivat ikänsä perusteella kuuluneet.

Ensimmäiset vuodet etenivät varsin poikkeuksellisesti, sota- ja evakkovuosien vaikutusten vuoksi, sekä tietenkin uudistuneen oppivelvollisuutta koskevan lainsäädännön ja oppilasasuntolaa koskevan asetusten vuoksi. Varejoella kansakoulutarkastajan tekemät

¹⁹⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Bb:1. Oppilastiedot I vuosilta 1947–1954. Oppilasnumero 113.

¹⁹⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:1. Oppilasluettelokirja lukuvuonna 1947–; ks. myös Taulukko 1.

²⁰⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1956–1957. Vuosiluokka V–VI–VII.

²⁰¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1956–1957. Vuosiluokka III–IV. Vielä edellisessä lukuvuonna III:lla luokalla oli 7–12-vuotiaita oppilaita. TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1954–1955. Vuosiluokka III–IV.

myönnytykset muun muassa opetusajan suhteen hieman helpotti koulunkäyntiä ensimmäisenä lukuvuotena. Opetusta pyrittiin antamaan oppilaiden taitojen ja tietojen mukaisesti, niillä välttämättömiksi katsotuilla välineillä ja tarvikkeilla mitä koululle tilattiin. Monella tekijällä oli vaikutusta siihen, että oppilaiden keskinäiset ikäerot olivat suuria. Taulukkoa 2 olikin ensi alkuun hyvin häkellyttävää koostaa oppilasluetteloiden pohjalta. Siitä näkee konkreettisesti, kuinka monelle eri vuosiluokalle keskenään saman ikäiset oppilaat sijoitettiin.²⁰²

4.3 Elsa Pölhön merkitys ja vaikutus

Elsa Pölhön merkitystä ja vaikutusta koulunkäynnin järjestämiseen Varejoella täytyy pohtia erikseen. Jukka Rantala on tutkinut opettajaseminaarilaisten parissa kiertäneitä kiertokirjoja. Rantalan teoksessa käsitellään sattumoisin juuri sellaista kiertokirjaa, johon Elsa on kirjoittanut useamman kerran. Siitä käy ilmi, että Elsalla oli ennestään pitkä opettajankokemus, hän oli toiminut esimerkiksi Kittilässä opettajana vuodesta 1930 lähtien. Kittilän kirkonkylä ja Elsan kaikki omaisuus tuhoutuivat sodassa. Vuonna 1946 Elsa kuitenkin iloitsee kiertokirjeessään: ”Ihana asia, että työhalu ja työkontokin on [*sic*] jäljellä”. Hän oli tuolloin 52-vuotias.²⁰³ Keväällä 1947 Elsa kirjoitti terveytensä heikentyneen ja hän harmitteli tehneenä pahasti kun oli jättänyt työnsä kesken ”tällaisena aikana”.²⁰⁴ Rantalan teoksesta ei käy ilmi, mitä Elsa tällä tarkoittaa. Koko Kittilän kirkonkylä kouluineen tuhoutui, Elsalla ei siis varsinaisesti ollut työpaikkaa missä jatkaa. Ehkä mieliharmi kertoo siitä, että hän olisi halunnut jatkaa töitään kittiläläisten parissa. Elsa kuitenkin päätyi Varejoelle missä hänellä oli myös sukua, nimittäin Aino-sisko²⁰⁵, joka oli johtokunnan jäsenenä toimineen Jalmari Patjan vaimo²⁰⁶.

²⁰² Tämän tutkimuksen menetelmällisenä lähtökohtana toimiva hermeneuttinen filosofia näkyi itselleni selkeimmin tämän alaluvun analyysin ja johtopäätösten ohjaajana: yksittäisen suhteesta kontekstiin. Muistitietoaineisto herätti kysymyksiä siitä miten opetuksen järjestelyt sujuivat sota- ja evakkovuosien jälkeen ja miten eri-ikäisiä oppilaita sijoitettiin eri vuosiluokille. Tulkittaville teksteille, tässä tapauksessa siis muistitiedolle, löytyi konkreettinen sisältö pohtimalla mihin kysymyksiin nämä tekstit vastaavat. Konteksti, kyseisen ajan yhteiskunnalliset olot ja järjestelyt, taas muotoutuivat tutkimuskirjallisuuden ja arkistolähteiden pohjalta. Ks. Gadamer 2009, 22–23, 29, 35, 37, 66; Ollitervo 2012, 207–208, 211.

²⁰³ Rantala 2005, 99, 155, 179–180, 218. Kirje on päivätty 9.1.1946 Pertunmaalla.

²⁰⁴ Rantala 2005, 174. Kirje on päivätty 17.2.1947.

²⁰⁵ Kraatari 2004. Elektroninen aineisto.

²⁰⁶TKA. Varejoen kansakoulu. Bb:1. Oppilastiedot I vuosilta 1947–1954. Oppilasnumero 175. Kyseisen oppilaan tietoihin on merkitty vanhemmiksi Aino ja Jalmari Patja.

Oiva Granroth, entinen oppilas, kirjoittaa muistelmassaan:

Yläluokkia opetti liki kuusikymppinen ikäneito Elsa Pöyhö nimeltään. Ilmeisesti hän oli lähellä kuuttakymppiä, jos ei jo ollut täyttänytkin, kun mieleeni on jäänyt muistikuva hänestä, kun hän pienenä ja laihana seisoi opettajan korokkeella, hakkasi karttakepin päällä lattiaa ja huusi. - "Minä olen ollut melkein neljäkymmentä vuotta opettajana, eikä minulla ole koskaan ollut näin viljejä ja tottelemattomia oppilaita." Nykyisin voi vain ihmetellä, mikä toi vanhan ja sairaalloisen ihmisen, silloin niin alkeellisiin oloihin.²⁰⁷

Granrothin ylöskirjoitettu muisto edustaa jälleen suomalaista muistitiedon perinnettä ja eroavaisuutta kansainvälisestä oral historysta. Jälkimmäinenhän nimenomaan painottaa suullista perimätietoa, kun Suomessa myös kirjoitetut muistot edustavat muistitietoa.²⁰⁸ Granrothin muistelmassa Elsa kuvataan vanhana ja sairaalloisena. Rantalan teoksen mukaan Elsalle myönnettiin ero opettajan virasta elokuussa 1949 ja hän kuoli kolmea kuukautta myöhemmin Haukivuorella.²⁰⁹ Näin ollen neljäkymmentä vuotta Elsa ei ehtinyt olla opettajana. Vuonna 1919²¹⁰ valmistuneena hän olisi vuonna 1949 toiminut opettajana kolmekymmentä vuotta. Kyse voi olla siitä, että Elsa on sekaantunut sanoissaan, tai siitä että Granroth muistaa kymmenluvun väärin. Galen Strawsonhan kritisoi muistitietoa siitä, että muistelu vääristää alkuperäistä kokemusta.²¹¹ Tämän muiston osalta ei kuitenkaan ole merkityksellistä takertua tähän yksityiskohtaan, muistot ovat aina subjektiivisia.²¹² Muiston sisältö välittyy silti: pitkän uran tehnyt opettaja nuhtelee oppilaitaan huonosta käytöksestä. Granroth ihmettelee miksi Elsa tuli Varejoelle töihin. Vaikka Elsalla oli pitkä ura takana, ja hän arkistojen perusteella vaikuttaa varsin osaavalta ja sääntilliseltä opettajalta, ei työ Varejoella varmastikaan ollut helppoa. Olot ja rakennukset olivat puutteelliset ja poikkeukselliset, keskenään eritasoisia oppilaita runsaslukuisesti ja lisäksi Elsa sairasteli. Granrothin kysymykseen Elsa itse tarjoaa yhden mahdollisen vastauksen maaliskuussa 1948 kirjoittamassaan kiertokirjan kirjeessä:

Ei tämä [kiertokirja] löytänyt minua Pertunmaalta enää. Olen Tervolan Varejoella "Lapin kolmiossa" petsamolaisten uudella asutusalueella vasta ensi vuottaan toimivassa koulussa. Tulin tänne tosiaan kuin sovittamaan

²⁰⁷ Granroth (s.a.)

²⁰⁸ Ks. Fingerroos & Peltonen 2006, 8–9.

²⁰⁹ Rantala 2005, 180, 192.

²¹⁰ Rantala 2005, 7.

²¹¹ Strawson 2004, 447.

²¹² Ks. Fingerroos & Haanpää 2006, 33; Kalela 2006, 75.

*uskottomuuttani Lappia kohtaan. Tämä on korpeen vasta raivattava ja rakennettava kylä, 6 km Tervolan asemalta. Käsittää nyt jo noin 60 perhettä. Lapsirikkaita, köyhiä ihmisiä, jotka asuvat mikä navetan toiseen päähän tehdyssä pirtissä, mikä lautakämpässä. Vain muutamalla on asunto valmis. Tarvitaan suomalaista sisua ylettömästi, ennen kuin täällä kultavilja pelloilla lainehtii.*²¹³

Elsan kuvaa aiemmin kirjoittamassaan kirjeessä mieliharmia, joka johtui siitä että oli jätännyt työnsä kesken Kittilässä. Myöhemmässä kirjeessään hän kirjoittaa, että työllään Varejoella hän sovittaa tätä uskottomuutta. Mahdollisesti velvollisuudentunto, eräänlainen virkainto, heikkenevä terveys ja sukulaisuussiteet saivat Elsan pysyttelemään Varejoella.

Luvussa 4.1. huomautin, ettei Elsan valitseminen virkaan ollut aivan tavanomainen prosessi. Kiertokirjeessä Elsa nimittäin kirjoittaa vierailleensa Varejoen kylällä sisarensa luona kesällä 1947. Hän ei hakenut avointa virkaa vaan johtokunta tarjosi sitä hänelle. Itseasiassa Elsa kirjoittaa, ettei hänellä ollut tarkoitusta enää ollenkaan hakea opettajan töitä. Elsa valittiin virkaan ilman papereita ja hän suostui ”vaikka täällä ei ole mitään etuja, puutteita vaan”.²¹⁴ Eduilla Elsa tarkoittaa sitä, että opettajille olisi kuulunut luontaisetuna asunto, lämpö, valo, navetta, rehu- ja puuvaja, kellari, aitta, sauna, vedentuonti ja viljelysmaata, mutta Varejoella näitä ei pystytty tarjoamaan. Edut korvattiin rahassa.²¹⁵ Johtokunnan kokouspöytäkirjan mukaan kahdeksan hakijaa lähetti hakupaperit määräaikaan mennessä. Hakijoista vain yksi oli pätevä, seminaaritutkinnon suorittanut opettaja. Johtokunta oli huomionnut ne olosuhteet joissa koulu aloittaa toimintansa, jolloin valinta ratkaistiin äänestyksellä kolmen hakijan kesken.²¹⁶ Kansakouluntarkastaja Pentti Vasunta vahvisti opettajanvaalin tuloksen, mutta huomautti että koska Varejoen kansakoulun johtokunta viivytteli asiakirjojen lähettämisessä voi olla, ettei Pölhö halua ottaa virkaa vas-

²¹³ Rantala 2005, 179. Kyösti huomautti, että nämä väliaikaisrakennukset olivat ”ihan kelpo asuntoja” ja usein edistystä entisiin, joissa asuttiin sotavuosina. Hänninen, Kyösti. Suullinen tiedonanto 15.1.2015.

²¹⁴ Rantala, 2005, 179–180.

²¹⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Ef. Talousarvio vuodelle 1948, johtokunta hyväksyi 14.10.1947. Varejoella luontaisedut korvattiin rahassa 150%:n korotuksilla. TKA. Varejoen kansakoulu Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1947–1948; Pölhön sijaiselle sovittiin luontaisetuna huone, lämpö ja valo. TKA. Varejoen kansakoulu. Ee. Saapuneet asiakirjat. Yksityisten kirjeet. Hilikka Mäkisen sitoumus Elsa Pölhön sijaiseksi 23.12.1948.

²¹⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 10.8.1947.

taan. Tästä ja siitä syystä, että Varejoelle joka tapauksessa tarvitaan kaksi opettajaa, Vasunta aikoi tiedustella ylioppilas Viitaselta, olisiko tämä halukas opettamaan Varejoella.²¹⁷

Tämä kaikki edellä mainittu ei luo yhteistä, selkeää kuvaa siitä miten opettajan viran täyttäminen hoidettiin. Nousseisiin kysymyksiin ei ollut selkeitä vastauksia, jolloin asiaan täytyi paneutua lähdekriittisesti²¹⁸ sijoittamalla lähteet omaan aikaansa ja paikkaansa. Lisäksi täytyi pohtia lähteiden todistusvoimaa, ja tarkastella kontekstia hermeneuttisesti²¹⁹, vertailemalla yksittäisten tietojen suhdetta kokonaisuuteen (ja toisinpäin). Pyrin analyysillä ja tulkinnalla rakentamaan kokonaiskuvaa tapahtuneesta. Elsan mukaan hän ei ole mitään papereita lähettänyt, mutta johtokunnan pöytäkirjassa kerrotaan että [hakupaperit lähettäneistä] hakijoista yksi on pätevä. Tämän yhden pätevän henkilön täytyi olla Elsa Pölhö, koska hän on valmistunut vuonna 1919²²⁰ Jyväskylän seminaarista. Näyttäisi siltä, että johtokunnan jäsenet toimivat virallisen protokollan ohitse. Toisaalta on huomioitava se mahdollisuus, että jostain syystä Elsa vain väittäisi seminaaritovereilleen että hänelle tarjottiin paikkaa suoraan. Todennäköisempi vaihtoehto on, että johtokunnan jäsenet halusivat virkaan pätevän opettajan, jolla on runsaasti käytännön kokemusta ja osaamista erinäisistä koulunkäynnin järjestämiseen liittyvistä tehtävistä. Johtokunnan jäsenellä, Jalmari Patjalla oli tietoa siitä, että hänen vaimonsa Elsa-sisar oli pätevä opettaja. Oletettavasti valinta on siis tehty jo etukäteen mutta kaikki hakupaperit on kuitenkin johtokunnan kokouksessa käsitelty ja asia on ratkaistu virallisella äänestyksellä.

Heikkenevästä terveydestä huolimatta Elsa paneutui työhönsä tunnollisesti. Hänen täyttämistään lomakkeista ja muista dokumenteista ei tarkastajakaan löytänyt huomautettavaa, toisinkuin myöhempiä²²¹ vuosina, jolloin koulua johtivat jo toiset opettajat. Vare-

²¹⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kansakouluntarkastajan kirjeet ja kiertokirjeet. Kansakouluntarkastajan kirje Pertunmaan ja Varejoen kansakoulujen johtokunnalle ja kansk.op. Elsa Aliina Pölhölle 20.8.1947. N: 1107.

²¹⁸ Ks. Kuikka 1991, 120, 153, 167; Elio 1977, 20, 23, 25.

²¹⁹ Ks. Gadamer 2005, 125 ja oma tulkintani asiasta luvussa 3.3; Gadamer 2009, 22–23, 29, 35, 37, 66; Ollitervo 2012, 211.

²²⁰ Rantala 2005, 7.

²²¹ Esim. TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Opetussuunnitelman vuositarkistus lukuvuonna 1953–1954; 1954–1955; 1956–1957; 1957–1958; lukuvuonna 1958–1959; Db. Opetussuunnitelman vuositarkiste lukuvuonna 1960–1961.

joella olot olivat väliaikaiset ja puutteelliset, niin koulutyön kuin arkisen elämänkin kannalta. Opetuksen järjestäminen oli vaivalloista muun muassa huonojen²²², ahtaiden tilojen vuoksi. Lisäksi sota- ja evakkovuosien aiheuttama katkos ja hajanaisuus koulunkäynnissä aiheuttivat koulutyölle oman lisähaasteensa muun muassa siten, että oppilaat olivat levottomia. Granrothin muistelu ei ole ainoa lähde²²³, jossa oppilaita kuvataan huonokäytöksiiksi.

Keväällä 1948 Elsa oli jo asettunut kylälle ja asui omassa kodissaan, jonka oli saanut joulun aikaan. Hän kirjoitti nauttivansa olostaan ja seuraavansa kiinnostuneena kyläyhdistyksen toimintaa joka kasvoi koko ajan. Kouluparakiin hän kertoi ensitöikseen hankkineensa harmonin ja pulpetteja. Tuossa vaiheessa opettajia oli jo kolme ja ”työ käy kuin muuallakin”.²²⁴ Koulutyön ohella Elsa toimi Maatalousnaisten johtokunnassa.²²⁵ Elsa laittoi viimeisinä elinvuosinaan tarmonsä Varejoen koulun ja kylän toimintaan. Elsan panostuksella vaikuttaisi olleen merkittävä alkusysäys sille, että koulunkäynti pääsi alkuun ja se järjestettiin määräysten – ja pienten myönnytysten – mukaisesti. Pitkällä opettajan kokemuksellaan Elsa osasi laatia vaadittavat suunnitelmat ja muut lomakkeet ja arkistot, vaikkakin koulunkäyntiä koskevat määräykset ja lait muuttuivat juuri niihin aikoihin kun Elsa työnsä aloitti. Näyttäisi, että johtokunta valitsi Elsan virkaan kiertoreittiä. Elsa tuskin olisi kuitenkaan ottanut virkaa vastaan, ellei hänellä olisi ollut sukua Varejoella. Muut hakijat olivat epäpäteviä, eivätkä he mitä todennäköisimmin olisi osanneet järjestää koulunkäyntiä Varejoella. Viran tarjoaminen Elsalle oli näin ollen järkevä ja perusteltu ratkaisu.

²²² Koulun käytössä olleita tiloja moitittiin toistuvasti huonoiksi. TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1947–1948; 1948–1949; 1950–1951; 1952–1953; 1953–1954; 1954–1955; Db. Opetussuunnitelman vuositarkistus lukuvuonna 1954–1955; Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 6.8.1952; Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka VII, viimeinen sivu.

²²³ Esimerkiksi Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton [sittemmin Mannerheimin Lastensuojeluliitto] Varejoen osaston johtaja Hilja Saarto kirjelmöi johtokunnalle, että Varejoen koululaisten ”röyhkeästä käytöksestä ja kurittomuudesta” on tullut toistuvaksi valituksia. Liitto toivoi, että asiaa käsiteltäisiin yhdessä opettajien ja vanhempien kanssa, jotta tilanne saataisiin korjattua. TKA. Varejoen kansakoulu. Ee. Saapuneet asiakirjat. Yksityisten kirjeet. Hilja Saarton kirje Varejoen kansakoulun johtokunnalle 12.12.1950.

²²⁴ Rantala 2005, 179–180.

²²⁵ Kälkjä 1988. Elektroninen aineisto.

4.4 Vuokrahuoneistoista omaan kouluun

Vuokraparakkien käytön oli tarkoitus olla väliaikainen järjestely. Kansakoululautakunta päätti jo marraskuussa 1947, että Varejoelle rakennettaisiin pitempiaikaiseen käyttöön tarkoitettu koulu kestävästä materiaalista.²²⁶ Tervolan Osuuskaupan parakin tilat olivat alusta alkaen ahtaat ja heinäkuussa 1948 johtokunta totesi, että tarvitaan yksi luokkahuone lisää, sillä oppilaita on yhteensä noin 100 henkeä.²²⁷ Taulukon 1 mukaan oppilaita oli kyseisenä lukuvuonna lähes 130 henkeä. Asian kiirehtimiseksi päätettiin kääntyä kunnan viranomaisten ja tarvittaessa myös piiritarkastajan puoleen.²²⁸ Lukuvuonna 1948–1949 yläkoulua opetettiin juuri valmistuneessa väliaikaisessa koulurakennuksessa.²²⁹ Kyseessä oli parakkirakennus, jossa sijaitsivat yläkoulun luokkahuone ja koulukeittola.²³⁰ Seuraavana vuonna johtokunta vuokrasi Aarno Juntuselta kaksi luokkahuonetta eteisiin koulun käyttöön.²³¹ Koulua käytiin vielä usean vuoden ajan ahtaissa vuokrahuoneistoissa tai muissa väliaikaisissa tiloissa, joiden kuntoa moitittiin toistuvaksi huonoksi.²³² Tästä yhtenä esimerkkinä käy Kuva 3, joka on johtokunnan kokouspöytäkirjasta 4.6.1953.

Tervolan kunnan kansakoulu- ja rakennuslautakunnan jäsenet olivat tarkastaneet koulurakennusten kunnan ennen kyseistä kokousta. Jälleen tultiin siihen tulokseen, että koulurakennukset ovat huonossa kunnossa ja Varejoelle kaivattaisiin kiireellisesti oma koulutalo. Oppilaat olivat toistuvasti sairaana johtuen koulurakennusten huonosta kunnosta ja kylmyydestä. Rakennusmestarin mukaan koulutaloa ei voitaisi sinä vuonna rakentaa.²³³

²²⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ec. Saapuneet kirjeet. Kunnan viranomaisten kirjeet. Ote Tervolan kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirjasta 22.11.1947.

²²⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 20.7.1947 ja 18.7.1948.

²²⁸ Taulukko 1; TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 1.9.1948.

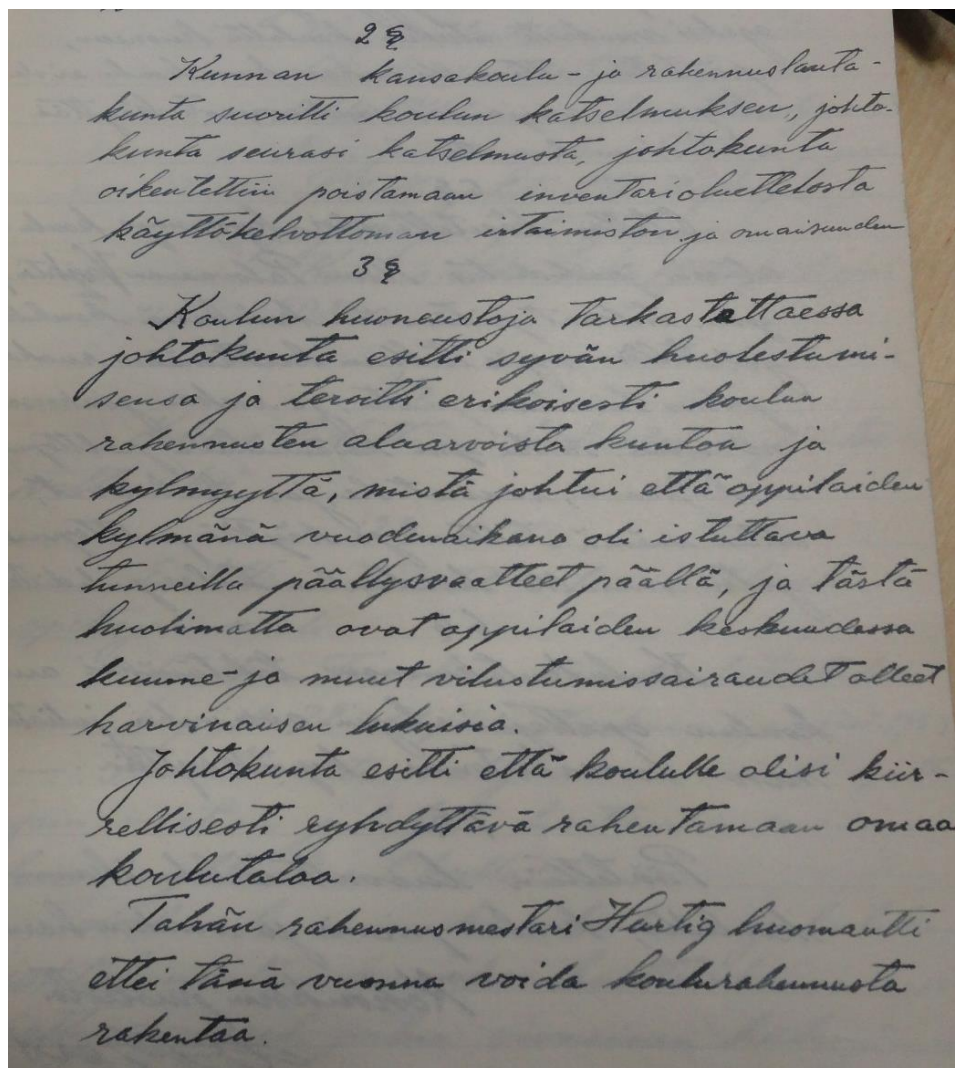
²²⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1948–1949.

²³⁰ Nelin, Elna. Suullinen tiedonanto 18.1.2015; Ryhmäkeskustelu 17.12.2013, Kyösti Hänninen ja Elna Nelin.

²³¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 19.11.1950.

²³² TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1947–1948; 1948–1949; 1950–1951; 1952–1953; 1953–1954, 1954–1955; Db. Opetussuunnitelman vuositarkistus lukuvuonna 1954–1955; Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 6.8.1952; Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka VII, viimeinen sivu.

²³³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 4.6.1953.

Kuva 3. Johtokunta esitti arvionsa koulurakennusten huonosta kunnosta kesällä 1953. ”3 § Koulun huoneistoja tarkastettaessa johtokunta esitti syvän huolestumisensa ja teroitti erikoisesti koulun rakennusten aliarvoista kuntoa ja kylmyyttä, mistä johtui että oppilaiden kylmänä vuodenaikana oli istuttava tunneilla päällysvaatteet päällä, ja tästä huolimatta ovat oppilaiden keskuudessa kuume- ja muut vilustumissairaudet olleet harvinaisen lukuisia. Johtokunta esitti että koululle olisi kiirellisesti ryhdyttävä rakentamaan omaa koulutaltoa. Tähän [sic] rakennusmestari Hurtig huomautti ettei tänä vuonna voida koulurakennusta rakentaa.” TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan pöytäkirja 4.6.1953.

Tämä lähde kuvaa oivallisesti sitä, mitä Portelli tarkoittaa huomauttaessaan että arkistolähteetkin ovat usein ylöskirjoitettua muistitietoa.²³⁴ Pöytäkirja on laadittu johtokunnan kokouksen yhteydessä, mutta muistiinpanoihin ja omaan muistiin tukeutuen. Pöytäkirjat ovat laatijansa, sihteerinä toimineen johtajaopettajan tulkintoja ja tiivistyksiä käsitellyistä asioista.

²³⁴ Portelli 1991, 37.

Syksyllä johtokunta esitti, että välttämättömimmät korjaukset pitäisi saada pikaisesti suoritettua.²³⁵ Oppilaiden terveyskin alkoi jo kärsiä, he olivat toistuvasti sairaina. Vilustumisia ja sairastumisia oli runsaasti myös lukuvuonna 1953–1954 jolloin oppilaat olivat niin paljon poissa koulusta, että opettaja Gunnar Gers huolestui tuleeko kaikilla oppivelvollisuus suoritettua.²³⁶ Oppilaiden terveydenhuollosta huolehdittiin koululääkärin ja terveyssisaren suorittamalla terveystarkastuksilla ja rokotuksilla muun muassa kurkkumätää ja isorokkoa vastaan. Lisäksi oppilaat kuvattiin toistuvasti tuberkuloosin varalta ja henkilökunnan piti toimittaa johtokunnalle tuberkuloosilain mukaiset lääkärintodistukset terveydentilastaan.²³⁷

Alkuajan olot Varejoella olivat puutteelliset, eivätkä koulun käytössä olleet väliaikaiset, kylmät, ahtaat ja huonosti valaistut huoneet helpottaneet asiaa. Oman koulurakennuksen olisi pitänyt valmistua jo vuonna 1948, mutta tilanne viivästyi ja pitkittyi vuodesta toiseen. Kouluhuoneistojen huono kunto vaikutti suoraan oppilaiden koulunkäyntiin, sillä he eivät sairaina voineet käydä koulua. Koulun käynti moni mutkaistui entisestään talvella 1955, kuten seuraavassa kappaleessa käy ilmi.

Tervolan Osuuskaupan rakennus, jossa sijaitsivat veistosali sekä ala- ja keskiluokat, paloi tammikuun 21.–22. päivän välisenä yönä kello 2–2.45 vuonna 1954. Kyseisten luokkien irtaimisto ja opetusvälineet menetettiin palossa. Opettaja Gers ryhtyi selvittämään miten koulu pääsisi jälleen toimimaan. Oppilaille annettiin käsky tulla koululle maanantaina 25. päivä kello 9, jolloin koulunkäynti jatkuisi jollain tavoin.²³⁸ Koulunkäynti jatkuikin heti seuraavana maanantaina entisen asuntolan tiloissa, jossa yläkoululaiset opiskelivat. Keskiluokka siirtyi Rajaseudun ystävain liitolta vuokrattuun Työtupaan helmikuun ensimmäisenä päivänä.²³⁹ Työtupa oli alun perin tarkoitettu kylän naisten ja heidän tyttäriensä

²³⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 4.9.1953.

²³⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 28.3.1954.

²³⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kansakoululautakunta Tervolan kunnan Kansakoulujen johtokunnille 6.11.1947; Tervolan kunnan kansakoululautakunta kansakoulujen Johtokunnille ja Johtajaopettajille 20.8.1948; Ad:3. Päiväkirja. Alkuluokat I–II lukuvuonna 1952–1953, 17.3.1953; Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka I, 25.8.1951; Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka II, 8.9.1951; III–IV:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1952–1953, 31.3.1953; Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka V ja VI, 8.9.1951; Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kouluhallituksen kirjeet ja kierto-kirjeet vuonna 1947–62. Kouluhallituksen kierto-kirje 22.4.1949; Ks. Syväoja 2004, 107–112.

²³⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 25.1.1954; Db. Varejoen kansakoulun vuoden 1954 vuosikertomus; Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954. Vuosiluokat V–VI–VII, 22.1.1954.

²³⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954. Vuosiluokat V–VI–VII; Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 28.3.1954; Da. Vuokrasopimus 28.3.1954.

käyttöön. Siellä he saivat kodinhoidon opetusta sekä tilan käsitöiden tekemiselle.²⁴⁰ Koulun käyttöön vuokrattiin myös asutustilallisen [Juho] Kurtin pikkurakennus, jota käytettiin käsityöhuoneena.²⁴¹ Seuraavan lukuvuoden 1954–1955 I–II vuosiluokka kävi koulua Terveystalolla.²⁴² Terveystalokin oli Rajaseutu ystävain liiton Varejoelle pystyttämä rakennus.²⁴³ Väliaikaisten vuokrahuoneistojen kuntoa moitittiin edelleen huonoksi.²⁴⁴ Opettajilla oli vain paloa seurannut perjantai ja viikonloppu aikaa järjestellä vuokrahuoneita koulun käyttöön. Koulu pääsikin jatkamaan toimintaansa heti seuraavana maanantaina. Tilojen vuokrausjärjestelyt hoituivat yllättävänkin nopeasti. Toisaalta vaihtoehtojakaan ei ole ollut liiemmästi, tuskinpa kylällä oli tuohon aikaan muita koulukäyttöön soveltuvia rakennuksia. Työtupa ja Terveystalo ovatkin olleet todennäköisesti ensimmäisenä opettajien mielessä, kun ratkaisua tilanteeseen on alettu pohtia. Parakin palo ei tuonut helpotusta koulun käytössä olleiden tilojen kuntoon. Opetus siirtyi huonokuntoisista tiloista toisiin huonokuntoisiin tiloihin. Tulipalo ei kuitenkaan katkaissut koulunkäyntiä, eikä tässä mielessä aiheuttanut haittaa opettajille ja opettajille. Koulunkäynti jatkui, mutta erillään olevissa, huonokuntoisissa, väliaikaisissa huoneistoissa. Lisäksi kaikki parakissa sijainnut opetusvälineistö ja muu koulun omaisuus tuhoutui. Yläkoulussa sijainneet tavarat säilyivät.

Anitalle koulun palo jäi erityisesti mieleen:

Anita: Ja sehän se palo sillon ku – – mä olin eka luokalla koulussa – – joulun aikaan. Sillonhan ei voinu saaha paljon joululahjoja – – minäki sain semmosen levyn, olikse se aanelosen kokonen tai semmonen, niitä pahvinukkeja. Semmonen vaalea Armi se oli vielä sen nimi. Mä en ikinä unoha sitä, ja sillä oli kauheita niitä vaatteita – –. Mä otin sitten matkaan ne, ku me oltiin asuntolassa viikot, että mä saan, jos siellä on aikaa, leikkiä joskus. Ja mulla unohdu heti ekana päivänä ne pulpettiin sinne koululle. Ja ei sitä voinu ennää lähtiä hakkeen ku oli päässy sinne asuntolaan. Niin yöllä palo koulu.

²⁴⁰ Vainio 1958, 64–65.

²⁴¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Varejoen kansakoulun vuoden 1953 vuosikertomus.

²⁴² TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954 ja 1954–1955. Vuosiluokka I–II.

²⁴³ Ryhmäkeskustelu 17.12.2013. Elna Nelin; Vainio 1958, 62.

²⁴⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1953–1954; Db. Varejoen kansakoulun vuoden 1953 vuosikertomus; Db. Varejoen kansakoulun vuoden 1954 vuosikertomus; Ca:1. Johtokunnan kokospöytäkirja 28.3.1954.

Haastattelutilanteessa muisto nauratti Anitaa ja hänen sisaruksiaan, mutta voisi kuvitella että tulipalo on ollut opettajille, oppilaille ja muille varejokisille melkoinen järkytys. Anitaalla varmasti lapsena harmitti myös palossa tuhoutunut joululahja, pahvinen Arminukke, joka vaikuttaisi olleen hänelle tärkeä. Hänhän otti nukken mukaan jotta saisi sillä leikkiä.

Mielenkiintoinen sanavalinta on ”kauheita – – vaatteita”. Tässä tapauksessa kauhea-sana ei kuulemma liittynytkaan vaatteisiin, vaan tulipaloon. Tulipalo oli siis kauhea, ei nukken vaatteet.²⁴⁵ Puhekielistä ilmaisua onkin toisinaan haastavaa tulkita sellaisenaan, se ei ole niin harkittua ja jäsenneltyä kuin kirjoitettu teksti. Lisäksi Anitan puhetta oli ylipäättänsäkin haastavaa tekstintä, hän puhui nopeasti ja lukuisia sivulauseita käyttäen. Olenkin erityisesti tässä pätkässä joutunut alistamaan hänen puheensa kirjoitetun tekstin sääntöjen alle: olen tiivistänyt sitä, lisännyt pilkkuja ja pisteitä joita puhutussa kielessä ei ole. Tekstinnökseni on puheesta tehty tulkinta.²⁴⁶ Lisäksi ylläoleva pätkä Anitan puheesta on tiivistetty esitys tekstinnöksestäni. Kirjoitetussa muodossa se ei sisällä kaikkea sitä informaatiota, joka on kuultavissa tallenteelta ja joka on myös muistinvaraisena itseni hallussa.

Tässä muistelmassaan Anita taustoittaa kertomustaan: ”Silloinhan ei voinu saaha paljon joululahjoja – –”. Hän ilmeisesti tulkitsi, että tällainen kontekstuaalisuus on tarpeellista koska en nuoruuttani välttämättä muuten ymmärtäisi millaisesta menetyksestä oli kyse.²⁴⁷ Kyse oli siis yhdestä harvasta, kenties ainoasta joululahjasta jonka Anita kyseisenä jouluna sai. Tässäkin mielessä muistitieto rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kertojan ja haastattelijan välillä.²⁴⁸ Koselleck käsittelee teoksessaan miten odotukset ja kokemukset suhtautuvat toisiinsa.²⁴⁹ Tässä tapauksessa Anita havaitsi lapsena jossain vaiheessa, että nukke oli jäänyt koululle ja hän odotti pääsevänsä jälleen leikkimään nukella. Palo tuli Anitalle yllätyksenä: se muutti odotukset koulunkäynnin ja nukella leikkimisen suhteen. Tulipalo ja Armi-nukke kytkeytyvätkin Anitan muistoissa vahvasti yhteen. Muisto on Anitalle henkilökohtainen, toista täysin vastaavaa muistoa ei todennäköisesti

²⁴⁵ Räihä, Pekka. Sähköpostiviesti 16.1.2015. Pekka välitti sähköpostitse äitinsä ja tatiensä kommentit tutkiemaluonnoksesta.

²⁴⁶ Vrt. Rossi 2005, 88.

²⁴⁷ Ks. Gadamer 2009, 64, 74; Ks. myös Kalela 2006, 75; Ollitervo 2012, 211.

²⁴⁸ Hamilton & Shopes 2008, viii; Portelli 1991, 40; Wertsch 2002, 173.

²⁴⁹ Ks. Koselleck 2004.

muilla oppilailla ole. Omat kokemukset muodostavat erilaista, tulkinnallista ja subjektiivista muistitietoa.²⁵⁰ Anitan näkökulmasta tulipalo kiteytyy nimenomaan Armi-nuken menetykseen.

Luokkapäiväkirjoista näyttäisi äkkiseltään, että koulunkäynti jatkui varsin normaalisti heti tulipalon jälkeen. Tarkemmin katsoessa huomaa, että opetettavat aiheet ja opetusmenetelmät olivat sellaisia, joissa pärjättiin varsin vähin materiaalein ja opettajan suullisen opetuksen voimin. Opettajat varmasti joutuivatkin soveltamaan ja keksimään vaihtoehtoisia ratkaisuja opetuksen järjestämiseksi. Esimerkiksi I–II vuosiluokalla laskennossa oli päässä laskua ja äidinkielen tunnilla luettiin satuja. Helmikuun alussa koululle saatiin vihkoja.²⁵¹ Lisäksi opetuksessa käsiteltiin tulipaloa pitkin kevätlukukautta. Oppilaat esimerkiksi kirjoittivat aineita ”Kun koulu paloi” ja ”Uudessa koulussa” sekä piirsivät aiheesta ”Tulipalo”.²⁵² Tällä tavoin oppilaat saivat käsitellä useampaan otteeseen tätä yllättävää ja järkyttävääkin tapahtumaa.

Uusi, nykyisinkin olemassa oleva koulurakennus rakennettiin vuonna 1955.²⁵³ Koulu käsitti kolme luokkasalia, joista alakoulu käytti yhtä.²⁵⁴ Elnan kokemuksen mukaan uuden koulun saaminen oli tärkeää koulunkäynnin sujuvuuden kannalta:

Elna: [M]utta se oli aivan tosi ihana ja tosi hieno asia että saatiin Varejoelle tämä koulu, ja lapset pääsi saman katon alle. Että varsinkin sen tulipalon jälkeen niin se oli kovin kovin semmosta hajanaista se koulunkäynti ku kirjat ja kaikki palo. – –

Koulunkäynti olikin alusta alkaen hajanaista ja puutteellista, koska opetusta järjestettiin useassa eri tilassa. Kun oma koulurakennus viimein saatiin vuonna 1955, kahdeksan vuotta siitä kun ensimmäinen lukuvuosi oli alkanut, myös koulunkäynti alkoi vähitellen vakiintua. Edellä käsitelin kuinka vuosiluokilla oli hyvin eri-ikäisiä oppilaita. 1950-luvun puolivälissä samalla vuosiluokalla olleiden oppilaiden ikäerot alkoivat tasaantua ja

²⁵⁰ Ks. Confino 2008, 80; Fingerroos 2010, 60; Rossi 2005, 93.

²⁵¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954 ja 1954–1955. Vuosiluokka I–II; Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954. Vuosiluokka III–IV.

²⁵² TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954. Vuosiluokka III–IV, 25.1.1954, 32.2.1954, 4.2.1954; Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954. Vuosiluokat V–VI–VII, 30.1.1954, 5.2.1954.

²⁵³ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1955–1956; Kyösti Hänninen 17.12.2013. Heti syyskuun alussa III–IV luokan oppilaat ovat kirjoittaneet aineen ”Uusi koulu” äidinkielen tunnilla. TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1955–1956. Vuosiluokka III–IV.

²⁵⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1955–1956.

lisäksi tuolloin päästiin omaan, vakinaiseen koulurakennukseen. Kaikenikäisiä oppilaita saatettiin viimein opettaa saman katon alla. Palataksemme Koselleckin²⁵⁵ esitykseen siitä, miten odotukset merkityksellistävät kokemukset, Elnan muisteluksen voi tulkita pitkän odotuksen jälkeisenä kokemuksena. Alkuaikojen vaikeudet, huonokuntoiset tilat ja erityisesti tulipalon aiheuttama hajanaisuus jäivät taakse. Uuden koulun valmistumisen on Elna syystäkin kokenut merkityksellisenä ja tärkeänä edistysaskeleena.

²⁵⁵ Koselleck 2004.

5 OPPILASHUOLTO

5.1 Pitkän matkan oppilaiden majoitus ja oppilasasuntola

Vuonna 1947 annetun asetuksen mukaan kaikki kouluikäiset kuuluivat oppivelvollisuuden piiriin riippumatta siitä kuinka pitkä koulumatka oli. Aiemmin oppivelvollisuus ei koskenut niitä lapsia, joiden koulumatka olisi ollut yli viisi kilometriä. Samana vuonna annettiin asetus myös oppilasasuntoloista. Jos sellaista ei ollut, niin oppilaille piti järjestää ravintoavustusten ohella myös kyyditys- ja majoitusapua. Yli viiden kilometrin päästä tuleville lapsille täysihoito oli asuntoloissa ilmaista.²⁵⁶ Huoltajille suunnatut avustukset olivat rahallista apua saatto-, kyyditys- ja majoituskulujen hoitamiseen.²⁵⁷ Asetukset koskivat varejokisia pitkän matkan oppilaita, siis yli viiden kilometrin koulumatkalta olevia lapsia, heti ensimmäisestä lukuvuodesta alkaen.

Varejoella pitkän matkan oppilaiden majoituksen ja kyyditysten hoitamisesta päätettiin vuosikohtaisesti. Ensimmäisenä lukuvuotena 1947–1948 Varejoella ei ollut oppilasasuntolaa. Oppivelvollisuutensa laiminlyönyt oppilas majoitettiin koulun läheisyyteen, jotta hän pääsi kulkemaan koulussa.²⁵⁸ Järjestelystä kirjelmöitiin kansakoululautakunnalle vasta helmikuussa 1948, vaikka asetus avustusten järjestämisestä oli annettu jo edellisenä vuonna. Aivan vaivatta siirtymä uusien asetusten mukaisiin käytäntöihin ei siis ole sujunut. Voi myös pohtia missä määrin huoltajat olivat tietoisia uusista asetuksista, sillä rai-vaus- ja rakennustyöt ovat täyttäneet heidän arkipäivänsä. Mahdollisesti kyseistä oppilasta tarvittiin kotitöissä, jolloin hänen koulunkäyntinsä oli jäänyt vähäiseksi. Johtokunta ja johtajaopettaja Pölhö olivat tietoisia uusien asetusten sisältämisestä määräyksistä. Tarvittavat järjestelyt hoidettiin jotta kyseinen oppilas voisi suorittaa oppivelvollisuutensa.

²⁵⁶ Nurmi 1989, 46; Kuikka 1991, 69; Hyyrö 2011, 381–382.

²⁵⁷ Syväoja 2004, 105.

²⁵⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Da. Elsa Pölhön kirje kansakoululautakunnalle 6.2.1948.

Tammikuussa 1948 pitkämatkalaisia majoitettiin esimerkiksi Jussi Sepin ja Martti Volotisen taloon.²⁵⁹ Syksyllä 1948 johtokunta taas päätti avustaa pitkämatkalaisia koulukyydityksin, koska majoittaminen koulun läheisyyteen ei onnistunut.²⁶⁰ Oppilaiden majoittaminen olikin varmasti melkoinen ponnistus asutustilallisille, joilla oli kädet täynnä oman tilan töitä. Rakennustyöt²⁶¹ etenivät hitaasti, ensinhän rakennettiin väliaikaisia tiloja asu-
muksiksi. Ei ole mikään ihme, ettei oppilaiden majoitus tuolloin onnistunut. Tämä on toki vain puutteellisten tietojen pohjalta tehty tulkinta, pyrkimys hermeneuttiseen²⁶² ymmärrykseen yksittäisen tietojen suhteesta kokonaisuuteen.

Syksyllä 1949 majoitettavia oppilaita oli 30 ja tuolloin päätettiin ensimmäistä kertaa perustaa oppilajasuntola Varejoelle, kunnanvaltuuston suostumuksella.²⁶³ Asuntolaksi vuokrattiin Lauri Vuokilan huoneisto 80 000 markan lukukausimaksulla.²⁶⁴ Asuntolanhoitajaksi pätevoidyttiin joko käymällä asianmukainen kurssi, tai hankkimalla kelpoisuus kansakoulun kotitalousopettajaksi.²⁶⁵ Toimeen haki vain sellaisia henkilöitä, joilla ei ollut lain vaatimaa asuntolanhoitajan pätevyyttä. Valituksi tulleella Aune Rovalla oli kuitenkin kokemusta vastaavanlaisesta toimesta ja hänellä oli hyvät työtodistukset.²⁶⁶ Pätevistä henkilöistä oli Varejoella pulaa, epäpäteviä hakijoita palkattiin sekä (tunti)opettajiksi, että oppilashuollon tehtäviin. Johtokunnan täytyi palkata sellaisia henkilöitä, joilla on parhaimmat edellytykset työtehtävien hoitamiseen.

Vuoden 1950 keväällä asuntolassa oli noin neljäkymmentä oppilasta. Kansakoululautakunta havaitsi tilat liian ahtaiksi, joten lokakuussa 1950 kymmenkunta lasta siirrettiin perhemajoitukseen Hesselgréneille. Asuntolaan jäi tämän jälkeen noin kolmekymmentä oppilasta. Tuolloin oli tarkoitus, että asuntola lopettaisi toimintansa heti kun naapurikylän

²⁵⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 22.1.1948. Päivämaksuksi oppilasta kohden sovittiin 50 markkaa.

²⁶⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 11.10.1948.

²⁶¹ Ryhmäkeskustelu 17.12.2013; Rantala 2005, 179.

²⁶² Ks. Gadamer 2005, 125; Gadamer 2009, 22–23, 37; Ollitervo 2012, 211.

²⁶³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 16.8.1949.

²⁶⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 17.9.1949; Dc. Vuokrasopimus 17.9.1949.

²⁶⁵ Hyyrö 2011, 382; Nurmi 1989, 46–47.

²⁶⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 27.9.1949.

eli Sihtuunan koulu valmistuisi.²⁶⁷ Asutettavien oppilaiden määrät olivat heti ensimmäisten lukuvuosien aikana korkeat, kuten oppilasmäärätkin (ks. Taulukko 1). Arkistoissa ei ole viitteitä siitä, että oman, pysyvän oppilasasuntolan rakentamisesta olisi ollut suunnitelmia. Johtokunta osasi kuitenkin varautua siihen, että oppilaita siirtyisi Sihtuunaan valmistuvaan kouluun, jolloin asuntolalle ei olisi enää tarvetta. Kyösti muisteli aiemmin esittämässäni sitaatissa, että Varejoen ja Sihtuunan välimatka on noin kuusi kilometriä. Sihtuunan koulun valmistuessa Sihtuunan ja Varejoen koulupiirit kattoivat aiempaa laajemman oppivelvollisten alueen ja oppilaiden koulumatkat lyhenivät. Mahdollisesti johtokunta ajatteli, että yhä harvempi oppilas kulkisi kouluun niin pitkältä matkalta, että heitä pitäisi majoittaa oppilasasuntolaan. Mikäli tällaisia oppilaita olisi vähän, asuntolaa ei perustettaisi ollenkaan vaan oppilaita majoitettaisiin tarpeen mukaan perheisiin.

Asuntola toimi kuitenkin vielä vuoden 1951 ja kevään 1952. Oppilasasuntolan vuosikertomusten ja päiväkirjojen pohjalta voi tiivistäen esittää, että oppilaat tulivat asuntolaan maanantaina koulun jälkeen ja he kulkivat sieltä käsin koulua. Lauantaina oppilaat saivat eväsleipää mukaansa, koska he menivät koulun jälkeen koteihinsa viikonlopuksi. Ruokaa tarjottiin maanantaina koulun jälkeen ja myöhemmin illalla, arkisin myös aamuisin ennen kouluun lähtöä. Lauantaina asuntolassa ei ruokailtu. Ruokana tarjottiin puuroja ja vellejä, kalalaatikkoa ja makkaramakaronia sekä lihakastiketta perunoiden kera. Pienempänä ruokana tarjottiin teetä ja leipää, joskus suklaata ja pullaa. Vapaa-ajalla lapset ulkoivat ja leikkivät, laskivat mäkeä ja poimivat marjoja, ottivat osaa asuntolan keitto- ja ulkotöihin, sekä vuorollaan pitivät järjestystä yllä. Saunassa käytiin viikoittain, tai joka toinen viikko. Lisäksi aamu- ja iltapesu on kirjattu ylös ohjelmaan. Tiedoissa mainitaan, että oppilaita olisi kasvatettu järjestykseen sekä täsmällisiksi ja puhtaiksi.²⁶⁸ Lähdekriittisesti tarkasteltuna tiedot ovat hyvin ylimalkaisia. Niiden perusteella ei voi päätellä tarkemmin mitä asuntolassa on tehty ja missä määrin edellä esitetyt tiedot ovat paikkansa pitäviä.²⁶⁹ Nä-

²⁶⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Varejoen kansakoulun oppilasasuntolan toiminnasta vuonna 1950, 14.1.1951; Ad:1. Oppilasasuntolan päiväkirja lukuvuonna 1949–50; Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 10.8.1950, 21.1.1951.

²⁶⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:1. Oppilasasuntolan päiväkirja 1949–50; Db. Kertomus Varejoen kansakoulun oppilasasuntolan toiminnasta vuonna 1949, 31.7.1950; Ad:3. Oppilasasuntolan päiväkirja 1951; Db. Varejoen kansakoulun oppilasasuntolan toimintasuunnitelma lukuvuodeksi 1950–1951; Db. Varejoen kansakoulun oppilasasuntolan toimintasuunnitelma lukuvuodeksi 1951–1952.

²⁶⁹ Ks. Elio 1977, 20, 23, 25; Kuikka 1991, 120, 153, 167.

mäkin päiväkirjat ovat virallisia dokumentteja, jotka tarkastettiin sen osalta oliko asuntolan toiminta asianmukaista. Päiväkirjat ja toimintakertomukset herättävät monia kysymyksiä. Osallistuivatko kaikki lapset ulkoleikkeihin? Miten kasvatuksellisia toimia toteutettiin? Entä tarjottiinko ruokaa, joka sekkin on ollut enimmäkseen kevyttä, riittävästi kasvaville lapsille? Näihin kysymyksiin dokumentit eivät tarjoa suoria vastauksia. Kyösti²⁷⁰ tosin muisteli, ettei nähnyt nälkää asuntolassa ollessaan.

Syksystä 1952 kevääseen 1954 kauempana asuvia oppilaita majoitettiin perheisiin. Myös alle viiden kilometrin matkalta olevia oppilaita majoitettiin, mikäli nämä katsottiin pienikasvuiseksi ja heikoiksi ja että koulumatka tuottaisi heille vaikeuksia.²⁷¹ Lisäksi oppilaille jaettiin sosiaaliavustuksia. Johtokunta esitti kunnanvaltuustolle, että ”vähävaraisille, pitkän matkan, majoituksessa oleville oppilaille” maksettaisiin avustusta majoitusrahan lisäksi 30 markkaa päivässä.²⁷² Oppilaita ja heidän vanhempiaan avustettiin eri tavoilla. Ilmeisesti majoitusraha annettiin oppilaiden huoltajille, jotka suorittivat maksun majoitusta tarjoavalle perheelle. Käsittelen avustustenjakoa lisää alaluvussa 5.3.

Syksyllä 1954 eräs vanhempi kirjoitti itsensä ja muiden asiaa koskevien lasten huoltajien puolesta johtokunnalle kirjeen. Vanhemmat katsoivat, että johtokunta oli laiminlyönyt pitkän matkan oppilaiden majoituksen. Kirjeessä vedottiin lakiin jotta 22 lasta saataisiin majoitettua.²⁷³ Tämän jälkeen johtokunta vuokrasi lukuvuodeksi 1954–1955 huoneiston asuntolakäyttöön Kalle Lammilta.²⁷⁴ Lisäksi oppilaita oli majoitettuna Hesselgréneillä, kuten myös syksyllä 1955.²⁷⁵ Helmikuussa 1956 majoitusmaksua korotettiin 200 markkaan huoltopäivää ja oppilasta kohden, jotta majoituksen tarjoajia ilmoittautuisi useampia ja vanhemmilla olisi mahdollisuus valita mihin perheeseen lapset majoitetaan.²⁷⁶ Elo-

²⁷⁰ Hänninen, Kyösti. Suullinen tiedonanto 15.1.2015.

²⁷¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 26.8.1952, 4.9.1953.

²⁷² TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 15.2.1953.

²⁷³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ee. Saapuneet kirjeet. Yksityisten kirjeet. Lempi Heiskarin kirje Varejoen kansakoulun johtokunnalle 12.9.1954.

²⁷⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 20.9.1954.

²⁷⁵ TKA: Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kunnanhallitus Varejoen kansakoulun johtokunnalle 9.3.1955. Hesselgréneille majoitettuja lapsia oli yhteensä 18; Dc. Varejoen kansakoulun ja maanviljelijä Arne Hesselgrenin välinen sopimus pitkämatkaisten koululaisten majoittamisesta tehty Varejoen kansakoululla 6.9.1955.

²⁷⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 12.2.1956.

kuussa 1956 oppilasasuntola katsottiin aivan välttämättömäksi. Osa oppilaista majoitettiin yksityisperheisiin ja osalle oppilaista järjestettiin koulukyyditys.²⁷⁷ Pitkänmatkan oppilaiden oppilashuollollisia asioita käsiteltiin joka vuosi silloisen tilanteen mukaan. Toisinaan asuntola katsottiin tarpeelliseksi, toisinaan taas todettiin että perhemajoitus olisi riittävä ratkaisu. Joinain vuosina molemmat vaihtoehdot olivat käytössä. Niin johtokunnan jäsenet, kansakoululautakunta kuin oppilaiden huoltajatkin olivat osallisina vaikuttamassa näihin järjestelyihin. Syksyn 1954 kirje on mielenkiintoinen, koska siinä johtokuntaa syytetään tehtäviensä laiminlyönnistä. Kirje on päivätty syyskuun alkuun, jolloin koulunkäynti ei ollut varsinaisesti vielä edes alkanut. Ainakin aiempina vuosina pitkän matkan oppilaiden majoitus oli järjestetty, joten huoltajien huoli koski nimenomaan alkavaa lukuvuotta. Johtokunta kuitenkin reagoi asiaan, ja oppilasasuntola vuokrattiin pikimmiten.

Ryhmäkeskustelussa ja -haastattelussa muisteltiin, ettei koulukuljetuksia järjestetty, vaan oppilaat kulkivat itse kouluun. Joskus osa oppilaista saattoi päästä kouluun postinkuljettajan hevoskyydillä. Teitä ei aurattu, mutta hevosenjalkia oli hyvä kulkea talvisin.²⁷⁸ Kovat lumipyryt ja tukossa olleet tiet hankaloittivat lasten koulunkäyntiä. Päiväkirjoissa onkin opettajien merkintöjä, mikäli poissaolot johtuivat lumipyrystä.²⁷⁹ Edellä näyttäytyy muistitiedon kannalta oleellinen asia: muistot ja näkökulmat vaihtelevat koska myös kokemukset ovat erilaisia.²⁸⁰ Arkistojen²⁸¹ mukaan osalle oppilaista järjestettiin koulukyyditys, mutta ryhmäkeskustelussa ja -haastattelussa asiaa ei käsitelty. Keskustelijat eivät muistaneet koulukuljetuksia järjestetyn, koska he eivät itse kyydityksiä saaneet. Kyösti kuitenkin huomautti myöhemmin, että oppilaita kuljetettiin kuorma-auton lavalla kouluun jo ensimmäisenä lukuvuonna. Tästä oli ollut maininta muun muassa johtokunnan kokouspöytäkirjassa.²⁸² Itseltäni tämä oli jäänyt havaitsematta. Tutkielmani onkin siltä

²⁷⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 29.8.1956, 9.9.1956.

²⁷⁸ Ryhmäkeskustelu 17.12.2013; ryhmähaastattelu 26.3.2014.

²⁷⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:1. I:n ja II:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1948–1949, esim. 9.4.1949 ja 11.4.1949.

²⁸⁰ Fingerroos 2010, 60; Rossi 2005, 93.

²⁸¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 11.10.1948.

²⁸² Hänninen, Kyösti. Suullinen tiedonanto 15.1.2015. Kyösti oli muun muassa löytänyt kokouspöytäkirjoista mainintoja kuljettajan lähettämästä laskusta, jota johtokunta ei ollut hyväksynyt.

osin ongelmallinen, että minulta on jäänyt joitain tärkeitäkin asioita huomaamatta. Muutoinkin olen paikoitellen joutunut tiivistämään asioita ja tapahtumia oman subjektiivisen tulkintani mukaan.

Heiskarin perheen lapsilla koulumatka jäi hieman alle viiden kilometrin. He eivät saaneet asuntolapaikkaa, ainakaan aluksi:

Anneli: [M]utta me päästiin aina – – jonnekki taloon – – olemaan ne pahimmat talvikuukauvet ja sitte – – minäki hain minun vanhimman siskon kanssa – – sieltä asuntolasta, missä oli niin sanottu asuntola ja siellä oli emäntä ja kaikki – – ruoka semmosella kahella litran päälärillä, – – haettiin ittelle suksilla sieltä ruoka Annikin kanssa. – – Herranen aika ku mä ajattelen, että sieltä käytiin hakemassa ja pantiin siihen kattilan, siihen päälärin pohjaan, ja mehän tultiin sieltä ja yhdellä sauvalla sitte näin tultiin [näyttää miten] ja sieltä joka päivä haettiin se ruoka. – –

Anita: Tarkotatko sä koulun jäläkeen vai?

Anneli: Koulun jäläkeen.

Anita: Niin mihin te menittä sen ruuan kanssa?

Anneli: No esimerkiksi oltiin Sepissä. Niin me sieltä Vuokilasta hajettiin.

Annelin muistosta välittyy tulkinta nykyajasta²⁸³ käsin: ”Herranen aika ku mä ajattelen – –”. Lapsena tilanne ei ollut kummallinen, mutta aikuiselle se näyttäytyy jälkepäin hyvinkin rankkana. Annelin muisteleva asuntola, Vuokila oli toiminnassa kyseisenä lukuvuonna ja emännällä Anneli todennäköisesti muistelee silloista asuntolanhoitajaa. Johtokunta antoi siis hieman höllennystä asetuksiin, joiden mukaan yli viiden kilometrin matkalta olevat lapset majoitettaisiin.

Elnan näki koulukyyditysten alkamisen edistykseenä entiseen:

Elna: Joo ja näin tuota sitte edettiin ja edistys on tullu tänne kyllään että on lapsia ruvettu kulettamaan että lapset sai ite käyvä kotona, koulua kotoa – –

Toivo muisteli, että taksikuljetukset alkoivat 1960-luvulla.²⁸⁴ Koulukyyditykset helpottivat oppilaiden ja perheiden arkea. Asuntolassa lapset olivat erossa perheistään, kouluviikoina he pääsivät käymään kotona vain lauantai-illasta maanantai-aamuun. Koulukyyditysten myötä asuntolaa tai perhemajoitusta ei enää tarvittu. Oppilashuollon eri muodot

²⁸³ Muistitiedon moniajallisuudesta ks. Confino 2008, 82; Immonen 2001, 24; Lorenz 2014.

²⁸⁴ Kunnari, Toivo. Sähköpostiviesti 8.1.2015.

olivat tuiki tarpeellisia pitkän aikaa. Tilannetta tarkasteltiin aina vuosikohtaisesti ja johtokunta päätti miten pitkän matkan ja oppilashuollon tarpeessa olleiden oppilaiden tilanne järjestetään. Johtokunta antoi tämän suhteen myönnytyksiä myös sellaisille oppilaille, jotka eivät varsinaisesti olisi kyseisten toimien piiriin kuuluneet. Koulukyyditys mahdollisti sen, että perheet saivat olla enemmän yhdessä. Lisäksi 1950-luvun puolivälissä rakennustyöt alkoivat olla sillä mallilla, että perheet asuivat varsinaisissa päärakennuksissa väliaikaisten suojien sijasta. Edistys tuli Varejoelle tuohon aikaan monella muotoa; koulua käytiin omassa koulurakennuksessa, omasta kotirakennuksesta käsin ja osa oppilaista vieläpä koulukyydillä.

5.2 Koulukeittola

Vuonna 1943 säädetty laki määräsi kouluruoan tarjoamisesta. Laissa oli viiden vuoden siirtymäaika, eli kouluruokailu tarjottiin kaikille vuodesta 1948 lähtien.²⁸⁵ Suomen valtio tosin myönsi varoja kouluruokailuun ensimmäisen kerran jo vuonna 1913.²⁸⁶ Varejoella koulukeittola aloitti toimintansa lokakuussa 1947 Lapin Maanviljelyspiiriltä vuokratussa parakissa, jossa sijaitsi myös luokkahuone.²⁸⁷ Keittolaan palkattiin keittäjä ja lisäksi koululla tarvittiin siivoja-lämmittäjää.²⁸⁸

Kyösti ja Elna keskustelivat keittolasta:

Kyösti: Niin tuossa Juntusenmäellähän oli, siinä oli semmonen iso ruokalaparakki – –

Elna: Jaa, no sitäpä mä en muista

Kyösti: Joo, siinä oli semmonen ja...

Elna: Ja koulu, sen muistan että siellä käytiin koulua sitte ku mäkin olin koulussa, niin käytiin syömässä

Kyösti: Koulukeittola oli myöski siinä samassa rakennuksessa

Elna: Joo, sinne juostiin sitte

²⁸⁵ Paksuniemi 2014, 23; Syväoja 2004, 106; Nurmi 1989, 46.

²⁸⁶ Nurmi 1989, 18.

²⁸⁷ Päätös tehtiin johtokunnan kokouksessa. TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 8.9.1947, 26.10.1947.

²⁸⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 8.9.1947, 23.11.1947.

Kyösti ja Elna keskustelivat tilanteesta vapaasti²⁸⁹, keittola nousi Kyöstin mieleen ilman että olisin kysynyt asiasta. Elna esitti luontevan välikommentin ja otti osaa keskusteluun. Keskustelu eteni yksilöllisten muistojen pohjalta, mutta ryhmän jäsenten välisenä vuoropuheluna.²⁹⁰ Keittola sijaitsi siis Juntusenmäellä, erillään Osuuskaupalta vuokratusta parakista. Muistelupuheessa analyysiä vaikeuttaa se, että muistelijat puhuvat usein eri käsittein samoista asioista. Kyösti puhui esimerkiksi sekä ruokalaparakista, että koulukeittolasta mutta tarkoittaa samaa paikkaa. Tätä tulkintaa tukee myös Anita Kraatarin muisto: ”Luokkahuone ja keittola sijaitsivat TVH:n [Tie- ja Vesirakennushallituksen²⁹¹] ruokalaparakissa. Ne lapset, jotka kävivät koulua kaupparakennuksessa, juoksivat ruokatunnilla Juntusenmäelle syömaan [*sic*].”²⁹² Kraatarin muisto edustaa kirjoitettua²⁹³ muistitietoa, se on alun perin julkaistu Jokiposti-lehdessä ja löytyy kopioituna Varejoen nettisivuilta. Anita muistelee, että kyseessä olisi ollut TVH:n parakki, mutta arkistojen mukaan kyse oli Lapin Maanviljelyspiiriltä vuokratusta parakista. Vuokrajärjestelyt ovat toki voineet muuttua vuosien varrella. Koska tapahtumista on jo kauan, noin 70 vuotta, muistot ovat voineet sulautua toisiinsa. Tästä syystä on tärkeää tarkastella useita eri lähteitä ja pyrkiä muodostamaan niistä kokonaiskuva²⁹⁴. Niin Elnan ja Kyöstin keskustelussa kuin Anitan muistossakin esiintyy kuitenkin oleellisena sisältönä rakennusten välimatka eli että keittolassa kuljettiin erikseen syömässä. Elnalle koulukeittolaan liittyvä muisto rakentui dialogissa Kyöstin kanssa, Kyöstin muiston välityksellä.²⁹⁵ Tällainen muistojen sosiaalinen rakentuminen ja keskustelun eteneminen on tyypillistä muistitiedossa.

Lisäksi Elna muisteli, että hän työskenteli päivät koululla apulaisena ja kävi iltaisin jatkokoulua.²⁹⁶ Elna olikin vuosikymmeniä koululla töissä.²⁹⁷ Hän teki töitä keittolassa ja lisäksi talonmiehen ja siivoojan töitä. Erityisesti lukuvuosi 1953–1954 näyttää arkistojen

²⁸⁹ Vrt. Bloorin (2001) ja Fernin (2001) mukaan Valtonen 2009, 223.

²⁹⁰ Wertsch 2002, 22. Wertsch tarkastelee Halbwachsin (2002) ja Bartlettin (1995) ajatuksia kollektiivisesta muistista. Ks. myös. Erll 2008, 5; Ks. Hamilton & Shopes 2008, viii; Wertsch 2002, 173.

²⁹¹ TVH toimi vuosina 1925–1954. Tielaitoksen virstanpylväät. Elektroninen aineisto.

²⁹² Kraatari 2004. Elektroninen aineisto.

²⁹³ Ks. Fingerroos & Peltonen 2006, 8–9 muistitiedon ja oral historyn eroista.

²⁹⁴ Ks. Elio 1977, 9.

²⁹⁵ Ks. Kalela 2006, 75.

²⁹⁶ STA. Mirjam Kälkäjän toimittaman neliosaisen radio-ohjelman *Jäämereltä jängän reunaan* tallenne. wav-tiedosto.

²⁹⁷ Ryhmäkeskustelu 17.12.2013; Nelin, Elna. 18.1.2015. Elna aloitti keittäjänä vuodesta 1953 ja oli koululla töissä vuoteen 1995.

perusteella rankalta. Elnan päivät venyivät pitkiksi, sillä koulua pidettiin kahdessa eri rakennuksessa. Hän lämmitti koulurakennukset aamuin illoin, valmisti ruoan, tiskasi astiat, siivosi keittiön ja luokkahuoneet, hoiti ruokaostokset, huoliti puut ja aukoi tiet. Pituutta työpäivälle tuli 11½ tuntia. Johtokunta esitti kansakoululautakunnalle, että Elnalle palkattaisiin apua. Vuonna 1955, jolloin nykyinen koulurakennus valmistui, Elnan tuore aviopuoliso Tuomas Nelin aloitti koululla vahtimestarin ja lämmittäjän työtehtävissä. Elna jatkoi töitään koulukeittolassa ja siivouksen parissa.²⁹⁸ Myöhemmin Tuomas, eli

Kuva 4. Tuomas ja Elna Nelin 1950-luvun loppupuolella. Elnalla sylissä opettajapariskunnan, Sirkka ja Heikki Kinoksen tytär Ullamari.

Tommi teki pitkän uran taksimiehenä.²⁹⁹ Kuvassa 4 Elna ja Tuomas ovat kuvattuina 1950-luvun lopulla.

Tutkimusta aloittaessani en täysin ymmärtänyt kuinka paljon myös muiden kuin opettajien töillä oli suora käytännön merkitys ja vaikutus koulun-

käyntiin. Elna ja Tuomas, kuten muutkin Varejoella esimerkiksi keittolanhoitajana, siivoojana ja talonmiehenä työskennelleet, mahdollistivat arkisen koulutyön ja opetuksen. Vaikka arkistolähteissä toistuvasti todetaan olosuhteiden olleen puutteelliset ja rakennusten hataria, niin työntekijät rakensivat koulunkäynnin arkea ja puitteita.³⁰⁰ Oppilailla oli paikka mihin tulla oppimaan ja he saivat syödäkseen koulupäivän aikana. Vuosien varrella tästä muodostui eräänlaista rutiinia, vaikka vuokrajärjestelyt vaihtelivatkin toistuvasti.

Koulukeittolan päiväkirjojen mukaan tyypillisiä kouluruokia olivat erilaiset sopat, keitot, vellit ja puurot.³⁰¹ Toisinaan saattoi olla myös makkarakastiketta tai sianlihakastiketta.³⁰²

²⁹⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 17.6.1951, 8.7.1955;. Db. Varejoen kansakoulun vuoden 1953 vuosikertomus; Db. Varejoen kansakoulun vuoden 1954 vuosikertomus; Da. Varejoen kansakoulun lähettämä kirje kansakoululautakunnalle 27.5.1954; Db. Varejoen kansakoulun vuoden 1955 vuosikertomus.

²⁹⁹ Ryhmäkeskustelu 17.12.2013.

³⁰⁰ Vrt. Keddie 2011, 235–236; Tepora 2010, 53–54.

³⁰¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. Koulukeittolan päiväkirja v. 1948–49; Ad:3. Koulukeittolan päiväkirja v. 1950–51; Ad:4. Koulukeittolan päiväkirja v. 1953–1954.

³⁰² TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. Koulukeittolan päiväkirja v. 1952–53; Ad:4. Koulukeittolan päiväkirja v. 1955.

Kouluaterian ravintoarvon tuli olla noin 300 ”kaloriaa” eli kilokaloria päivässä yhtä oppilasta kohden, ja maitoa sai käyttää oppilasta kohden viikossa 6 desilitraa. Maito tuli käyttää etupäässä puuroihin.³⁰³ Elna kertoi, ettei maitoa riittänyt puuroihin vaan maito juotiin. Tosin astioita oli käytössä vähän, eikä oppilaille ollut juomakuppeja joten maito kaadettiin suoraan lautaselle puuron päälle.³⁰⁴ Päiväkirjan reunaan tehtyjen laskelmien mukaan aterioiden ravintoarvo vaihteli muutaman sadan kilokalorin välillä. Esimerkiksi kasvisopasta sai energiaa 125 kilokaloria ja kaurapuurosta ja maidosta 327 kilokaloria.³⁰⁵ Suomen Huollon lähettämä lisäravinto oli noin 240 kilokaloria päivässä oppilasta kohden.³⁰⁶ Lisäksi lahjaravintoa saatiin Suomen Punaiselta Ristiltä ja YK:n lastenavunrahastolta, UNICEF:iltä ja Kansainväliseltä Lastenavulta.³⁰⁷ Kun Elna aloitti työt keittäjänä vuonna 1953, avustusruokia ei enää jaettu.³⁰⁸ Taulukkolaskelmista voi myös huomata, että saman ruoan valmistukseen käytettiin eri päivinä eri määriä raaka-aineita. Yleensä käyttöä on vähennetty, toisinaan esimerkiksi lihan määrää on saatettu hieman lisätä.³⁰⁹ Tosin kyseiset merkinnät voivat sisältää lasku- ja huolimattomuusvirheitä, eikä niillä varsinaisesti ole todistusvoimaa siitä mitä ja minkä verran ruokaa on koulussa tarjottu.³¹⁰ Vuonna 1948 kansakoululautakunta huomautti että menojen yhtenäistämiseksi

³⁰³ TKA: Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kunnan Kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakoulujen Johtokunnille ja Opettajille 27.8.1955; Ec. Tervolan kunnan kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakoulujen Johtokunnille ja Johtajaopettajille 20.8.1948.

³⁰⁴ Nelin, Elna. Suullinen tiedonanto 18.1.2015.

³⁰⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. Koulukeittolan päiväkirja v. 1952–1953. Elna muisteli, että loppukesästä 1955 kotitalousopettaja Alli Jestilä koulutti koulujen keittäjät valmistamaan ruokalistan mukaiset ruoat ja laskemaan niiden ravintoarvot, jotta lapset saisivat tarvittavat kalorit. Nelin, Elna. Suullinen tiedonanto 18.1.2015.

³⁰⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kouluhallituksen kirjeet ja kiertokirjeet. Kouluhallituksen kierto kirje N:o 1142 25.2.1948.

³⁰⁷ TKA: Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kunnan kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakoulujen johtokunnille ja johtajaopettajille 20.8.1948; Ec. Tervolan kunnan kansakoululautakunta Tervolan kunnan Kansakouluille 26.2.1949; Ec. Tervolan kunnan kansakoululautakunta Koulun johtajaopettajille ja johtokunnille 19.2.1948. [Kiertokirje N.o 38.]; Ec. Lähetelista 10.4.1948; Ec. Tervolan kunnan kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakouluille 16.11.1949;. Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kouluhallituksen kirjeet ja kiertokirjeet. Kouluhallituksen kirje 21.9.1949. UNICEF järjesti lisäravintoa: ”40 grammaa maitojauhetta ja 10 grammaa rasvaa oppilasta ja päivää kohden seitsemänäkymmenenä kouluruokailupäivänä.”; TKA. Varejoen kansakoulu. Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kouluhallituksen kirjeet ja kiertokirjeet. Kouluhallitus kansakoulujen tarkastajille, lautakunnille ja johtokunnille niillä alueilla, joilla jaetaan Unicef’in lahjaravintoa 17.2.1949.

³⁰⁸ Nelin, Elna. Suullinen tiedonanto 18.1.2015. Maitojauhetta Elna muistelee käyttäneensä ruoanlaitossa.

³⁰⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:1. Koulukeittolan päiväkirja v. 1949–1950. Ad:3. Koulukeittolan päiväkirja v. 1950–1951; 1952–1953.

³¹⁰ Lähdekriittisyydestä ks. Elio 1977, 20, 23, 25; Kuikka 1991, 120, 153, 167.

keittoloiden pitäisi käyttää lihaa kohtuullisesti.³¹¹ Sianlihan hinnan romahtaessa kansakoululautakunta ohjeisti koulukeittoloita hankkimaan sianlihaa runsaasti varastoihin, mutta käytössä tuli silti noudattaa kohtuullisuutta.³¹² Varejoella ei ollut tiloja suurien määrien varastoimiseksi, joten lihat jäivät hankkimatta.³¹³ Muutoinkin säästäväisyyteen oli pyrittävä, mutta ruoka ei saanut olla huonoa vaan ravitsevaa ja kohtuullista.³¹⁴ Koulukeittolan ylijäämäruoka, kuten perunankuoret, tyypillisesti huutokaupattiin lukukauden tai -vuoden lopulla eläinten ruoaksi. Saaduilla tuloilla koululle hankittiin jotain tarpeellista kuten urheiluvälineitä tai sokeria.³¹⁵ Kouluruokailua ohjeistettiin ja tarkkailtiin siis useiden tahojen toimesta. Muutoin ei olisi voitu seurata että oppilaat saisivat ravitsevaa ruokaa. Ruokamäärien seuraaminen ja tilitysten hoitaminen avustusjärjestöille oli tarkkaa työtä, joka piti hoitaa täsmällisesti.

Taulukoissa 3 ja 4 tarkastelen ravintoarvoja Valtion ravitsemusneuvottelukunnan³¹⁶ esittämien lukujen ja taulukoiden pohjalta.

Ikä (v)	Energiantarve/vrk (kcal)	
	Tytöt	Pojat
6–9	1648	1648
10–13	2054	2221
14–17	2340	2818

Taulukko 3. Valtion ravitsemusneuvottelukunnan esittämä viitteellinen energiantarve vuorokaudta kohden eri-ikä ja sukupuoliryhmissä Pohjoismaisten ravitsemussuositusten (NNR 2012) mukaan. Megajoulet on muutettu tätä taulukkoa varten kilokaloreiksi.

Kouluaste	Kcal
Esiopetus – 2. vl.	550
3.–6. vl	650
7.–9. vl	740

Taulukko 4. Valtion ravitsemusneuvottelukunnan esittämä kouluruoasta saatava viitteellinen energiasältö eri kouluasteilla. (Muokattu taulukko.)

³¹¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kunnan kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakoulujen Johtokunnille 9.11.1948. Riittäväksi liha-annokseksi katsottiin sianlihaa 30–40 grammaa tai raavaanlihaa 75–100 grammaa kaksi kertaa viikossa.

³¹² TKA. Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kunnan kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakoulujen johtokunnille 31.1.1949.

³¹³ Nelin, Elna. Suullinen tiedonanto 18.1.2015.

³¹⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kunnan kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakoulujen Johtokunnille ja Johtajaopettajille 20.8.1948.

³¹⁵ Esim. TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 15.1.1950, 21.1.1950, 7.10.1951; Nelin, Elna. Suullinen tiedonanto 18.1.2015.

³¹⁶ Kouluruokasuositus 2008, 8; Nordic Nutrition Recommendations 2012, 33.

Valtion ravitsemusneuvottelukunta pohjaa esityksensä energiantarpeesta Pohjoismaisiin ravitsemussuositukseen vuodelta 2012 ja kouluruokaa koskevan suosituksensa työryhmäesitykseen vuodelta 2007 (joka tosin julkaistiin vuonna 2008). Taulukon 3 vasemmassa sarakkeessa on ikä vuosina ja sitä seuraavissa kahdessa pääsarakeessa viitteellinen vuorokausikohtainen energiantarve sukupuolen mukaan. Taulukossa 4 esitän tiivistetysti neuvottelukunnan viitteellisen esityksen minkä verran kouluruoan tulisi sisältää energiaa milläkin kouluasteella olevalle koululaiselle.

Nykyisin Valtion ravitsemusneuvottelukunta esittää, että esikouluikäisten ja 1. ja 2. luokan oppilaiden tulisi saada kouluruokailusta noin 550 kilokaloria ja määrä nousee sitä mukaa mitä vanhemmista koululaisista on kyse (ks. Taulukko 4). Varejoella kouluruoan viitteellinen energiamäärä oli noin 300 kilokaloria.³¹⁷ Tämän energiamäärän edestä kouluruokaa tarjottiin kaikille oppilaille, riippumatta oppilaan iästä. Eroa neuvottelukunnan esitykseen on siis noin 250 kilokaloria, mikä aikalailla vastaa Suomen Huollon tarjoamaa lisäravintoa. Lisäravinnon³¹⁸ energia-arvohan oli 240 kilokaloria päivässä yhtä oppilasta kohden. Tämän perusteella näyttäisi että Varejoella nuorimmat oppilaat saivat koulussa jopa nykymittapuulla riittävästi energiaa. Täytyy tosin muistaa, että Valtion ravitsemusneuvottelukunnan pohjoismainen yhteisjulkaisu Nordic Nutrition Recommendations³¹⁹ huomauttaa henkilökohtaisen energiantarpeen vaihteluista. Tästä syystä arvot ovat vain viitteellisiä.

Kaiken kaikkiaan koulukeittolassa tarjotun ruoan laatua ja määrää tarkastellessa huomio kiinnittyy olosuhteiden niukkuuteen ja koulukeittolan toiminnan suunnitelmallisuuteen. Päivittäiset ruoka-ainemenot laskettiin tarkasti ja aineksia käytettiin säästeliäästi. Lisäksi asuntolan³²⁰ ruoat olivat hyvin samantapaisia ja luultavimmin niiden ravintoarvot ovat olleet vastaavanlaisia kouluruoan kanssa. Edellä esitin Kyöstin kommentin siitä, ettei hän

³¹⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kunnan Kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakoulujen Johtokunnille ja Opettajille 27.8.1955; Ec. Tervolan kunnan kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakoulujen Johtokunnille ja Johtajaopettajille 20.8.1948.

³¹⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kouluhallitukset kirjeet ja kiertokirjeet. Kouluhallituksen kiertokirje N:o 1142, 25.2.1948.

³¹⁹ Nordic Nutrition Recommendations 2012, 32.

³²⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:1. Oppilasasuntolan päiväkirja v. 1949–50; Ad:3. Oppilasasuntolan päiväkirja 1951; Ad:3. Oppilasasuntolan päiväkirja 1952.

muista nähneensä nälkää oppilasasuntolassa. Sama huomautus koski myös kouluruokailua.³²¹ Mahdollisesti kyse on tottumuksesta niukkaan ravintoon. Kun vertailee kouluruokalan ja oppilasasuntolan päiväkirjoja, niin näyttäisi, että lapset söivät aamulla ja illalla leipää teen tai maidon kera (arviolta 2 x 150 kilokaloria) ja kaksi kertaa päivässä lämpimän aterian (arviolta 2 x 300 kilokaloria). Niinä päivinä jolloin lisäravintoa ei tarjottu energiamäärä oli mitä todennäköisimmin alle tuhat kilokaloria vuorokautta kohden, mikä ei ole riittävä määrä kasvavalle lapselle (katso Taulukko 3). Nykymittapuulla tarkasteltuna 6–9-vuotiaan lapsen tulisi saada noin 1650 kilokaloria päivässä ja tätä vanhempien yli 2000 kcal vuorokaudessa.

Kotioloissa ruoan määrä ja laatu eivät oletettavasti juuri poikenneet kouluruoasta, sillä samat avustavat tahot jakoivat ruoka-avustuksia myös kotitalouksiin.³²² Aiemmin käsitelin sitä, että arkistojen mukaan osa oppilaista katsottiin pieniksi ja heikoiksi ja heitä avustettiin muun muassa tarjoamalla ruoka-avustusta ja majoitusta. Olosuhteet ja ravinnon laatu varmasti vaihtelivat perheittäin ja vuosittain ja tästä syystä edellä esittämäni on yleistystä, jota en voi tämän lähdeaineiston pohjalta tarkemmin perustella.

On tietenkin ongelmallista verrata 1950-luvulla puutteellisissa oloissa kasvaneiden siirtolaislasten energiantarvetta nykylasten energiantarpeeseen. Yhteiskunta ja elinkeinot ovat muuttuneet valtavasti, samoin elämäntapa ja fyysinen aktiivisuus. Väitän, että yleisesti ottaen 1950-luvun lapset viettivät fyysisesti aktiivisempaa elämää kuin ikätoverinsa 2010-luvulla, joilla osalla on koulukyyditys ja osan vapaa-aika kuluu erilaisten medialaitteiden äärellä. 1950-luvulla oppilaat puolestaan taittoivat koulumatkansa itse (muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, joita käsitelin alaluvussa 5.1.), osallistuivat koulussa ja asuntolassa ja mitä oletettavimmin myös kotona erilaiseen askareisiin ja fyysiseen työntekoon. Koulussa³²³ lapset esimerkiksi täyttivät puuliiteriä ja siivosivat koulun pihaa. Asuntolan toimintaa käsitellessäni mainitsin, että lapset ottivat osaa asuntolan askareisiin. Lisäksi kotona riitti erilaisia raivaus- ja rakennustöitä. Esimerkiksi Heiskarin sisarukset³²⁴

³²¹ Hänninen, Kyösti. 15.1.2015.

³²² Ryhmäkeskustelu 17.12.2013. Kyösti Hänninen; Ryhmähaastattelu 26.3.2014. Anita Heiskari.

³²³ Tästä on viitteitä lähes jokaisessa luokkapäiväkirjassa. Erityisesti isoimmat oppilaat osallistuivat fyysisiin askareihin. Lisäksi Elna muisteli, että opettaja Gers laittoi niin sanotusti ilkeyttä tehneet oppilaat kantamaan puita, mistä oli Elnalle iso apu keittäjän työssään. Lisäksi osa oppilaista auttoi itse mielellään muun muassa veden kannossa. Nelin, Elna. Suullinen tiedonanto 18.1.2015.

³²⁴ Ryhmähaastattelu 26.3.2014.

muistelivat olleensa isänsä mukana töissä heti pienestä pitäen. Tästä syystä on perusteltua väittää, että 1950-luvulla Varejoen kansakoulua käyneiden lasten energiantarve oli suurempi, kuin nykylasten 2010-luvulla. Kouluruokailun Varejoella olisi tullut olla ravitsevampaa ja energiapitoisempaa jotta ravinnontarve olisi todella täyttynyt kaikilla vuosiluokilla, vaikkakin Suomen Huolto lähetti lisäravintoa ja ruokaa saatiin muiltakin avustajajärjestöiltä. Kasvavien lasten energiantarve on täyttynyt nipin napin vain alimmilla vuosiluokilla.

5.3 Avustusten jako

Oppilashuoltoon kuului myös vaateavustusten jako köyhille oppilaille.³²⁵ Varejoella koulun johtokunta anoi oppilaille kunnalta kenkä- ja vaateavustuksia. Välillä avustuksia anottiin kaikille, välillä harkinnanvaraisesti vain osalle oppilaista.³²⁶ Hannu Syväoja kirjoittaa kansakoulunkäynnistä köyhien lasten osalta seuraavasti:

*Köyhille oppilaille kansakoulunkäynti oli yhtä kärsimystä. Heidän kotiolonsa eivät yleensä olleet suotuisat koulunkäynnille. Perheiden lapsiluku oli usein suuri. – Köyhien lasten vaatteet olivat useimmiten likaiset ja jalkineet kehnot. Kun kouluvuosi sijoittui kylmään vuodenaikaan, tilat olivat kylmiä, etenkin eteiset ja veistosalit, niin alituinen vilunhytinä oli vähäosaiselle oppilaalle tuttua.*³²⁷

Sitaatin alkuosa tuntuu melkoiselta kärjistykseltä. Syväoja ei myöskään paikanna tulkin taansa tiettyyn aikaan, vaan puhuu asiasta yleisesti. Olot muuttuivat vuosikymmenien kuluessa lainsäädännön ja oppilashuollon kehittyessä. Ainakaan oma lähdeaineistoni ei tue tätä Syväojan tulkintaa. Ryhmähaastattelussa tai -keskustelussa koulunkäyntiä ei missään vaiheessa muisteltu huonona vaiheena. Tästä tosin seuraa kysymys siitä miksi muiste luissa tuotettiin niin myönteistä kuvaa koulunkäynnistä. Ryhmähaastattelussa sivuttiin

³²⁵ Syväoja 2004, 107.

³²⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 8.9.1947, 20.3.1948, 21.10.1948. Kyseiset oppilaat on mainittu esityksessä nimeltä. Osan mainitaan olevan vieraspaikkakuntalaisia. Koulun oppilasluettelosta puolestaan käy ilmi, että nämä vieraspaikkakuntalaiset olivat kirjoilla esimerkiksi evakkopaikkakunnalla, Kalajoella. TKA. Varejoen kansakoulu. Da. Elsa Pöyhön kirje Tervolan kunnantoumistolle 30.9.1947. Tuolloin siirto-oppilaita oli jo kymmenen henkeä.

³²⁷ Syväoja 2004, 105.

hieman koulukiusaamista. Anneli muisteli, ettei hänen aikanaan ollut koulukiusaamista mutta muutamaa vuotta nuoremmat sisarukset Anna-Liisa ja Anita muistivat sitä olleen. Asiasta puhuttiin vain yleisesti koulukiusaamisena eikä sen syytä eritelty. Aluksi pohdin olisiko mahdollisesti avustustenjako aiheuttanut lasten välille koulukiusaamista, mutta ainakaan sisarusten mukaan tämä ei ollut syynä. Avustusten tarve oli tasapuolista, eikä oppilailla ollut sen parempia vaatteita kuin muillakaan.³²⁸ Koulukiusaamisen syytä onkin pohdittu iät ja ajat, eikä sille löydy yksiselitteistä vastausta.

Varejoen osalta Syväoijan mainitsevat muut huomiot ovat kuitenkin paikkansa pitäviä. Kotiolot olivat epäsuotuisat, kysehän oli siirtolaislapsista joiden perhe menetti kaiken sodassa ja ihmiset elivät köyhyydessä uudella asutusalueella. Lapsiluvut olivat suuria, kuten edellä käsittelin. Avustuksia jaettiin dokumenttien mukaan toistuvasti joten voi perustellusti väittää, että tarvetta niiden jakamiselle on todella ollut. Lisäksi koulun tiloja moitittiin alituisesti kylmiksi, ahtaiksi ja huonokuntoisiksi. Nämä asiat huomioon ottaen avustustenjako on ollut tuiki tarpeellista Varejoen oppilaiden parissa.

Marraskuussa 1949 vaateavustukset jaettiin ensimmäistä kertaa niin, että oppilaat saivat ostaa kaupasta tuhannella markalla vaatetustarvikkeita. Ostokset kuitattiin kauppaluetteloon.³²⁹ Vastaavanlainen käytäntö oli käytössä seuraavina vuosina.³³⁰ Syksyllä 1952 opettaja Gers perusteli avustusrahan jakamista seuraavasti: ”Koska Varejoen koulun oppilaat kaikki kuuluvat evakuoituihin vähävaraisiin perheisiin joiden avustustarve on yhtä suuri, päätettiin myöntää avustusta jokaiselle 1150 markkaa.”³³¹ Marraskuussa 1953 oppilaat saivat esittää tarpeen mukaan mitä tavaraa he eniten tarvitsivat. Avustusrahan määrä oli oppilaskohtainen. Johtokunta huomioi avustuksenjaon suhteen, mikäli joku oppilas (tai

³²⁸ Ryhmähaastattelu 26.3.2014. Anneli Räihä, Anna-Liisa Lintula, Anita Heiskari.

³²⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 27.11.1949.

³³⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 30.11.1950, 7.10.1951.

³³¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 2.12.1952; Db. Varejoen kansakoulun vuoden 1952 vuosikertomus. Helmikuussa tehdyn kertomuksen mukaan avustusta jaettiin 1153 markkaa oppilasta kohden. Ks. myös TKA. Varejoen kansakoulu. Da. Kirje Varejoen kansakoululta Tervolan kunnanhallitukselle 2.12.1952.

tämän perhe) oli muita heikommassa asemassa.³³² Lukuvuonna 1955–1956 avustusta annettiin vain osalle oppilaista.³³³ Tämä oli seurausta kunnanhallituksen päätöksestä, jonka mukaan avustuksia jaettiin vain niitä anoville.³³⁴

Käytänteet siis vaihtelivat vuosittain. Ensin avustuksia jaettiin kaikille, koska kaikkien oppilaiden katsottiin olevan samassa asemassa. 1950-luvun puolivälistä alkaen avustuksia anottiin tarpeen mukaan vain osalle oppilaista. Tämä kertoo siitä, että osalla perheistä olot ja elämä Varejoella alkoi tasaantua ensimmäisten vuosien jälkeen. Anneli ja Anita muistelivat muuttunutta tilannetta:

Anneli: *[M]ä olin jo niinkö yläkoulussa, niin niitähän [avustuksia] jaettiin vielä. – – se oli vähän semmosta – – että niitä ei joka paikkaan tarvinnu ennää että joihinkin vaan ja...*

Anita: *Niin ja joihinki tarvittiin kovasti*

Anitan kommentti on oleellinen täydennys Annelin lauseeseen, vaikka sama asia olisi ollut pääteltävissä pelkästään Annelin lauseesta. Perheiden väliset erot olosuhteissa joutuivat muun muassa siitä missä vaiheessa he olivat saapuneet kylälle. Ensimmäisinä vuosina tulleilla raivaus- ja rakennustyöt alkoivat olla hyvällä mallilla 1950-luvulla. Anneli esimerkiksi muisteli haastattelussa, että heidän perheensä päärakennus valmistui samana vuonna kun hän aloitti koulunkäynnin, eli vuonna 1948. Lisäksi perheiden lapsimäärä, vanhempien ikä ja terveys vaikuttivat siihen oliko avustuksille missä määrin tarvetta.

Hieman tuon ajan hintatasosta kertoo se, että vuonna 1948 opettajan sijaisen kuukausipalkka oli noin 11 000 markkaa.³³⁵ Yleisesti ottaen opettajan palkkaa pidettiin pienenä.³³⁶ Postimerkki maksoi vuonna 1949 15 markkaa ja vajaa 50 kiloa perunaa noin 340 markkaa.³³⁷ Arkistoissa ei ollut mainintaa siitä, mitä konkreettista vaatetustavaraa (noin) tuhannella markalla sai hankittua. Kuukausipalkkaan suhteutettuna kyseessä ei ollut mikään

³³² TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 1.11.1953; Db. Varejoen kansakoulun vuoden 1953 vuosikertomus.

³³³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 21.5.1956; TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1955–1956. Oppilaita oli yhteensä 78 ja avustusta sai 35 oppilasta.

³³⁴ TKA: Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kunnanhallitus Tervolan kunnan kansakoulujen johtokunnille 28.4.1956. Yleiskirje N:o 4.

³³⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Ee. Saapuneet asiakirjat. Yksityisten kirjeet. Hilikka Mäkisen sitoumus Elsa Pölhön sijaiseksi 23.12.1948.

³³⁶ Syväoja 2004, 98–99; Rantala 2011, 298–299.

³³⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ef. Tervolan Osuuskaupan lasku Varejoen kansakoululle 31.3.1949.

suuren suuri summa, varsinkaan kun huomioi että opettajan palkkoja pidettiin yleisesti matalina. Avustusrahalta sai kuitenkin hankittua pieniä määriä tarpeellista tarviketta.

Vuonna 1947 ratifioitiin Pariisin rauhansopimus ja saman vuoden kesänä tarjottua Marshall-apua Suomi ei ottanut vastaan. Neuvostoliitto ei olisi suhtautunut lännen apuun myönteisesti.³³⁸ Suomi sai kuitenkin avustuksia useilta eri järjestöiltä. Esimerkiksi Varejoella UNICEF toimitti lahjakenkiä ja muutakin vaatetustavaraa koululaisille.³³⁹ Anneli, Anna-Liisa ja Anita muistivat kenkien jaon:

Anneli: *Koulussahan meillä oli kans näitä [avustustenjakaja]*

Anna-Liisa: *Kenkiä tuli kouluun*

Anita: *Semmosia – – nahkasia kenkiä joilla ei pystyny kunnolla kävelemään ku ne oli niin kauhian jäykkiä ja ainakaan – – näillä minun jalkaongelmilla, sieltä varmaan tullukki aika palijo*

[Naurua]

Anita: *nämä jalkaongelmat ku ei voinu suojata*

Anneli: *No ei ku nehän [kengät] oli vaikka minkälaisia ja niitä oli pakko pitää*

Haastattelussa tilanteeseen suhtauduttiin jälleen huumorilla. Siskosten välinen keskustelu olikin tulkintani mukaan luontevaa ja melko tasapuolista koko haastattelutilanteen ajan. Keskustelu eteni omien muistojen ja ryhmän jäsenten välisen vuorovaikutuksen pohjalta.³⁴⁰ Lisäksi Anneli tulkitsi tilannetta nykyhetkestä käsin, haastattelutilanteessa hän tuo ilmi tulkintansa kenkien ja jalkaongelmien välisestä syy-seuraussuhteesta. Tulkinta on moniajallinen, se liikkuu menneen ja nykyisyyden välimaastossa.³⁴¹

Jaetut kengät ja niiden huonolaatuisuus jäivät sisarusten mieleen. Edellä olevan keskustelun ja arkistolähteiden kautta voi havaita, että kengät ja muut avustukset olivat tarpeellisia, mutta niiden laatu ei ollut aina kohdallaan. Syksyllä 1949 Rajaseutu ystävain liiton edustaja rouva Viivi Liuksiala lähetti Varejoelle lanka- ja kangaslähetyksen, jonka huo-

³³⁸ Hentilä 2006, 960; Kulha 1977, 260.

³³⁹ TKA: Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kunnan kansakoululautakunta Tervolan kansakouluille 14.12.1949; Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 18.12.1949; 30.3.1949.

³⁴⁰ Wertsch 2002, 22. Wertsch tarkastelee Halbwachsin (2002) ja Bartlettin (1995) ajatuksia kollektiivisesta muistista. Ks. myös. Erll 2008, 5; Ks. Hamilton & Shopes 2008, viii; Wertsch 2002, 173.

³⁴¹ Ks. Confino 2008, 82; Immonen 2001, 24; Lorenz 2014.

noa laatua hän pahoitteli johtokunnalle osoitetussa kirjeessään. Johtokunnan puheenjohtaja Otto Hepoaho vakuutti: ”Lähetys oli meille tervetullut tavaran laadusta riippumatta ja olemme kovasti kiitollisia. Me täällä korvessa ei eletä yltäkylläisyydessä sillä meillä on vielä paljon puutteita ja vastuksia voitettavana –”. Kirjeestä tosin kävi ilmi, että lähetystä oli moitittu kyläläisten kesken.³⁴² Kaikki tavara oli tarpeellista, ainakin koulunkäynnin ja asutuksen ensimmäisinä vuosina, jolloin jopa huonokuntoiset langat ja kankaat otettiin vastaan. Siitä ei ole tietoa pystyttiinkö lähetystä hyödyntämään, mutta ainakaan kyläläiset eivät olleet tyytyväisiä lähetysten laatuun. Hepoaho kuitenkin kiittosi tilanteen kiitoksella.

Yhdistyneiden Kansakuntien lastenavulta saadun flanellin käyttöä kansakoululautakunta kontrolloi niin, että oppilaiden tuli näyttää opettajalle tai johtokunnan jäsenelle että hänellä on päällään flanellista tehty alusvaatekerta.³⁴³ Suomen Punainen Risti välitti Amerikasta tulleita lahjapaketteja jaettavaksi 9–12-vuotiaille koululaisille. Näitä paketteja ilmoitettiin lähetettäväksi 80 kappaletta ja ne tulisi jakaa niille oppilaille jotka eivät olleet jaoista aiemmin osallisiksi tulleet.³⁴⁴ Ruotsistakin tuli lahjatavaroita marraskuussa 1950. Ne johtokunta jakoi niin, että mahdollisimman moni saisi kyseisiä tavaroita.³⁴⁵ Rajaseutuystävain liitto pyrki jatkosodan jälkeen tarjoamaan huoltoalueiden lapsille riittävän ravinnon ja tyydyttävän vaatetuksen. Vuonna 1951 Varejoen koulun läheisyyteen valmistui liiton toimesta naisten työtupa, jonka avajaisissa lapsille lahjoitettiin kumijalkineita.³⁴⁶ Avustuksia tuli myös yksityisiltä henkilöiltä. Esimerkiksi talvella 1950 metsänhoitaja

³⁴² TKA. Varejoen kansakoulu. Ee. Saapuneet asiakirjat. Yksityisten kirjeet. Viivi Liuskiala Varejoen kansakoulun Johtokunnalle 4.4.1949; Jäljennös. Kansakoulun puheenjohtaja Otto Hepo rouva V. Liuskialalle 26.4.1949.

³⁴³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ec. Kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakouluille 26.2.1949. Arkistolähteistä ei löytynyt vastinetta tälle kirjeelle, joka olisi todistanut että tällaista kontrollia olisi Varejoella tehty. Lähteiden todistusvoimasta ks. Kuikka 1991, 153.

³⁴⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Ee. Saapuneet kirjeet. Yksityisten kirjeet. Suomen Punaisen Ristin Lapin läänin piirihallituksen toiminnanjohtaja Aarne Wilamon ja sihteerin Ebba Palmgrenin kirje Varejoen koululle 20.10.1949.

³⁴⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 19.11.1950.

³⁴⁶ Vainio 1958, 51, 65.

John Hackstedt kirjoitti lähettäneensä Varejoelle jaettavaksi kaksi paria suksia hiihtohaluisille oppilaille.³⁴⁷ Saapumisesta ei tosin löytynyt arkistomerkintää³⁴⁸, mutta sukset ovat tästä huolimatta voineet saapua perille.

Kaiken kaikkiaan avustuksia vaikuttaisi tulleen runsaslukuisesti, monipuolisesti ja toistuvasti. Niin oppilaat, kuin heidän vanhempansakin ja muut kyläläiset olivat niiden tarpeessa. Avustusten jakoa kontrolloitiin ja huonoimmassa asemassa olevat pyrittiin huomioimaan. Elna ja Kyösti muistelivat, että parakkikoululta jaettiin ruokaa kaikille:

Elna: [K]oulullahan oli – – sillon ku – – valmistu tuo – – parakkikoulu niin siinä iltapäivällä jotaki Unran [UNRRA:n³⁴⁹] avustusruokaa valmistettiin että sai sitte hakia kotiin

Kyösti: Joo niitä oli sillä lailla, että tuolla – – Lindforsissa keitti tuo, Pöölösen emäntä – – sieltä sai joka perhe hakia – – astialla ruokaa, keittoa

Keskustelun perusteella avustusruokaa jaettiin koulun lisäksi myös toisessa paikassa, Lindforsissa. Varejoen internetsivustolla olevien muistelmien mukaan ruokaa laitettiin ja jaettiin eri puolilla kylää.³⁵⁰ Mahdollisesti ruoanjako hoidettiin koululla siksi, että se oli keskeisellä paikalla kylää ja siellä oli ruoanlaittomahdollisuudet. Muutenkin avustuksia oli helppo jakaa koulun kautta koska lapset kulkivat siellä maanantaista lauantaihin. Lisäksi Anneli³⁵¹ huomautti, että opettajat näkivät ketkä oppilaista olivat avustuksen tarpeessa. Tämä onkin oleellinen huomio. Lapsethan kävivät koulua kuutena päivänä viikossa ja asuntolassa olleet lapset kävivät kotonaan vain viikonloppuna ja lomilla. Lapset viettivät paljon aikaansa samassa tilassa opettajan kanssa.

Avustustentarve pyrittiin huomioimaan vuosikohtaisesti, mutta myös lapsen ja tämän perheen tilanne huomioitiin. Avustustenjakoa oli erittäin tarpeellista Varejoen oppilaille. Lahjoitukset eivät välttämättä olleet hyvänlaatuisia, mutta ne mahdollistivat monen oppilaan koulunkäynnin. Hermeneuttisesti³⁵² tarkasteltuna arkistolähteet kertovat sekä lasten, että kokonaisten perheiden ja kyläyhteisön puutteellisista ja osin alkeellisista elinoloista.

³⁴⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ee. Saapuneet asiakirjat. Yksityisten kirjeet. John Hackstedtin kirje Varejoen kansakoulun johtokunnalle 16.2.1950.

³⁴⁸ Lähteiden todistusvoimasta ks. Kuikka 1991, 153.

³⁴⁹ United Nations Relief and Rehabilitation Association

³⁵⁰ Ks. esim. Seurujärvi [s.a.]. Elektroninen aineisto.

³⁵¹ Ryhmähaastattelu 26.3.2014. Anneli Räihä.

³⁵² Ks. Gadamer 2009, 29.

6 OPETUKSELLISET JA KASVATUKSELLISET SISÄLLÖT

6.1 Oppivelvollisuus ja käytöstavat

Koululaitoksen käyttämä valta näkyy selkeimmin erilaisten lakien ja säädösten välityksellä.³⁵³ Vuoden 1921 oppivelvollisuutta uudistettiin vuonna 1947 siltä osin, että nyt myös pitkän matkan oppilaat olivat oppivelvollisia. Oppilaan huoltajien tuli huolehtia oppivelvollisuuden täyttymisestä sakkomaksun ja oikeuskäsittelyn uhalla.³⁵⁴ Tervolan kunnanvaltuusto huomautti vuoden 1948 alussa, ettei koulumatkan pituus ole luvallinen syy olla poissa koulusta. Oppivelvollisuuden laiminlyöntejä oli ollut kouluittain 1–10 lapsen kohdalla. Varejoella katsottiin olevan yksi laiminlyönti, kun esimerkiksi Kaisajoen koulussa näitä tapauksia oli 10. Johtokuntien tuli ryhtyä toimenpiteisiin jotta kyseiset lapset saataisiin kouluun. Mikäli laiminlyönnit johtuivat koulumatkan pituudesta, johtokuntien tuli järjestää lapselle saatto tai majoitus kohtuulliseen hintaan. Vastaisuudessa oppilaiden vanhemmat olisi saatettava oppivelvollisuuslain mukaiseen edesvastuuseen oppivelvollisuuden laiminlyömisestä.³⁵⁵ Joillain Varejoen kansakoulun oppilailla koko lukuvuoden poissaoloja saattaa olla alle 10 tuntia, kun taas suurin tuntimäärä oli 576.³⁵⁶ Elsa Pöhlö kirjelmöikin kunnanvaltuustolle, että oppivelvollisuutensa laiminlyönyt oppilas majoitetaan koulun läheisyyteen.³⁵⁷ Varejoella asia hoidettiin määräysten mukaisesti, sillä opettajat ja johtokunta olivat tietoisia siitä mitä uudet asetukset käytännössä tarkoittavat. Huoltajilla sen sijaan ei kyseistä tietoutta välttämättä ollut.

Varejoella oppivelvollisuuden suorittamista valvottiin jatkossakin, ja myös sen laiminlyömistä jatkettiin. Vuonna 1948 kansakouluun lisättiin VII vuosiluokka ja niin myös oppivelvollisuusikä nousi 15 vuoteen. Oppivelvollisuus päättyi viimeistään 16-vuotiaana, mikäli oppimäärää ei tullut sitä ennen suoritettua. Ikään katsomatta oppivelvollisuus tulkittiin suoritetuksi kun oppilas sai kansakoulun päästökirjan, tai jos hän muuten osoitti

³⁵³ Ks. Skinnari & Syväoja 2007, 343; Elio 1977, 25.

³⁵⁴ Syväoja 2004, 105; Kuikka 1991, 69; Nurmi 1989, 46; Hyyrö 2011, 381–382.

³⁵⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan Kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakoulujen Johtokunnille 9.11.1948. Yhteensä laiminlyöntejä oli 32. Kouluttainen keskiarvo 4,5 oppivelvollisuuden laiminlyönyttä oppilasta.

³⁵⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. I ja II vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1948.

³⁵⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Elsa Pöhlön kirje kansakoululautakunnalle 6.2.1948.

hallitsevansa kansakoulun oppimäärän.³⁵⁸ Jatko-opetus sisältyi oppivelvollisuuteen, mikäli oppilas ei muutoin jatkanut koulunkäyntiä kansakoulun päättymisen jälkeen.³⁵⁹ Varejoella tämä näkyi esimerkiksi siinä, että muutamien jatkoluokkien oppilaiden katsottiin saavan päästötodistuksen vasta kun nämä suorittaisivat vaaditun oppimäärän.³⁶⁰ Lisäksi oppivelvollisuuden laiminlyöneitä oppilaita ja heidän vanhempiaan muistutettiin oppivelvollisuuslaista.³⁶¹ Usein kyse oli ylempien luokkien oppilaista, jotka olivat ikänsä puolesta kykeneviä erilaisiin työaskareisiin.³⁶² Näyttäisi, että oppivelvollisuutensa laiminlyöneet oppilaat olivat usein samoja, sillä heidän nimensä toistuvat arkistolähteissä. Mahdollisesti osa vanhemmista ja oppilaista katsoi että oppilaiden panostusta tarvitaan enemmän kotitilan töissä, eikä johtokunnan puhuttelulla ja huomautuksilla ollut tilanteeseen vaikutusta. Tälle tulkinnalle ei tosin löydy kunnollisia argumentteja, mutta näkemykseni mukaan tämä on hyvin todennäköinen mahdollisuus.

Lukuvuonna 1953–1954 oppilaat olivat runsaasti poissa koulusta. Kouluhuoneistojen huonosta kunnosta ja oppilaiden vilustumisista huolimatta opettaja Gers aikoi seurata tilannetta ja lähettää vanhemmille muistutusta oppivelvollisuudesta. Tarvittaessa ryhdyttäisiin ”lain vaatimiin toimenpiteisiin”.³⁶³ Vuosikertomuksessa kouluhuoneistojen mainittiin olevan laadultaan heikkoja ja oppilaiden keskuudessa oli paljon kuumetta ja vilustumista.³⁶⁴ Kyseisen lukuvuoden luokkapäiväkirjojen mukaan usealla oppilaalla oli poissaoloja 200–400 tuntia lukuvuodessa.³⁶⁵ Marraskuussa 1954 oppivelvollisuuden laiminlyönnit olivat jälleen johtokunnan käsiteltävänä. Tuolloin päätettiin lähettää kirjallinen kehoitus oppilaan isälle, jotta oppilas suorittaisi oppivelvollisuutensa.³⁶⁶ Kyseisen oppilaan kohdalla kehotuksella ei ollut vaikutusta. Helmikuussa 1955 johtokunta otti yhteyttä kansakoululautakuntaan kolmen (joista yksi oli tämä edellä mainittu) oppilaan suhteen,

³⁵⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kouluhallituksen kirjeet ja kiertokirjeet. Kouluhallituksen kiertokirje N:o 1159 2.9.1948, Laki oppivelvollisuudesta annetun lain muuttumisesta (Annettu Helsingissä 29.7.1948); vertaa Virta 2001, 36–35; Tuomaala 2011, 95; Nurmi 1989, 41–42.

³⁵⁹ Virta 2001, 37; Koskenniemi 1946, 23–24.

³⁶⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 24.4.1949.

³⁶¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 15.3.1953.

³⁶² Ks. myös Syväoja 2004, 105.

³⁶³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 28.3.1954.

³⁶⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1953–1954.

³⁶⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954. Vuosiluokat V–VI–VII; Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954. III–IV vuosiluokka.

³⁶⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 22.11.1954.

jotka olivat laiminlyöneet oppivelvollisuutensa.³⁶⁷ Kaikki kolme olivat olleet runsaasti poissa koulusta jo lukuvuonna 1953–1954 (300, 347 ja 399 tuntia).³⁶⁸ Toukokuussa 1955 asiaa käsiteltiin kyseisten kolmen oppilaan osalta uudelleen, mutta ajankohta katsottiin ”liian myöhäiseksi syyte-toimenpiteisiin ryhtymiseksi, koska he jo ensi kesänä saavuttavat oppivelvollisuuden ylärajan”.³⁶⁹ Tällöin todettiin, että toimenpiteestä huolimatta kaksi oppilasta ei suorittanut oppivelvollisuuttaan.³⁷⁰ Ajankohta saattoi olla myöhäinen, mutta nimet olivat olleet esillä asian suhteen jo aiemmin. Tästä herää kysymys miksei johtokunta aiemmin ryhtynyt muihin toimenpiteisiin keskustelujen ja huomautusten lisäksi. Gers oli jo hyvissä ajoin tuonut esille, että asiassa edettäisiin lain vaatimien toimenpiteiden mukaan, eli nostettaisiin syyte, mikäli parannusta ei tapahtuisi. Mahdollisesti näitäkin oppilaita tarvittiin kipeästi kotitilan töissä jolloin Gers ja johtokunta antoivat niin sanotusti armon käydä oikeudesta eikä syytetä nostettu. Tapausta tarkemmin tuntematta asiasta ei voi esittää kuin arvailuja.

Elokuussa 1955 kansakoululautakunta palasi oppivelvollisuuden laiminlyönteihin lähettämällä yleisen kirjeen kunnan kansakouluille. Mikäli koulun toimet eivät olleet riittäviä, tulisi ottaa yhteys nimismieheen jotta huoltajat saataisiin syytteeseen oppivelvollisuuden laiminlyönneistä. Joissain tapauksissa tulisi kääntyä myös sosiaalilautakunnan puoleen, mikäli oppilaan kotiolo antoivat siihen aiheutta.³⁷¹ Varejoen tapahtumat olivat kenties yksi syy kirjeen lähettämiseen. Kansakoululautakunta halusi huolehtia että jatkossa oppivelvollisuuden laiminlyönteihin ei havahduttaisi liian myöhäisessä vaiheessa. Arkistoissa ei ollut mainintoja, että lain vaatimiin toimenpiteisiin, siis oikeuskäsittelyyn huoltajia vastaan, olisi missään vaiheessa ryhdytty.

Lisäksi oppilaiden käyttäytymistä valvottiin ja heitä kasvatettiin ja ohjattiin hyvätapaisiksi.³⁷² Alkuluokkien opetuksessa käytöstopojen opetus korostuu ensimmäisinä koulu-

³⁶⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 14.2.1955.

³⁶⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954. Vuosiluokat V–VI–VII.

³⁶⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 10.5.1955.

³⁷⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1954–1955.

³⁷¹ TKA: Varejoen kansakoulu. Ec. Kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakoulujen Johtokunnille ja Opettajille 27.8.1955.

³⁷² Koskenniemi 1946, 12–13; Sahlbergin (1995) mukaan Syväoja 2004, 15; Tähtinen 2011, 199.

päivinä ja -kuukausina. Esimerkiksi kohteliaisuutta opetettiin kotiseutuopin tunnilla. Lisäksi uskonnon tunneilla käsiteltiin anteeksiantoa.³⁷³ Sopimattomasta käytöksestä huomautettiin ja mahdollisesti myös rangaistiin jälki-istunnolla. Johtokunta kehotti erään oppilaan isää lähettämään oppilaan kouluun sen jälkeen kun isä olisi poikaansa ojentanut.³⁷⁴ Huonosti käyttäytyneitä oppilaita saatettiin myös poistaa luokasta.³⁷⁵ 19.10.1951 koko V–VI luokka sai kahden tunnin jälki-istunnon, koska oppilaat olivat puhuneet tunnilla ja keikkuneet tuolilla. Opettaja jakoi tämän jälkeen 2–3 poikaoppilaalle jälki-istuntoja tottelemattomuuden vuoksi.³⁷⁶ Mitä oletettavimmin käytöstavoissa oli huomautettavaa myös VII luokalla, jolloin oppilaat saivat kansakoulun päästökirjan. Siitä huolimatta lähes kaikkien käytösarvosana oli täysi 10.³⁷⁷ Selvää on, ettei lähes kaikkien oppilaiden käytös ole voinut olla kiitettävää. Kyösti³⁷⁸ huomautti, että käytösnumeroa alennettiin vain, mikäli oppilas oli tehnyt vakavan rikkeen.

Luokkapäiväkirjoissa on jonkin verranmerkintöjä oppilaiden kurittomuudesta ja huonosta käytöksestä, puhumisesta tunnilla ja keikkumisesta tuolilla. Lisäksi huonosta käytöksestä antaa viitteitä Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton Petsamon osaston johtajan, Hilja Saarton koulun johtokunnalle osoittama kirje. Saarto kirjoittaa, että yleisö on toistuvasti valittanut Varejoen koululaisten ”röyhkeästä käytöksestä ja kurittomuudesta”. Liitto toivoi, että asiaa käsiteltäisiin yhdessä opettajien ja vanhempien kanssa, jotta tilanne saataisiin korjattua.³⁷⁹ Johtokunta kutsui parin kuukauden kuluttua oppilaiden vanhempia koululle neuvottelemaan ”aiheesta koti ja koulu”.³⁸⁰ Jo 1940-luvun lopulla presi-

³⁷³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. Päiväkirja. Alkuluokat I–II lukuvuonna 1952–1953, 27.8.1952, 29.8.1952, 30.8.1952; Ad:1. I:n ja II:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1948–1949, 26.8.1948, 2.9.1948.

³⁷⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 13.4.1949, 24.4.1949.

³⁷⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. V:n ja VI:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1950–1951.

³⁷⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka V ja VI, 19.10.1951, 17.12.1951, 28.1.1952.

³⁷⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1949–1950; 1950–1951; 1952–1953; 1953–1954; 1954–1955; Bb:1. Oppilastiedot I vuosilta 1947–1954; Oppilastiedot II vuosilta 1954–1960.

³⁷⁸ Hänninen, Kyösti. Suullinen tiedonanto 15.1.2015.

³⁷⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ee. Saapuneet kirjeet. Yksityisten kirjeet. Hilja Saarton kirje Varejoen kansakoulun johtokunnalle 12.12.1950.

³⁸⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 21.1.1952. Neuvottelutilaisuus päätettiin pitää 11.2.1951 kello 13.

dentti Paasikivi korosti kotien merkitystä lasten kasvussa. Tämän Syväoja näkee kansalaisuuskasvatuksena, sillä lapsista kasvaisi tulevia vanhempia.³⁸¹ Kasvatuksen nähtiin olevan sekä kodin, että koulun asia. Arkinen koulutyö loi rytmiä elämään, sisälsi normeja ja oppilaisiin kohdistuneita odotuksia. Koulun kasvatuksellinen työ ohjeisti oppilaita miten tulisi käyttäytyä. Koulutyöllä on tästä syystä ollut merkittävä vaikutus oppilaiden sopeutumisen³⁸² kannalta uudelle asutusalueelle. Koulutyö rakensi arkea ja sen käytänteitä.

Rantalan mukaan opettajaa pidettiin mallikansalaisena 1950-luvulle saakka, mutta mallikansalaisuuden viittaavat sisällöt ovat nähtävillä vielä 1990-luvullakin julkaistuissa viranomaisteksteissä. Opettaja oli moraalinen esikuva työssään ja sen ulkopuolella. Johtokunnat ja kansakoulutarkastajat seurasivat, että opettajat olisivat valmistuttuaankin nuhteettomia.³⁸³ Ajan moraaliksi näkyi Varejoella muun muassa siinä, kun kansakoululautakunta sai tietoonsa, että väliaikaiset mies- ja naisopettaja asuivat yhdessä, vaikkeivat olleet naimisissa. Lautakunta huomautti tilanteen sopimattomuudesta ja vaati että johtokunta järjestäisi opettajille viipymättä erilliset asunnot. Asiakirjan alareunassa on käsin kirjoitettu huomautus: ”Eivät halunneet erota!”.³⁸⁴ Elna ja Tuomas puolestaan menivät naimisiin ennen kuin aloittivat yhdessä työt koululla.³⁸⁵ Yhteiselo katsottiin sopivaksi vasta sitten kun pariskunta oli naimissa. Yleisemmällä tasolla opettajien käytökseen puutui Opetusministeriö. Sodan jälkeen ministeriön jäsenten korviin nimittäin kantautui, että opettajat saattoivat puhua sopimattomasti muista kansoista ja valtioista. Tuolloin huomautettiin, että ”kireän kansainvälisen tilanteen vuoksi” opettajien velvollisuus on herättää ja ylläpitää kansainvälistä ystävyyttä, niin opetuksessa kuin muussakin kasvatustoitinnassa.³⁸⁶ Tämä on hyvin konkreettinen esimerkki uudenlaisesta, sotien jälkeisestä

³⁸¹ Syväoja 2004, 148.

³⁸² Ks. Keddie 2011, 235–236; Tepora 2010, 53–54.

³⁸³ Rantala 2011, 279–280.

³⁸⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kunnan kansakoululautakunta Varejoen kansakoulun johtokunnalle 24.1.1951.

³⁸⁵ Nelin, Elna. Suullinen tiedonanto 18.1.2015.

³⁸⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kouluhallituksen kirjeet ja kiertokirjeet vuonna 1947–62. Opetusministeriön kirje kouluhallitukselle (1.4.1949) Lapin piirin kansakoulutarkastaja Niilo Vesikon välittämänä kansakoululautakunnille, johtokunnille ja opettajille N:o 373–378, 23.4.1949.

kasvatusajattelusta ja yhteiskunnallisesta tilanteesta.³⁸⁷ Ajat muuttuivat ja oppilaiden odotettiin kasvavan kansainväliseksi, mutta oman yhteiskuntansa vastuulliseksi jäseniksi.

Niin koululla ja opettajilla, kuin johtokunnilla, kansakoulutarkastajilla ja Opetusministeriölläkin oli selkeitä kasvatuksellisia tavoitteita, jotka muotoutuivat osana yhteiskunnallista kontekstia.³⁸⁸ Oppivelvollisuuden suorittamista pyrittiin valvomaan, mutta aina johtokunnan puhuttelut ja muistutukset eivät tuottaneet haluttua tulosta. Myös kotien kasvatuksellista panostusta kaivattiin. Varejoella perheet olivat suuria ja vanhempien aika kului kotitilan töissä. Varsinaiselle kasvatukselle onkin voinut jäädä hyvin vähän aikaa, varsinkin jos perheen lapset kulkivat koulua asuntolasta käsin. Opettajalla oli merkittävä rooli kasvattajana ja tästä syystä mallikansalaisuus ja nuhteettomuus iskostettiin heihin jo koulutusvaiheessa ja heitä valvottiin työssään. Sama nuhteettomuuden vaatimus koski myös koulun muuta henkilökuntaa. Lisäksi lukujärjestyksillä, säännöillä, arvoilla ja normeilla oli arjen käytänteitä ja rytmiä luova vaikutus. Osa oppilaista sopeutui näihin käytänteisiin, kaikki eivät. Tämä näkyi esimerkiksi oppivelvollisuuden laiminlyönteinä.

6.2 Kasvatus ja opetus I–VII vuosiluokalla

Sodan jälkeen säästeliäisyys ja työteliäisyys nähtiin tarpeellisina ominaisuuksina, sillä maata jälleenrakennettiin niukoissa olosuhteissa.³⁸⁹ Erityisesti alkuluokkien kohdalla

³⁸⁷ Vrt. Koskenniemi 1946, 14; Syväoja 2004, 118; Virtanen 2007, 568; Skinnari & Syväoja 2007, 343; ks. myös tulkittavan perinteen (tekstin) konkreettisesta sisällöstä Gadamer 2009, 35; Gadamer 2009, 22–23, 66.

³⁸⁸ Ks. Gadamer 2009, 29, 37; Ollitervo 2012, 211.

³⁸⁹ Syväoja 2004, 59, 118, 125.

huomio kiinnittyy säästäväisyyden ja siisteyden opetukseen. Oppilaat opettelivat esimerkiksi pitämään vaatteista huolta.³⁹⁰ Kotiseutuopissa I ja II vuosiluokan oppilaat tutustuivat erilaisten kotitöiden tekemiseen esimerkiksi aiheella ”Kannan äidille vettä”.³⁹¹ Oppiaineiden välisiä rajoja häivytettiin niin, että samoja aiheita käsiteltiin eri tunneilla.³⁹² Esimerkiksi kotiseutuopissa ja piirustustunnilla käsiteltiin samaa aihetta, kottaraista.³⁹³ Alkuluokkien opetuksessa kasvatukselliset sisällöt olivat selkeämmin esillä kuin ylempien vuosiluokkien opetuksessa. Oppilaita kasvatettiin koulun rutiineihin ja tapoihin. I ja II vuosiluokalla eri aiheisiin tutustuttiin pitkälti lukemalla, kirjoittamalla ja piirtämällä. Tiedolliset sisällöt eivät ole vielä samalla tavalla esillä kuin myöhemmillä vuosiluokilla.

Ylempien vuosiluokkien, eli III ja IV vuosiluokan kohdalla opetus oli monipuolisempaa. Tämä johtui muun muassa siitä, että opetettavia aineita oli enemmän. III luokalta alkaneessa maantiedon opetuksessa tarkasteltiin esimerkiksi eri maiden kasvillisuutta, ilmastoa, vesistöjä ja elinkeinoja sekä Suomen läänejä ja kaupunkeja.³⁹⁴ Opetusta järjestettiin vuorokurssipohjaisesti³⁹⁵, missä kuitenkin näyttää olleen epäjohdonmukaisuutta 1940-luvun loppupuolella. Esimerkiksi Kymijoen vesistö toistuu maantiedon tunnilla sekä lokakuussa 1948 että joulukuussa 1949.³⁹⁶ Muutenkin varsinkin maantiedon opetuksessa näyttäisi olevan toistoa. Tämä tarkoittaa sitä, että III luokalla vuonna 1948 olleet oppilaat opettelivat samoja asioita toistamiseen IV luokalla vuonna 1949. Päiväkirjojen perustella on toki vaikea sanoa, millaista opetus on ollut ja onko todellista toistoa ollut, vaikka aihe olisikin ollut sama.

³⁹⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. I:n ja II:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1948, Ad:3. Päiväkirja. Alkuluokat I–II lukuvuonna 1952–1953. Esimerkiksi 10.11.1952; Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka I, 29.10.1951; Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka II, 29.10.1951, 1.12.1951.

³⁹¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. Päiväkirja. Alkuluokat I–II lukuvuonna 1952–1953, 24.10.1952; Ad:3. I:n ja II:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1950–1951, 4.9.1950.

³⁹² Skinnari & Syväoja 2007, 355; Syväoja 2004, 70–71.

³⁹³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka I, 19.4.1952.

³⁹⁴ Esim. TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:1. III:n ja IV:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1948–1949; Ad:3. III:n IV:n vuosiluokan päiväkirjalukuvuonna 1950–1951.

³⁹⁵ Yhdysluokkia opetettiin vuorokurssipohjaisesti. Olin itsekin yhdysluokalla 5.–6. vuosiluokalla. Viidennellä luokalla aloitin historian opintoni esihistoriasta ja kuudennella luokalla käsiteltiin Suomen historiaa. Minua yhtä vuosiluokkaa ylempänä olleet oppilaat olivat vastaavasti aloittaneet historian opintonsa viidennellä luokalla Suomen historiasta ja saivat kuudennella luokalla ollessaan opetusta esihistoriasta.

³⁹⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:1. Päiväkirja. III:n ja IV:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1948–1949, lokakuu 1948; Ad:1. Päiväkirja. Vuosiluokat III–IV lukuvuonna 1949–1950, joulukuu 1949.

Historiaa opetettiin V vuosiluokalta alkaen ja siinä oppisisältö koski muun muassa muinaissuomalaisen uskontoa ja Kalmarin unionia.³⁹⁷ Opetuksen tavoista ja menetelmistä päiväkirjoista on silti mahdotonta saada käsitystä päiväkirjamerkintöjen pohjalta.³⁹⁸ Niissä ollut tila oli hyvin rajallinen. Yhtä kouluviikkoa, eli kuutta koulupäivää varten oli varattu yksi aukeama.³⁹⁹ Oppikirjojen tarkastelu mahdollistaisi tarkemman tutustumisen oppisisältöihin. En nähnyt kuitenkaan aiheelliseksi analysoida käytössä olleiden kirjojen sisältöjä. Arkistolähteiden perusteella tietäisin mitä kirjoja oli käytössä, mutta siitä ei ole mitään viitteitä minkä verran kukin opettaja on näitä kirjoja opetuksessaan käyttänyt. Lisäksi oppikirjojen tarkastelu olisi aivan oma tutkimuksen aiheensa ja se laajentaisi omaa aihealuetta liiaksi.

Kun VII luokka lisättiin kansakouluun vuonna 1948, siltä puuttuivat sekä oppikirjat että opetussuunnitelma. Tästä syystä opetus oli ensi alkuun alempien vuosiluokkien oppisisällön kertausta. Koskenniemi laati vuonna 1948 oppaan siitä miten VII:ttä luokkaa voitaisiin opettaa. VII luokan opetus sisällytettiin opetussuunnitelmiin vasta vuonna 1952.⁴⁰⁰ VII:ttä luokkaa opetettiinkin vaihtelevasti Varejoella. Sitä opetettiin ensin yhdessä VIII luokan kanssa, vuodesta 1947 vuoteen 1951. Opetus oli jatko-opetusta, ei siis varsinaisesti aiempien oppisisältöjen kertausta. Sitten VII:ttä luokkaa opetettiin omana vuosiluokkana lukuvuoden 1951–1952 vaikka opetussuunnitelma siis valmistui vasta vuonna 1952.⁴⁰¹ Mahdollisesti tuolloin opetus järjestettiin Koskenniemen ohjeistuksen mukaisesti.⁴⁰² Näyttää siltä, että kyseisenä lukuvuonna oppilaita valmistettiin ammattielämään. Esimerkiksi kieliopissa oli aiheena ”Miten voisin menestyä?” ja kirjoitustunnilla ”Jokin ammattimies työssä”, sekä ”Miksi aion”. Yhteiskuntaopissa tarkasteltiin erilaisia lakeja. Matematiikassa laskettiin laina- ja kustannuslaskuja sekä voitto- ja tappioprosentteja.

³⁹⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. V ja VI vuosiluokka, 19.10.1951, 23.11.1951.

³⁹⁸ Ks. esim. Elio 1977, 20, 23, 25; Kuikka 1991, 153. Merkinnät on laadittu, jotta kansakouluntarkastaja on voinut käydä merkinnät läpi ja valvoa opetusta ja oppisisältöjä, jolloin opettajat ovat pyrkineet laatimaan merkinnät ohjeistusten mukaan, tarkastajalle kelpaavalla tavalla. Ks. myös Gadamer 2009, 29, 64, 74.

³⁹⁹ Päiväkohtaisesti merkittiin kellonajat, oppiaine ja tunnin aihe, päivämäärä (ja monesko koulupäivä oli kyseessä), poissaolijoiden nimet ja mahdolliset huomautukset. Opettajan nimi(kirjaimet) merkittiin myös muistiin.

⁴⁰⁰ Nurmi 1989, 42–43.

⁴⁰¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. VII:n ja VIII:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1952; Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka VII.

⁴⁰² Ks. Nurmi 1989, 42.

Luonnontieteissä aiheena olivat muun muassa maatalouseläimet.⁴⁰³ Päiväkirjojen sisällöistä ei voi päätellä kuinka käytännöllistä opetus on ollut, vai onko edetty ennemminkin teoreettisesti ja oppikirjapohjaisesti.

Kun uusi opetussuunnitelma valmistui vuonna 1952, opetusjärjestelyt muuttuivat. Yläkansakoulusta alettiin puhua yläluokkana, johon kuului III–VII luokka.⁴⁰⁴ Varejoella VII:ttä luokkaa opetettiin yhdessä V ja VI luokan kanssa lukuvuodesta 1952–1953 alkaen.⁴⁰⁵ Tuolloin opetettavat sisällöt olivat V–VI–VII luokkien oppilaille samat, eli opettaja opetti esimerkiksi historian tunnilla kaikille yhteisesti miten kristinusko levisi Euroopassa.⁴⁰⁶ Opetusta annettiin ylemmillä luokilla myös muun muassa luonnontieteissä, jonka aiheita olivat esimerkiksi magnetismi, sekä mikroskooppi ja kaukoputki.⁴⁰⁷ Sen sijaan en löytänyt lähteitä siitä, että koululta olisi kyseisiä välineitä⁴⁰⁸ löytynyt. Opetus onkin todennäköisesti ollut teoriavetoista. Lisäksi se, että kaikkia oppilaita opetettiin samoista aiheista, oli opetuksen kannalta käytännöllisempää: opettajan ei ole tarvinnut jakaa huomiotaan kolmen eri vuosiluokan ja oppiaineiden kesken saman tunnin aikana.

Arkistoista löytyneet opetussuunnitelmat olivat 1940-luvun lopulta 1950-luvun alkuun lomakepohjia, joiden tyhjät lokerot, viivat ja sarakkeet oli tarkoitettu opettajan täytettäväksi.⁴⁰⁹ Vielä vuonna 1953 opetussuunnitelma täytettiin käsin. Tuolloin esimerkiksi historian osalta mainitaan vain, että: ”Oppikirjat: Juva ym. Isänmaan historia. Luetaan vuorokurssiin kuuluvat läksykappaleet ja kerrataan. Keväällä suoritetaan yleiskertaus. Uuden tehtävän valmistuksessa käytetään sekä kertovaa että kehrittelevää menetelmää. Uudet nimet kirjoitetaan taululle ja niiden lausumista harjoitetaan.”⁴¹⁰ Tämän pohjalta on vaikeaa

⁴⁰³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka VII, esim. 4.10.1951, 21.3.1952, 3.11.1951, 16.2.1952, 20.3.1952.

⁴⁰⁴ Nurmi 1989, 43.

⁴⁰⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. VII:n ja VIII:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1952; Ad:4. Jatko-opetuksen päiväkirja lukuvuonna 1953–1954; 1954–1955; 1955–1956; Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954, 1954–1955, 1955–1956, 1956–1957. Vuosiluokka V–VI–VII.

⁴⁰⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1952–1953. Vuosiluokat V–VI–VII.

⁴⁰⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:1. Päiväkirja vuosiluokat V–VI lukuvuonna 1949–1950.

⁴⁰⁸ Kyösti huomautti että kun hän sai fysiikan ja kemian opetusta niin käytössä oli jo opetusvälineitä. – Laitteita ja aineita. Hänninen, Kyösti. Suullinen tiedonanto 15.1.2015.

⁴⁰⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Opetussuunnitelma hyväksytty 1.9.1948; Db. Opetussuunnitelma hyväksytty 4.9.1949; Db. Opetussuunnitelma hyväksytty 7.9.1950; Db. Opetussuunnitelma hyväksytty 8.9.1952; Db. Opetussuunnitelma hyväksytty 4.9.1953.

⁴¹⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Opetussuunnitelma hyväksytty 4.9.1953.

tarkastella mitä opetus on käytännössä ollut vaikka luokkapäiväkirjoissa on merkitty tun-
tikohtainen aihe. Vuonna 1954 opetussuunnitelma muuttui vihkoseksi, johon oli val-
miiksi painettu oppiainekohtaiset oppisisällöt vuosiluokittain.⁴¹¹ Vihkomuotoisissa ope-
tussuunnitelmissa todetaan, että erityisesti V:tä vuosiluokkaa opetettaessa tutustuttaisiin
oman paikkakunnan historiaan.⁴¹² Hannu Syväoja kritisoi joitain kasvatuksellisia sisältöjä
ja arvoja käsitelleitä tutkimuksia siitä, että niissä oletetaan opettajien noudattaneen yleisiä
ohjeistuksia, suunnitelmia ja ihanteita. Syväoja huomauttaa, että suunnitelmat eivät kerro
mitään siitä miten niitä on toteutettu, vai onko niitä toteutettu lainkaan.⁴¹³ Näyttäisi kui-
tenkin että vihkomuotoinen opetussuunnitelma toi opetuksellista sisältöä muun muassa
historian opetukseen myös oppikirjojen ulkopuolelta.

Tämä näkyy muun muassa siinä, että lukuvuonna 1954–1955 V–VI–VII luokkien (joita
opetettiin yhdessä) historian tunneilla käsiteltiin Petsamon ja Varejoen historiaa. Suurin
osa oman paikkakunnan historiasta opetettiin sillä välin kun VII ja VIII luokan oppilaat
olivat perunannostolomalla, eli opetus painottui nimenomaan V vuosiluokan kohdalle.
Myöhemminkin Petsamoon liittyvä opetus näkyy päiväkirjoissa. Esimerkiksi opettaja
Ramsayn sijaisena ollut Elna Hepoaho [Nelin] opetti luonnontiedon tunnilla ”Kaloista ja
kalastuksesta (Petsamossa)”. Lisäksi laulutunneilla laulettiin toistuvasti Petsamon lau-
lua.⁴¹⁴ Tätä aiempien vuosien luokkapäiväkirjoista en historian, tai muidenkaan oppiai-
neiden osalta kyseistä Petsamo–Varejoki-aiheista oppisisältöä havainnut. Lisäksi voi olla,
että opettajan sijaisena ollut Elna-keittäjä opetti sellaisia asioita joista hänellä oli oma-
kohtaista tietoa ja kokemusta eikä aihe olisi varsinaisesti oppisisältöihin kuulunut. Läh-
deaineiston pohjalta näyttäisi, ettei petsamolaisuutta juuri huomioitu opetuksessa. So-
dalla, evakolla ja siirtolaisuudella oli tietenkin suorat seurauksensa sille, että opetus jär-
jestettiin Varejoella, mutta oppisisällön osalta oppilaiden ja heidän perheidensä mennei-
syyttä ei juuri käsitelty. Opetus eteni pitkälti yleisten asetusten ja suunnitelmien mukai-
sesti.

⁴¹¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Opetussuunnitelma hyväksytty 10.9.1954.

⁴¹² TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Opetussuunnitelma hyväksytty 10.9.1954; Db. Opetussuunnitelma
hyväksytty 5.9.1955.

⁴¹³ Syväoja 2004, 113, ks. myös Elio 1977, 16.

⁴¹⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1954–1955. Vuosiluokat V–VI–VII, esim.
21.9.1954, 24.9.1954, 21.10.1954, 26.4.1955, 12.5.1955; Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1955–1956. Vuosi-
luokat V–VI–VII, 5.10.1955, 7.11.1955.

Kasvatuksellisen sisällön osalta huomio kiinnittyy myös säästäväisyys- ja raittiuskasvatukseen. Oppilaita kasvatettiin taloudellisuuteen ja säästäväisyyteen, sillä pankit tekivät yhteistyötä koulujen kanssa lanseeraamalla säästäväisyyskasvatuksen 1910-luvulla. 1940-luvulla tämä muuttui siten, että oppilaita kannustettiin taloudellisuuteen muun muassa opettamalla säästäväisyyttä.⁴¹⁵ Säästäväisyyskasvatuksesta kysyttiin vuosikertomusten lomakepohjissa, jolloin opettajat toistuvasti totesivat, että oppilaita on kasvatettu säästäväisyyteen ja sen merkitystä on käsitelty koulussa ja kotona. Silti vain harvat oppilaat tekivät talletuksia koulun kautta.⁴¹⁶ Säästeliäisyys oli toisaalta myös tulevaisuuteen panostamista. Säästäväisyyskasvatuksen merkityksestä koko kansakunnalle kertoo osaltaan myös se, että asia on ollut esillä myös lomakepohjissa. Oppilaita kasvatettiin ajan hengen ja vaatimusten mukaisesti.

Raittiuskasvatusta⁴¹⁷ oli useissa eri oppiaineissa. Esimerkiksi äidinkielessä II luokan oppilaat kirjoittivat aineen ”Olen raitis”. Ylemmillä luokilla raittiuosoppia annettiin luonnontiedon tunneilla.⁴¹⁸ Terveys- ja raittiuosoppi pääsivät opetussuunnitelmien lomakepohjaan asti. Terveen ja raittiin elämäntavan todettiin edistävän kehon kuntoa ja elvyttävän ihmismieltä.⁴¹⁹ Raittiyslautakunta kierteli syksyisin esittämässä aiheeseen liittyviä elokuvia sellaisilla kouluilla, joissa oli sähköt.⁴²⁰ Kansakouluntarkastajan mukaan raitis elämäntapa ja käsitys raittiuden merkityksestä tulisi juurruttaa oppilaisiin Raittiusliiton toiminnan avulla.⁴²¹ Lisäksi Kouluhallitus ”piti suotavana”, että kouluissa järjestettäisiin lasten raittiusviikko ja että oppilaiden keskuudessa muutoinkin tehtäisiin ”vakaumuksellista raittiustyötä – ”.⁴²² Arkistolähteissä toistuu terveyden ja raittiuden merkitys oppilaiden

⁴¹⁵ Syväoja 2004, 59, 118, 124–125.

⁴¹⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1952–1953; 1953–1954; 1954–1955; 1955–1956. Ensimmäisen maininnan säästöpankkitoiminnan esittelystä löysin lukuvuodelta 1956–1957: TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Päiväkirja. Alkuluokat I–II lukuvuonna 1956–1957.

⁴¹⁷ Ks. Tähtinen 2011, 203.

⁴¹⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka II, 31.10.1951; Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1954–1955. V–VI–VII vuosiluokka, 26.1.1955, 23.4.1955.

⁴¹⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Opetussuunnitelma hyväksytty 7.9.1950.

⁴²⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Ed. Saapuneet asiakirjat. Muiden viranomaisten kirjeet. Suomen Opettajain Raittiusliitto Helsingissä elokuussa 1957; Ad:4. Päiväkirja. Alkuluokat I–II lukuvuonna 1955–1956, 25.10.1955.

⁴²¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kansakouluntarkastajan kirjeet ja kiertokirjeet. Kansakouluntarkastajan kirje 30.1.1948.

⁴²² TKA. Varejoen kansakoulu. Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kouluhallituksen kirjeet ja kiertokirjeet. Kouluhallituksen Kansanopetusosaston kiertokirje kaikkien suomenkielisten kansakoulujen tarkastajille, johtokunnille, johtajille ja opettajille sekä aistiviialiskoulujen johtajille 16.9.1952.

itsensä kannalta, mutta on selvää että taustalla oli myös yhteiskunnallinen etu. Terve ja raitis kansalainen olikin arvokas yhteiskunnan jäsen kyseisenä aikana ja myös lapsia haluttiin kasvattaa sellaisiksi.

Koskenniemellä oli vahvoja näkemyksiä ja mielipiteitä siitä millaisiksi oppilaita tuli kasvattaa. Näitä olivat siis siveellisyys ja hyvätapaisuus, isänmaan rakastaminen ja maailmankansalaisuus, itsenäisyys ja omatoimisuus, onnellisuus, persoonallisuuden kehittyminen, ruumiin kuntoisuus ja elämänläheisyys.⁴²³ Siveellisyys ja hyvätapaisuus näkyivät käytöstapojen opetuksessa ja kurinpidossa. Ruumiin kuntoisuuden tavoittelu näkyi puolestaan selkeimmin terveys- ja raittiusopissa. Sen sijaan muita Koskenniemen mainitsemia tavoitteita en arkistoja analysoidessa havainnut. Miten oppilasta esimerkiksi kasvatetaan onnelliseksi ja elämänläheiseksi? Miten sellainen ylipäätänsä merkittäisiin luokkapäiväkirjaan? Täytyykin jälleen palata huomautukseen⁴²⁴ siitä, etteivät ohjeet ja suunnitelmat kerro mitään toteutuksesta. Yleisesti ottaen ajan yleinen henki ja moraali näkyvät opetussuunnitelmista ja luokkapäiväkirjoista. Ne välittyivät ja vahvistuivat vuorovaikutuksessa, ja arkistolähteet ovat vain haaleita merkintöjä näistä sisällöistä.

Tiivistäen voi sanoa, että koulussa annettu opetus oli sivistävää, käytännöllistä ja työelämään ohjaavaa, ajan hengen mukaisesti. Normeja ja ihanteita opetettiin muun muassa raittius-, terveys- ja säästäväisyyskasvatuksessa.⁴²⁵ Silti päiväkirjojen tiiviiden ja yleisluontoisten merkintöjen pohjalta ei voi tehdä tarkkaa analyysiä. Niiden perusteella ei voi myöskään tarkastella missä määrin kasvatuksellisissa tavoitteissa onnistuttiin, esimerkiksi kuinka raitista elämää oppilaat aikuisiällään viettivät. Näyttäisi, että opettajat etenivät varsin pitkälle oppikirjojen pohjalta, mutta vihkomuotoisten opetussuunnitelmat tarjosivat työn suunnitteluun myös toisenlaisia sisältöjä esimerkiksi historian opetuksessa. Oppilaiden ja heidän perheidensä menneisyyttä ja petsamolaisuutta vain sivuttiin opetuksessa. Oppisisällöt rakentuivat valtakunnallisten suunnitelmien pohjalta.

⁴²³ Koskenniemi 1946, 12–15, 16, 19, 32–33, 78, 86, 111, 285.

⁴²⁴ Elio 1977 16; Syväoja 2004, 113.

⁴²⁵ Ks. tulkittavien tekstien kontekstuaalisuudesta esim. Gadamer 2009, 22–23, 35, 66.

6.3 Jatko-opetus VII–VIII vuosiluokalla

Ennen vuoden 1948 koulu-uudistusta kansakoulu koostui kuusivuotisesta ala- ja yläkansakoulusta sekä kaksivuotisesta jatkokoulusta, joka oli pakollinen niille oppilaille jotka eivät muutoin harjoittaneet opintojaan.⁴²⁶ Koulu-uudistuksessa kansakouluun lisättiin seitsemäs vuosiluokka.⁴²⁷ Lisäksi mikäli jatkokoulun VIII luokalle ei ollut viittä oppilasta niin tällöin jatkokoulua saattoi pitää joka toinen vuosi tai yhdessä jonkin muun koulun kanssa.⁴²⁸ Sotien jälkeen kouluttautumisen merkitys nähtiin aina vain tärkeämpänä yksilön ja yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta.⁴²⁹

Varejoelta vain harva oppilas opiskeli oppikoulussa, johon siis saattoi pyrkiä neljänneltä vuosiluokalta alkaen.⁴³⁰ Jatko-opetusta annettiin esimerkiksi jatkokursseina ja päiväkouluina pari kertaa viikossa. Aikuisetkin saattoivat osallistua jatko-opetukseen.⁴³¹ Varejoella jatko-opetusta annettiin heti ensimmäisenä lukuvuotena.⁴³² Opetusta sai pitää enintään kolmea tuntia päivässä ja piti antaa ennen kello kahdeksaa illalla.⁴³³ Opetusta saaneiden ikä vaihteli 13–19 vuoden välillä.⁴³⁴ Opettajina olivat pääsääntöisesti koulun omat opettajat ja kotitalousopettajat. Sijaisina (sekä jatko-opetuksessa että alemmilla vuosiluokilla) oli varejokisia oppilaita, kuten esimerkiksi lähes 16-vuotias Reino Paasilinna talvella 1955.⁴³⁵ Reino toimi myöhemmin Yleisradion pääjohtajana, kansanedustajana ja Euroopan parlamentin jäsenenä.⁴³⁶ Tästä voisi päätellä, että koululaisena Reino on osoittanut

⁴²⁶ Koskenniemi 1946, 23–24; ks. myös Virta 2001, 37.

⁴²⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kouluhallituksen kirjeet ja kiertokirjeet vuonna 1947–62. Kouluhallituksen kiertokirje N:o 1159 2.9.1948, laki oppivelvollisuudesta annetun lain muuttamisesta (Annettu Helsingissä 29.7.1948); vertaa Virta 2001, 36–35; Tuomaala 2011, 95; Nurmi 1989, 41–42; Kuikka 1991, 101; Syväoja 2004, 59.

⁴²⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kunnan kansakoululautakunta Tervolan kunnan kansakoulujen Johtokunnille ja Johtajaopettajille 20.8.1948.

⁴²⁹ Koski 2011, 175, 179.

⁴³⁰ Koskenniemi 1946, 280–281; Nurmi 1989, 13; Vuorio-Lehti 1999, 172–173; TKA. Varejoen kansakoulu. Bb:1. Oppilastiedot I vuosilta 1947–1954; Bb:1. Oppilastiedot II vuosilta 1954–1960.

⁴³¹ Syväoja 2004, 12, 43, 56, 126–128; Nurmi 1989, 15–16, Koskenniemi 1946, 24, 283.

⁴³² TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. VII:n ja VIII:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1952.

⁴³³ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Opetussuunnitelman vuositarkistus lukuvuonna 1952–1953 [tarkastaja on huomauttanut, että opetuksen ajoista]; 1953–1954 [opetusajat on kirjattu opettajien toimesta ylös].

⁴³⁴ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Jatko-opetuksen päiväkirja lukuv.1954–1955; 1955–1956 [sisältää nimestä poiketen tiedot myös lukuvuosilta 1956–1957 ja 1957–1958].

⁴³⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Jatko-opetuksen päiväkirja lukuvuonna 1955–1956 [sisältää myös tiedot lukuvuosilta 1956–1957 ja 1957–1958]; Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1955–1956. V–VI–VII vuosiluokka, 25.11.1955, 30.11.1955; Bb:1. Oppilastiedot I vuosilta 1947–1954, oppilasnumero 128.

⁴³⁶ Reino Paasilinna. Eduskunta [s.a.]; Reino Paasilinna. Euroopan parlamentti [s.a.]

olevansa pätevä ja osaava oppilas jolloin häntä on pyydetty tarvittaessa opettajan sijaiseksi, nuoresta iästään huolimatta.

Jo aiemmin tuli esille, että uusi opetussuunnitelma valmistui vuonna 1952.⁴³⁷ Opetusjärjestelyissä aiheutui tästä syystä muutoksia. Nurmen⁴³⁸ mukaan VII luokan opetus oli ennen vuotta 1952 lähinnä alempien vuosiluokkien oppisisältöjen kertausta, vaikkakin Koskeniemi laati vuonna 1948 oppaan siitä miten VII luokan opetuksen voisi järjestää. Varejoella VII–VIII vuosiluokan päiväkirjat koottiin vuodesta 1947 vuoteen 1952 yhteen kirjaan. Niihin tutustuessa huomaa, että VII ja VIII luokka saivat yhdessä jatko-opetusta lukuvuoteen 1950–1951 saakka. Kertaustakin kyllä oli, mutta vasta lukuvuonna 1951–1952 jolloin VII:tta luokkaa opetettiin ensimmäistä kertaa omana vuosiluokkanaan, VIII luokka sai nimittäin jatko-opetusta.⁴³⁹ Lukuvuoden 1951–1952 vuosikertomuksessa on käytetty kouluhallituksen vuonna 1949 vahvistamaa kaavaa, eli lomakepohjaa. Siitä näkyy, että jatko-opetus oli mahdollista järjestää koskemaan joko vain VIII:tta luokkaa, tai VII:tta ja VII:tta luokkaa. Kyseisenä lukuvuonna jatko-opetus koski vain VIII:tta luokkaa.⁴⁴⁰ Näyttäisi, että Nurmi on melkoisesti tiivistänyt esitystään ja huomauttanut vain yleisellä tasolla, että VII luokan opetus oli aluksi kertausta. Nurmi ei esittele Koskeniemen ohjeistusta VII luokan opetuksesta. Arkistolähteet valottivatkin jatko-opetuksen järjestämisen käytäntöjä merkittävästi: kävi ilmi, että opetus on voitu järjestää eri tavoilla.⁴⁴¹ Lisäksi Varejoella opetussuunnitelmat laadittiin niin, että kansakoulutarkastaja ne enemmin tai myöhemmin (sen jälkeen kun suunnitelmia on huomautusten mukaan täydennetty) hyväksyi. Tulkintani mukaan kansakouluntarkastaja kävi suunnitelmat ja muut lomakkeet tarkasti läpi ja olisi kyllä huomauttanut, mikäli VII luokan opetus ei olisi ollut ohjeistusten mukaista.

⁴³⁷ Nurmi 1989, 43.

⁴³⁸ Nurmi 1989, 42–43.

⁴³⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. VI:n ja VIII:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1952; Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka VII. Myös Kyösti muisteli, että nimenomaan lukuvuodesta 1951–1952 alkaen VII luokasta tuli osa yläkansakoulua, sitä ennen VII vuosiluokka sai jatko-opetusta. Hänninen, Kyösti. Suullinen tiedonanto 15.1.2015.

⁴⁴⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Kertomus Varejoen kansakoulun toiminnasta lukuvuonna 1951–1952.

⁴⁴¹ Jatko-opetuksen kontekstin ja käytänteiden selvittely oli haastava tehtävä, koska arkistomateriaali ja tutkimuskirjallisuus nostattivat enemmän kysymyksiä kuin vastauksia. Havaitsin, että tutkimuskirjallisuus oli osaltaan hyvin yleistävää ja sitä pitikin tarkastella asiasta tehtyinä tulkintoina. Ymmärrys ja tulkintani rakentuivat hermeneuttisesti lähteiden ja tutkimuskirjallisuuden vertailulla ja paikantamalla ne kontekstiinsa. Ks. Ollitervo 2012, 211; Gadamer 2009, 37.

Lukuvuodesta 1952–1953 alkaen opettajat kokosivat jatko-opetusta eli VIII:tta vuosiluokkaa koskevat tiedot lukuvuosittain omiksi Jatko-opetuksen päiväkirjoikseen. Tuolloin myös kansakoulun VII luokan tiedot koottiin yhteiseen luokkapäiväkirjaan V ja VI vuosiluokan kanssa.⁴⁴² VII vuosiluokan opetus siis vaihteli. Vuosina 1947–1951 VII luokka sai jatko-opetusta yhdessä VIII luokan kanssa. Lukuvuoden 1951–1952 VII luokan oppilaat kertasivat aiemmin opittua ja syksystä 1952 alkaen luokkaa opetettiin yhdessä V ja VI vuosiluokan kanssa. Tuolloin opetettavat sisällöt olivat V–VI–VII luokkien oppilaille samat, eli opettaja opetti esimerkiksi historian tunnilla kaikille yhteisesti miten kristinusko levisi Euroopassa.⁴⁴³ VII luokalla ei siis varsinaisesti ole ollut ”omaa” opetussuunnitelmaansa, vaan se sisältyi yleiseen opetussuunnitelmaan vuodelta 1952.

Lukuvuonna 1947–1948 jatko-opetusta annettiin yhdeksälle⁴⁴⁴ oppilaalle muun muassa yhteiskuntaopissa, laskennossa ja kirjoituksessa. Jatko-opetusta annettiin keskiviikkoisin kolme tuntia päivässä.⁴⁴⁵ Kotitalousopettajan virka perustettiin vuonna 1946 ja kotitalousopetus järjestettiin niin, että opettaja kiersi opettamassa Tervolan kouluilla.⁴⁴⁶ Huhti–toukokuussa 1948 Varejoella järjestettiin 20 päivää kestänyt kotitalouskurssi. Oppivelvollisten jatkokouluikäisten tyttöjen tuli osallistua kurssille.⁴⁴⁷ Jo syksyllä kotitalousopettaja Meeri Hartonen piti päivän verran säilöntäoppia ja opetus jatkui keväällä kotitalousopetuksena. Tuolloin opetettavia aiheita olivat muun muassa säilykkeiden hoito, siivous, syöpäläiset ja tuhoeläimet, henkilökohtainen puhtaus, vaatetus sekä jalkineet ja niiden hoito. Seuraavina vuosina vastaavanlaisia jatkokursseja piti opettaja Alli Jestilä.⁴⁴⁸ Syksystä 1955 kevääseen 1956 Jestilä opetti kotitalousoppia yhdelle ainoalle tyttöoppilaalle

⁴⁴² TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. VII:n ja VIII:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1952; Ad:4. Jatko-opetuksen päiväkirja lukuv. 1953–1954; 1954–1955; 1955–1956; Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna lukuvuonna 1953–1954; 1954–1955; 1955–1956; 1956–1957. Vuosiluokka V–VI–VII.

⁴⁴³ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:3. Päiväkirja lukuvuonna 1952–1953. Vuosiluokat V–VI–VII.

⁴⁴⁴ Taulukon 1 mukaan jatkokoulun vuosiluokilla olisi ollut kahdeksan oppilasta. Tämä tarkoittaa, että yksi oppilas on tullut sen jälkeen opetukseen, kun opettaja on laatinut oppilastilastot.

⁴⁴⁵ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. VII:n ja VIII:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1952.

⁴⁴⁶ Lassila 2001 osa 1, 289, 294.

⁴⁴⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ec. Tervolan kunnan kansakoululautakunta Varejoen koulun johtokunnalle 30.3.1948.

⁴⁴⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. VII:n ja VIII:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1952; Db. Varejoen kansakoulun vuoden 1952 vuosikertomus.

100 tuntia. Aiheina olivat muun muassa vastuun ja työn jakautuminen kodissa, perhekasvatus sekä kodin henkinen ja aineellinen tausta.⁴⁴⁹ Yleisesti ottaen jatko-opetuksen sisällöt vaihtelivat runsaasti.⁴⁵⁰ Opetus oli sekä teoriapitoista että käytännöllisempää muun muassa kotitaloudesta.⁴⁵¹

Jatko-opetusta annettiin edellä mainittujen aineiden lisäksi muun muassa myös kirjallisuudesta, ruotsissa, käsitöissä ja maataloudessa. Asioimiskirjoituksessa laadittiin kirjeitä sekä kunnallis- ja valtionveroilmoituksia. Jatko-opetuksen kesto vaihteli, toisinaan sitä on annettu 50, 70, 75 tai 100 tuntia.⁴⁵² Kyösti tarkasti todistuksestaan, että sai jatko-opetusta yhteensä 175 tuntia.⁴⁵³ Koskenniemen mukaan jatko-opetusta annetaan 75–150 tuntia.⁴⁵⁴ Annetut jatko-opetustunnit eivät siis asetu Koskenniemen mainitseisiin raameihin. Tosin Koskenniemen teos on vuodelta 1946 ja uusi opetussuunnitelma laadittiin 1952, joten Koskenniemen teos on tältä osin vanhentunut. Lisäksi Lassila selostaa väitöskirjassaan, että Tervolassa annettiin jatko-opetusta Korpelan koulussa vuodesta 1952 alkaen ja vuonna 1953 perustettiin myös maatalousopettajan virka jatko-opetusta varten.⁴⁵⁵ Kyösti kertoi, että jatko-opetus Korpelassa järjestettiin niin että kunnan koulut osallistuivat vuorollaan maatalouskurssille. Tuolloin opeteltiin lähinnä maatalouden kirjanpitoa. Oppilaille järjestettiin majoitus maatalouskurssin ajaksi.⁴⁵⁶ Varejoen jatkokouluikäiset oppilaat saivat jatko-opetusta myös oman kansakoulunsa ulkopuolella, jolloin ei näyttäydä erikoiselta että opetusta saatiin joiltain osin vain 50 tuntia.

Lukuvuonna 1950–1951 jatko-opetusta annettiin yhteensä 125 tuntia. Opetus sisälsi kirjallisuutta, jossa käsiteltiin huomattavimpien kirjailijoiden elämäkertoja ja niistä luettuja otteita. Kirjoituksessa kerrattiin kansakoulussa opittua ja harjoiteltiin tärkeimpien asiakirjojen kuten kuittien, laskujen sekä velka- ja kauppakirjojen laatimista. Lisäksi pidettiin kirjanpitoa, maataloutta sekä laskentaa. Terveysopissa käsiteltiin nautintoaineet, erilaisien sairauksien hoito ja ensiapu, sukupuoliasiat (kuten sukupuoliselämän sielullinen

⁴⁴⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Jatko-opetuksen päiväkirja lukuvuonna 1955–1956 [sisältää myös tiedot lukuvuosilta 1956–1957 sekä 1957–1958], vuosi 1955.

⁴⁵⁰ Ks. myös Jauhiainen 2011, 113.

⁴⁵¹ Syväoja 2004, 128.

⁴⁵² TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. VII:n ja VIII:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1952; Ad:3. Jatko-opetuksen päiväkirja lukuv. 1952–1953; Ad:4. Jatko-opetuksen päiväkirja lukuvuonna 1954–1955.

⁴⁵³ Hänninen, Kyösti. Suullinen tiedonanto 15.1.2015.

⁴⁵⁴ Koskenniemi 1946, 24.

⁴⁵⁵ Lassila 2001, osa 1: 289, 294.

⁴⁵⁶ Hänninen, Kyösti. Suullinen tiedonanto 15.1.2015.

tausta, rakkauselämän kehittyminen ja pidättäväisyyden merkitys) sekä terve ja raitis elämäntapa.⁴⁵⁷ Terveystieteen sisällöt kertovat omalta osaltaan ajan ihanteista eli siitä millainen käytös on nähty sopivana ja säädyllisenä.

Jatko-opetus näyttäisi olleen luonteeltaan enemmän käytännön taitoihin kuin yleiseen sivistykseen painottuvaa. Jatkokouluikäiset oppilaat saivat opetusta sellaisista aiheista, mitä katsottiin tarvittavan siirryttäessä työ- ja aikuiselämään. Huomio kiinnittyi kuitenkin jatko-opetuksen vaihteleviin kestoihin. Lisäksi Jestilä opetti 100 tuntia yhtä ainoaa oppilasta kotitaloudessa. Tehokkaampaa olisi ollut, mikäli oppilas olisi suorittanut jatkokurssin jonkun toisen koulun oppilaiden kanssa tai jos opetusta olisi lykätty seuraavalle vuodelle, jolloin osallistujia olisi ollut enemmän. Tähänhän laki antoi mahdollisuuden. Kaiken kaikkiaan jatko-opetus näyttäytyi ensi alkuun sekavalta ja arkistot herättivät enemmän kysymyksiä kuin tarjosivat vastauksia. Lähdeaineistoa ja tutkimuskirjallisuutta vertaamalla jatko-opetuksen järjestelyt alkoivat vähitellen selkiytyä: käytänteet ehtivät vaihdella vuosien varrella. Välillä VII vuosiluokka sai jatko-opetusta varsinaisen jatko-opetuksen, VIII vuosiluokan kanssa. Opetuksen järjestelyssä oli joustavuutta, kuten lomakepohjat osoittivat. Arkistolähteet eivät kuitenkaan anna viitteitä siitä, että johtokunnalla olisi ollut mahdollisuutta päättää jatko-opetuksen järjestämistavoista. Asia on mitä todennäköisimmin päätetty ylemmällä taholla, kuten esimerkiksi Tervolan kunnan kansakoululautakunnassa.

6.4 Ortodoksisen uskonnon opetus

Syksyn 1944 alueluovutusten myötä ortodoksinen seurakunta menetti varsinaiset kanta-alueensa ja valtaosan omaisuudestaan. Petsamon ortodoksisesta seurakunnasta tuli siirto-seurakunta, joka toimi Oulusta käsin.⁴⁵⁸ Varejoella muistellaan olleen 1950-luvulla kymmenkunta perhettä, jossa ainakin toinen vanhemmista oli ortodoksi.⁴⁵⁹ Ortodoksisen uskontokuntaan kuuluvia oppilaita oli Varejoella heti koulun ensimmäisenä lukuvuonna,

⁴⁵⁷ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:2. VII:n ja VIII:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1952; Db. Varejoen kansakoulun opetussuunnitelman vuositarkistus lukuvuonna 1950–1951. Kansakoulutarkastaja on tehnyt muutamia merkintöjä suunnitelmiin. Olen ottanut edellä esitetyssä huomioon tehdyt huomautukset muun muassa opetuksen keston ja sisältöjen suhteen.

⁴⁵⁸ Metropoliitta Leo 1999, 461–462, ks. myös 449–450.

⁴⁵⁹ STA. Mirjam Kälkäjän toimittaman neliosaisen radio-ohjelman *Jäämereltä jängän reunaan* tallenne. wav-tiedosto. Kertojana Vilho Kemoff; Nykänen 2014, muistelijana Katri Vuori (omaa sukua Kemoff). Elektroninen lähde.

tuolloin 10 henkeä.⁴⁶⁰ 1940-luvun lopulla lukumäärä pysytteli 20 oppilaan tuntumassa.⁴⁶¹ Alfred Salmelan laatiman *Suomen kansakouluhallinnon pääpiirteet* (1947) sisältää Asetuksen kansakoulun järjestysmuodosta, joka on annettiin Helsingissä 4.6.1931. Sen mukaan johtokunta järjestää vähemmistöön kuuluville oppilaille uskonnonopetuksen, mikäli oppilaita on vähintään 20. Tätä pienemmälle oppilasmäärälle uskonnollinen yhdyskunta saattoi halutessaan järjestää tunnustuksellista uskonnonopetusta. Lisäksi Laki kansakoulutoimen järjestysmuodon perusteista (annettu Helsingissä 18.5.1923) määrää, että mikäli opettajistossa ei ole vähemmistöoppilaiden uskontoa edustavaa opettajaa, uskonnonopetusta antaa joku koulun ulkopuolelta tuleva, kyseiseen tunnustukseen kuuluva henkilö.⁴⁶²

Tutustuessani tutkimuskirjallisuuteen havaitsin, että uskonnon opetusta on tutkittu yleisellä tasolla. Minulla ei ole tarjota vertailukohtaa sille millaista ortodoksisen uskonnon opetus oli muilla syrjäseutujen kouluilla. Vastausta tähän aiheeseen voisi etsiä esimerkiksi muiden kansakoulujen arkistoista ja ortodoksisen kirkkokunnan arkistoista. Yleisesti tarkasteluna tilanne oli haastava. Sotavuosina ja evakkoaikana ortodoksinen kirkko oli joutunut hajaannukseen ja sitä jälleenrakennettiin 1950-luvun aikana.⁴⁶³ Ortodoksinen uskonnonopetus vaati muun muassa tästä syystä erityisjärjestelyjä.⁴⁶⁴ Sitä kuitenkin pyrittiin järjestämään lain mukaisesti.⁴⁶⁵

Päteviä ortodoksiopettajia oli ilmeisesti vaikea löytää, ja hakijoitakin oli vähän. Esimerkiksi keväällä 1950 johtokunta valitsi ainoan hakijan, Sofia Kemoffin.⁴⁶⁶ Kemoff työskenteli myös koululla keittäjänä jonkin aikaa.⁴⁶⁷ Uskonnonopettajan vaali koski kuluvaan lukuvuotta 1949–1950. Ilmeisesti opetusta annettiin vasta huhtikuusta alkaen, jolloin Kemoff valittiin tuntiopettajaksi. Laki edellytti että vähemmistöoppilaille uskontoa opet-

⁴⁶⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Varejoen koulun lukukausi-ilmoitus vuodelle 1947.

⁴⁶¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 18.7.1948; Db. Varejoen koulun lukukausi-ilmoitus vuodelle 1948.

⁴⁶² Salmela 1947, 228. Asetus kansakoulun järjestysmuodosta. Annettu Helsingissä kesäkuun 4 päivänä 1931. 4 §; Salmela 1947, 221. Laki kansakoulutoimen järjestysmuodon perusteista. Annettu Helsingissä toukokuun 18 päivänä 1923. 5 §.

⁴⁶³ Waris ym. 1952, 304; Tuominen 2013, 245.

⁴⁶⁴ Syväoja 2004, 173; Virta 2001, 242.

⁴⁶⁵ Sainen mukaan (2000) Virta 2001, 243;

⁴⁶⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 16.4.1950; Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kansakouluntarkastajan kirjeet ja kiertokirjeet. Kansakouluntarkastaja Vasunnan kirje johtokunnalle 9.6.1950.

⁴⁶⁷ TKA. Varejoen kansakoulu Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 23.11.1947.

taisi samaan uskontokuntaan kuuluva henkilö, mikäli opettajistossa ei ollut tällaista henkilöä. Katimari Partanen haastatteli Vilho Kemoffia puhelimitse vuonna 1999. Tuolloin Kemoff muisteli, että ortodoksiopettajia olisi ollut Varejoella heti sotien jälkeen ja välillä papit opettivat uskontoa paikallisille.⁴⁶⁸ Käytännöt vaihtelivatkin vuosien varrella eikä ortodoksisen uskonnonopetuksen järjestäminen ollut aina helppoa.

Oulun ortodoksisen seurakunnan esimies, kirkkoherra P. Rajamo kirjelmöi usein koulun johtokunnalle tiedustellakseen miten uskonnonopetus järjestetään ortodoksioppilaille. Rajamo esimerkiksi välitti huoltajien anomuksen ja pyysi marraskuussa 1950, että ortodoksinen uskonnonopetus järjestettäisiin koululla. Ortodoksioppilaita oli tuolloin 31 henkeä. Johtokunta keskusteli asiasta kokouksessaan ja totesi, että ortodoksisen uskonnon opetus on vuosittain koululla järjestetty.⁴⁶⁹ Tammikuussa 1951 lähetettyyn tiedusteluun johtokunta vastasi, että oli odottanut yhdyskunnan järjestävän yhteisen opettajan, joka kiertelee kouluilla. Aiempina vuosina käytäntö oli ollut tämän mukainen.⁴⁷⁰ Kuitenkin kyseisenä lukuvuonna ei olisi pitänyt olla mitään epäselvyyttä siitä kuka on velvollinen järjestämään ortodoksisen uskonnonopetuksen sillä oppilaita oli yli 20. Tämä tarkoittaa, että johtokunnan olisi pitänyt järjestää opetus eikä missään nimessä jäädä odottamaan, että yhdyskunta järjestäisi kiertävän opettajan. Rajamo ei kuitenkaan vielä ensi alkuun vedonnut vuoden 1923 perusteisiin, vaan kenties kohteliaisuuttaan nimenomaan *pyysi* johtokuntaa järjestämään asian. Johtokunta jäi kuitenkin jostain syystä odottamaan, että yhdyskunta järjestäisi kiertävän opettajan.

Rajamo ehdotti, että lukuvuonna 1951–1952 opetusta antaisi Raija Hepoaho ja johtokunta laati asiasta sopimuksen.⁴⁷¹ Pian Rajamo kuitenkin kirjelmöi uudelleen ja huomautti että mukana ollut sopimus oli tarkoitettu täytettäväksi vain siinä tapauksessa, että oppilaita olisi 5–19. Oppilaita oli kuitenkin 21 ja Rajamo huomautti että vuonna 1923 annetun

⁴⁶⁸ Partanen 1999, 38.

⁴⁶⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ed. Saapuneet kirjeet. Muiden viranomaisten kirjeet. Kirje Rajamolta koulun johtokunnalle 10.11.1950; TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 19.11.1950.

⁴⁷⁰ Esim. TKA. Varejoen kansakoulu. Ed. Saapuneet asiakirjat. Muiden viranomaisten kirjeet. Virkapostikortti Rajamolta Varejoen kansakoulun Johtajaopettajalle 22.1.1951; Da. Johtokunnan sihteerin [Pallarin] kirje seurakunnan esimies P. Rajamolle 22.1.1951. Kirjeessä viitataan Suomen Kansakouluhallinnon pääpiirteitä -kirjaan, jossa väitetään sanottavan, että uskonnollinen yhdyskunta antaa vähemmistöuskonnon opetusta.

⁴⁷¹ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 7.10.1951.

kansakoulun järjestysmuodon perusteiden mukaan opetuksesta huolehtii johtokunta.⁴⁷² Ortodoksisen uskonnon opetus oli ongelmallista myös Varejoella. Johtokunnalla ole ollut täsmällistä tietoa siitä miten opetus tulisi järjestää, vaikka asiasta oli selkeästi määrätty⁴⁷³ jo vuosina 1923 ja 1931. Kuitenkin 1950-luvun edetessä käytännöt vakiintuivat, ilmeisesti yrityksen ja erehdyksen kautta. Tuolla vuosikymmenellä myös ortodoksisen seurakunnan jälleenrakennus⁴⁷⁴ oli alkanut. Lisäksi kirkkoherra Rajamo pyrki toteuttamaan ortodoksisen seurakunnan tavoitteet, jotta uskonnonopetus järjestettäisiin asian mukaisesti.⁴⁷⁵

Varejoella kulki ortodoksioppilaita myös Kätkävaaran koulupiiristä, sillä Varejolla oli järjestetty tunnustuksellinen opetus.⁴⁷⁶ Lakihan sanoi, että ellei opettajistossa ollut kyseistä uskontoa tunnustavaa opettajaa, opetus pitäisi antaa jollekin koulun ulkopuolelta tulevalle henkilölle.⁴⁷⁷ Varejoella opettajistossa ei ollut sellaista henkilöä, joka olisi itse ollut ortodoksi.⁴⁷⁸ Silti 1950-luvulla opetusta antoi useimmiten joku koulun opettajista.⁴⁷⁹ Toisinaan opetusta antoi Elna Hepoaho [Nelin], ensin opettajan sijaisena ja vuosikymmen lopulla tuntiopettajana.⁴⁸⁰ Elnan äiti oli ortodoksi ja isä luterilainen.⁴⁸¹ Elna muisteli, että uskonnontunti oli aamun ensimmäinen oppitunti ja sitä ennen hän laittoi puuron keittymään. Kesken tunnin hänen piti välillä käydä pyöräyttämässä puuroa, jottei se palaisi pohjaan. Vuonna 1960 koululle saapui opettajaksi Elina Happo, joka oli ortodoksi.⁴⁸² Opettajia oli vaikea löytää ja hakijoitakin oli vähän, mutta opetus piti kuitenkin jotenkin järjestää. Tästä syystä koulun omat opettajat antoivat opetusta, vaikkeivat itse ortodokseja

⁴⁷² TKA. Varejoen kansakoulu. Ed. Saapuneet asiakirjat. Muiden viranomaisten kirjeet. Virkapostikortti Rajamolta johtajaopettajalle 10.10.1951.

⁴⁷³ Ks. Salmela 1947, 221, 228.

⁴⁷⁴ Ks. Tuominen 2013, 245; Waris ym. 1952, 304.

⁴⁷⁵ Ks. Virta 2001, 243.

⁴⁷⁶ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 9.9.1956.

⁴⁷⁷ Salmela 1947, 221. Laki kansakoulutoimen järjestysmuodon perusteista. Annettu Helsingissä toukokuun 18 päivänä 1923. 5 §.

⁴⁷⁸ TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 21.1.1951.

⁴⁷⁹ TKA. Varejoen kansakoulu. Dc. Johtajaopettaja Gersin kirje Rajamolle 6.9.1953; Db. Varejoen kansakoulun opetussuunnitelman vuositarkistus lukuvuonna 1953–1954; 1954–1955; 1955–1956.

⁴⁸⁰ TKA. Varejoen kansakoulu. Ad:4. Päiväkirja lukuvuonna 1954–1955. Vuosiluokka III–IV. Elna toimi ortodoksisen uskonnon opettajana myös lukuvuonna 1958–1959. TKA. Varejoen kansakoulu. Ea:1. Saapuneet asiakirjat. Kansakouluntarkastajan kirjeet ja kiertokirjeet. Kansakouluntarkastaja Railonsalan kirje koulun johtokunnalle ja opettaja Elna Nelinille 24.9.1958.

⁴⁸¹ STA. Mirjam Kälkäjän toimittaman neliosaisen radio-ohjelman *Jäämereltä jängän reunaan* tallenne. wav-tiedosto.

⁴⁸² Nelin, Elna. Suullinen tiedonanto 18.1.2015; TKA. Varejoen kansakoulu. Db. Opetussuunnitelman vuositarkiste lukuvuonna 1960–1961.

olleetkaan. Vasta 1950-luvun loppupuolella tuntiopettajaksi saatiin Elna. Mahdollisesti uuden koulun valmistuminen ja Tommi-puolison työskentely vähensivät Elnan töitä keittolassa ja siivoojana. Elnalla riitti aikaa myös tuntiopetukseen, vaikkakin se tarkoitti kahden työn yhtäaikaista hoitamista.

Ortodoksisen uskonnon opetus ei ollut aivan helppoa Varejoella, kuten ei Suomessa muutenkaan.⁴⁸³ Ortodoksista kirkkoa jälleenrakennettiin eikä päteviä opettajia aina löytynyt edes tuntiopettajista. Kirkkoherra Rajamo kuitenkin seurasi tilannetta jatkuvasti ja tiedusteli minkä verran ortodoksiseen uskontoon kuuluvia oppilaita oli minäkin lukuvuonna. Hän on varmasti virkansa puolesta lähettänyt vastaavanlaisia tiedusteluja myös muiden koulujen johtokunnille. Rajamo oli myös paremmin perillä siitä miten ortodoksisen uskonnon opetus tulisi järjestää, kuin Varejoen kansakoulun johtokunta itse. Johtokunnan jäsenet kuitenkin oppivat Rajamon huomautusten avulla mitkä säädökset ohjasivat opetuksen järjestämistä.

⁴⁸³ Tulkittavien tekstien kontekstuaalisuudesta ks. Gadamer 2009, 22–23, 35, 66.

7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Yleisesti ilmaistuna kasvatuksen historia tarkastelee koulujärjestelmän kehitystä.⁴⁸⁴ Tässä tutkimuksessa tarkastelin koulunkäynnin ja koulujärjestelmän kehitystä 1940–1950-luvulla tietyllä kansakoululla. Tutkielma käynnistyi kun havaitsin kulttuurihistorian sivuainetutkielmaa varten keräämäni muistitietolähteiden sisältävän paljon koulunkäyntiä käsitteleviä asioita, vaikken ollutkaan sitä odottanut tai aiheesta valmistautunut kyselemään. Kulttuurihistorian tutkielmaa työstäessäni havaitsin, että koulunkäyntiä täytyy analysoida ja pohtia koska sen osuus oli lähdeaineistossa niin merkittävä. Tämä kasvatustieteen tutkielma oli luonteva väylä keskittyä nimenomaan tähän aiheeseen.

Koulunkäynnin järjestäminen sotavuosien jälkeen oli haasteellista erityisesti niillä alueille missä sodan vaikutukset olivat suurimmat. Petsamon siirtolaisten uusi asutusalue Tervolan Varejoella oli yksi tällainen paikka. Petsamo evakuoitiin syyskuussa 1944 ja evakkovuosien jälkeen ensimmäiset siirtolaiset saapuivat Varejoelle vuonna 1946. Sotaja evakkovuosina koulunkäynti oli hajanaista ja lapset olivat jääneet koulunkäynnin tavoitteista jälkeen. Varejokea asutettiin ripeästi ja ensimmäisenä lukuvuonna 1947–1948 oppilaita oli varsin runsaasti: opetus jaettiin kolmelle opettajalle mutta kunnollisia tiloja koulukäyttöä varten ei ollut. Päteviä opettajia oli haastavaa saada, sillä opettajapula oli yleinen. Tästä syystä myös epäpätevät hakijat mainittiin huomioitavaksi virkaa täytettäessä. Tälle ei kuitenkaan ollut tarvetta. Johtokunta havaitsi että Elsa Pölhö olisi juuri sopiva henkilö uuden kansakoulun opettajaksi. Hänet valittiin opettajaksi, vaikkei Elsa edes hakenut virkaa. Elsa oli pätevä ja hänen pitkästä työkokemuksestaan oli suuri apu käytännön asioita järjestettäessä ja suunniteltaessa.

Aluksi Varejoen kansakoulu sai joitain myönnytyksiä opetuksen järjestämisen suhteen. Kansakouluntarkastaja muun muassa hyväksyi sen, etteivät opetusviikot tulleet ensimmäisenä lukuvuonna täyteen, sillä koulunkäynti viivästyi kun opetustilaa ei ensi alkuun ollut. Tarvittavat välineet kuitenkin tilattiin pikaisesti ja koulua käytiin suunnitelmien mukaisesti väliaikaisista ja huonoiksi moitituista tiloista huolimatta. Opetustilat kävivät yhä ahtaammiksi ja niiden huonokuntoisuus aiheutti ongelmia koulunkäynnille. Lisäksi

⁴⁸⁴ Ks. Kuikka 1991, 15.

käytössä olleet tilat olivat erillään ja osa oppilaista joutui kulkemaan oman koulurakennuksensa ja koulukeittolan väliä päästäkseen syömään kouluruokaa. Koulutilakysymykseen helpotusta ei tuonut vuokraparakin tulipalo tammikuussa 1954. Opettajien piti järjestää väliaikaistilat nopeasti. Uusi, yhä edelleen olemassa oleva koulurakennus valmistui vuonna 1955. Vasta tuon jälkeen koulunkäynti alkoi varsinaisesti tasaantua, sillä kaikki oppilaat pääsivät saman katon alle. Uusi koulurakennus oli merkittävä edistysaskel koulunkäynnin järjestämiselle.

Oppilasmäärä jatkoi kasvuaan, kuten myös kylän asukkaiden lukumäärä. Keskenään erikäiset oppilaat kävivät samaa vuosiluokkaa. Ikäero johtuikin monista syistä: oppilaat sijoitettiin vuosiluokille heidän tietojensa ja taitojensa mukaisesti, oppivelvollisuusikää muutettiin ja aiemmin käytössä ollut 5 kilometrin raja poistui käytöstä. Pitkän matkan oppilaidenkin tuli käydä koulua huolimatta koulumatkan pituudesta. Oppilaiden väliset ikäerot tasaantuivat 1950-luvun edetessä, sillä vanhimmat oppilaat eivät olleet enää oppivelvollisia ja nuorimmat oppilaat kävivät koulua alusta alkaen oppivelvollisuuden ja muiden määräysten mukaisesti.

Oppilashuolto oli Varejoella tärkeää koulunkäynnin kannalta. Kouluruokailu, avustukset, pitkän matkan oppilaiden majoittaminen asuntolaan ja/tai perheisiin sekä koulukyyditykset mahdollistivat monen oppilaan koulunkäynnin. Varsinaiset koulukyyditykset alkoivat tosin vasta myöhemmin. Oppilashuolto auttoi lapsia myös suorittamaan koulunsa oppivelvollisuuden mukaisesti. Asuntola helpotti siellä olleiden oppivelvollisten koulussa käyntiä, mutta samalla oppilaat joutuivat olemaan erossa perheistään. Koulua käytiin maanantaista lauantaihin asuntolasta käsin. Kouluviikkoina kotona ehdittiin käydä vain lauantai-illan ja maanantaiaamun välinen aika. Tarjottujen avustusten rahallinen määrä oppilasta kohden ei ollut suuren suuri, mutta sillä oli jonkin verran käytännön merkitystä. Lisäksi oppilaat saivat huoltajiensa kanssa käyttää avustusrahat tarpeelliseksi katsomallaan tavalla. Kouluruokailu oli niukkaa ja tarkasti säännösteltyä. Useat avustusjärjestöt lähettivät kouluille tarpeellisia ruoka-avustuksia ja Suomen Huolto muun muassa lisäravintoa, joka siis annettiin tavallisen kouluruoan lisäksi. Siltikin vain pienimmät lapset saivat juuri ja juuri tarvitsemansa energiamäärän kouluruoasta. Oppilashuoltoa tarjottiin myös harkinnanvaraisesti sellaisille, jotka eivät varsinaisesti olisi sen piiriin kuuluneet. Arkinen elämä Varejoella oli puutteellista ja lapset tarvitsivat tukea ja avustusta jotta koulunkäynti oli mahdollista.

Toisinaan lasten panostusta kaivattiin kotona. Varejoella kotitiloilla riittikin töitä, perheet olivat suuria ja raivauksen ja rakennustöiden parissa vierähti vuosikautia. Mahdollisesti tästä syystä joidenkin oppilaiden osalta oppivelvollisuus ei tullut täyteen ja tämä huolestutti johtokuntaa. Oppivelvollisuuden laiminlyöntejä käsiteltiin usein johtokunnan kokouksissa ja vanhempia sekä oppilaita muistutettiin oppivelvollisuudesta. Aina näillä toimilla ei ollut riittävää vaikutusta ja muutama oppilas ei saanut kansakoulun päästökirjää kun oppivelvollisuutta ei tullut suoritettua. Kotien kasvatuksellista panostusta kaivattiin koulumaailmassa, kasvatus oli kodin ja koulun yhteistyötä.

Kasvatukselliset ja opetukselliset sisällöt vaihtelivat jonkin verran eri vuosiluokilla. Tämä oli luonnollista seurausta siitä, että opetettavia aineita tuli lisää myöhemmillä vuosiluokilla. Kahdella ensimmäisellä vuosiluokalla opetus oli lähennä koulun tapojen ja rutiinien sekä yleisesti hyvien käytöstopojen opettelua. Koulussa opettajilta ja muulta henkilökunnalta vaadittiin nuhteetonta käytöstä, he olivat esimerkkejä oppilaille. Tästä syystä myös käytöstä valvottiin, esimerkiksi yhdessä asunutta opettajapariskuntaa paheksuttiin ja yleisemmällä tasolla opetusministeriö huomautti joidenkin opettajien puhuneen sopimattomuuksia muista kansallisuuksista.

Erityisesti arkistossa esiintynyt säästäväisyys-, terveys- ja raittiuskasvatus edustivat ajan henkeä ja moraalialia. Muilta osin opetus käsitti sekä yleissivistävää ainesta, mutta myös käytännön taitojen opettelua ja valmistautumista työelämään. Jälkimmäiset painottuivat ylemmillä vuosiluokilla, erityisesti jatko-opetuksessa. Jatko-opetuksen järjestäminen oli vaihtelevaa. VII vuosiluokka oli hieman ongelmallinen opetettava, sille saatettiin opettaa joko jatko-opetusta tai sitten alempien vuosikurssien mukaista oppiaineista ja sen kertausta. Jatko-opetus oli vaihtelevaa, mutta enimmäkseen sitä tarjottiin käytännön taidoista kuten kodinhoidosta. Ne myös kertovat yhteiskunnallisesta ajattelusta sen suhteen mitkä taidot ja ammatit nähtiin tulevaisuuden kannalta tärkeinä. Oppilaita ohjattiin maataloustöihin ja heitä kasvatettiin myös ajanmukaisten ihanteiden ja moraalikäsitysten mukaan. Ihanteet ja moraalit näkyivät kenties selkeimmin terveystiedon osalta sukupuoliasioiden opetuksessa.

Paitsi VII vuosiluokan opetuksen järjestämisen osalta käytänteet vaihtelivat myös ortodoksisen uskonnon opetuksen järjestämisen tavoissa. Nämä kaksi aihepiiriä olivatkin haastavimpia tässä tutkimuksessa. Johtokunnallakaan ei aina ollut täsmällistä tietoa siitä

miten uskonnon opetus tulisi järjestää ja VII vuosiluokan opetus näyttäytyi arkistojen perusteella epäloogiselta. Arkistojen ja tutkimuskirjallisuuden vertailu alkoivat tuottaa kokonaiskuvaa tilanteesta. Ortodoksisen uskonnon opetuksen osalta kirkkoherra Rajamo piti huolta että opetus järjestetään. Yleisemmin tarkasteltuna kansakouluntarkastaja kävi opettajien ja johtokuntien laatimat dokumentit tarkasti läpi ja teki huomautuksia, mikäli jokin ei hänen mielestään ollut niin kuin piti. VII vuosiluokan osalta ei ollut tehty huomautuksia joten tarkastaja on katsonut opetusjärjestelyt asianmukaisiksi. Koulun toiminnassa mukana olleilla henkilöillä, kuten opettajilla, johtokunnan jäsenillä, keittäjillä, siivoojilla ja talonmiehillä sekä viranomaisilla oli yhdessä suuri vastuu huolehtia siitä, että koulunkäynti järjestetään asianmukaisesti Varejoen koulupiirissä.

Tutkielmani tarkasteli opetusta nimenomaan Tervolan kunnan Varejoen koulupiirin kansakoululla, eikä sitä voi sellaisenaan yleistää koskemaan kaikkia Tervolan kunnan kansakouluja. Muiden Tervolan kunnan kansakoulujen arkistoihin tutustuminen olisi mahdollistanut vertailun ja sen tarkastelun mitä erityisjärjestelyjä varejokisten koulunkäyntiin liittyi. Olihan kyseessä kuitenkin siirtolaistaustaiset oppilaat joista osa oli uskonnoltaan ortodokseja. Koin tutkielman rajauksen kuitenkin sopivaksi ja toteuttamiskelpoiseksi. Petsamolaisuus ja ortodoksisuus tulivat esille vain joiltain osin opetuksessa: historian ja kotiseutuopin tunneilla, laulutunneilla ja uskontotunneilla. Yleisemmin tarkasteltuna näyttäisi siltä, että opetus ja kasvatus etenivät yleisten käytänteiden ja lakien mukaan, jotka ohjasivat myös muiden kansakoulujen toimintaa.

Koulunkäyntiä muisteltiin hyvin myönteiseen sävyyn. Voi olla, etteivät muistelijat halunneet nostaa esille huonoja muistoja kouluajoilta. Koulukiusaamistakin vain sivuttiin lyhyesti, eivätkä sisarukset keskustelleet aiheesta enempää. Erilaisilla kysymyksillä ja toisenlaisella haastattelurungolla olisin voinut saada aivan erilaisen kuvan koulunkäynnistä Varejoella. Koulunkäyntiä koskevat muistelukset tulivat esille siis haastateltujen omasta tahdosta, ilman minun johdatteluani aiheen pariin.

Tämä tutkielma rakentui ja eteni tutkimuskirjallisuuden ja lähdeaineiston vuoropuheluna josta esitin oman tulkintani. Lähdekriittisyyttä tuki erilaisten lähteiden keskinäinen vertailu. Hermeneuttinen filosofia ohjasi pohtimaan mihin kysymyksiin lähdeaineistoni vastaa ja miten se paikantuu muun muassa lainsäätöön ja muihin kulttuurisiin ilmiöihin ja traditioihin. 1940–1950-luvun yhteiskunnalliset olot, sota- ja evakkovuodet sekä uuden

asutusalueen rakentaminen aiheuttivat suorat seurauksensa sille miten ja miksi Petsamon siirtolaisten koulunkäynti Varejoella järjestettiin. Perinteet, kulttuuri ja arkinen elämä muotoutuivat siirtolaisyhteisön vuorovaikutuksen myötä ja koulun säädösten normittamana. Itselleni elämä Varejoella 1940–1950-luvulla näyttäytyy niukkana ja puutteellisena. Asukkaiden silloiset kokemukset ja nykyinen käsitys voivat olla aivan erilaisia. Sota ja evakko aika olivat takanapäin ja asukkaat rakensivat uutta elämää uudella asutusalueella. Ihmisillä on varmasti vaihtelevia kokemuksia ja muistoja tuolta ajalta. Vaikka itselleni aika näyttäytyy puutteellisena, varejokisille se on voinut olla hyvinkin mielekäästä.

Kaikkea ei ole ollut mahdollista esittää näin suppeassa tutkielmassa vaan olen joutunut tiivistämään paljon sekä kirjallisuutta että lähdeaineistoa. Jotain hyvinkin tärkeää on voinut jäädä havaitsematta. Edellä kritisoin joitain aiempia tutkimuksia yleistämisestä, mutta kompastuin itsekkin samaan ongelmaan: välillä olen joutunut tekemään isojakin yleistyksiä. Olen kuitenkin pyrkinyt tuomaan erilaisia lähteitä esille ja näin luomaan monipuolista kokonaiskuvaa siitä miten Petsamon siirtolaisten koulunkäynti järjestettiin Tervolan Varejoella 1940–1950-luvulla. Ryhmäkeskustelussa ja -haastattelussa olleiden kertomukset ja kokemukset valaisivat mielekkäällä tavalla tutkimusaiheeni ja pyrin tuomaan niitä luontevasti ja tarkoituksenmukaisesti esille. Monipuoliset lähteet ja kirjallisuus tukivat toisiaan ja auttoivat yhdessä vastaamaan tutkimuskysymyksiini ja rakentamaan aiheesta kokonaiskuvaa⁴⁸⁵. Lisäksi ne mahdollistivat tietojen keskinäisen vertailun ja esittämieni tulkintojen perustelun.

Tutkielman työstäminen oli antoisa ja mielenkiintoinen prosessi joka opetti valtavasti. Tutkielma eteni hyvin siihen osaa ottaneiden ja mukana olleiden aidon innostuksen, kiinnostuksen ja vaivannäön avulla. Petsamon siirtolaisten tutkimus koetaan tärkeänä heidän itsensä ja jälkipolvien parissa. Tarkoitukseni onkin jatkaa aiheen parissa. Tämän tutkielman perusteella voin sanoa, että koulunkäynnin järjestämisellä oli käytännön merkityksensä ja vaikutuksensa oppilaiden arkeen. Koulunkäynti alkoi varsin pian Varejoella sen jälkeen kun ensimmäiset asukkaat saapuivat kylälle. Koulunkäynti ja lukujärjestys jäsensivät oppilaiden päivää ja viikkoja, ne toivat arkea ja järjestystä elämään. Opetus tarjosi heille yleissivistystä ja käytännön taitoja. Oppilashuolto mahdollisti koulunkäyn-

⁴⁸⁵ Ks. Elio 1977, 7, 9, 20, 23, 25; Kuikka 1991, 120, 153,167.

nin edellytykset ja helpotti muiltakin osin oppilaiden arkea. Suunnitteilla olevaa jatkotutkimusta ajatellen koulunkäynnin merkitysten pohtiminen sopeutumisen näkökulmasta olisi mielenkiintoista.

Yleisemmällä tasolla tarkasteluna tutkielmani tarjoaa kasvatuksen historian näkökulman siirtolaisoppilaiden koulunkäyntiin. Nykyisin maahanmuuttaja- ja pakolaistaustaisia oppilaita on runsaasti maamme kouluissa. Opettajilta vaaditaan herkkyyttä havaita näiden oppilaiden tarpeet ja opettaa oppilaita heidän oman tasonsa mukaisesti. Varejoella esimerkiksi samalla vuosiluokalla olevien oppilaiden ikäerot olivat huomattavat sillä oppilaita sijoitettiin vuosiluokille osaamistasonsa mukaisesti. Oppilaita ei sijoitettu vuosiluokille syntymävuoden mukaan, vaan sen mukaan miten he hallitsivat oppisisällöt. Nykyisin vanhimpien maahanmuuttajaoppilaiden kohdalla opettajat pohtivat tarkkaan millä edellytyksillä ja keinoilla heitä opetetaan. Varejoella nuorimmat oppilaat kärsivät vähiten sota- ja evakkovuosien aiheuttamasta hajaannuksesta, mutta vanhemmat oppilaat aloittivat koulunkäynnin ikäänsä suhteutettuna liian myöhään. Tilanne on nykyisin hieman vastaava, maahanmuuttajaoppilaalla on sen paremmat koulunkäynnin edellytykset mitä nuorempana hän aloittaa koulunkäynnin. Lisäksi on aiheellista pohtia missä määrin nykyinen koululaitokselle huomioi maahanmuuttajien ja pakolaisten kotiseutuhistorian ja olosuhteet. Varejoella oppilaiden siirtolaistaustaa ja ortodoksisuutta sivuttiin vain hieman. Tarjoammeko nykyisin oppilaille mahdollisuuksia edustaa omaa kulttuuriaan ja perinteitään?

Haluan kiittää kaikkia niitä henkilöitä, jotka ovat olleet jollain tavalla mukana tämän tutkielman teossa. Ensimmäinen kiitos kuuluu muistelijaille joita sain haastatella ja he myös antoivat palautetta tutkielmaluonnoksen pohjalta. Kiitän myös tutkimusryhmämme jäseniä, tutkielman ohjaajaa ja seminaarilaisia sekä Tervolan kunnan hallintosihteeriä avunannosta ja palautteesta.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Tervolan kunnan arkisto (TKA). Varejoen kansakoulu.**Ad:1 Päiväkirjoja (9 kpl) 1947–50.**

I:n ja II:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1948–1949.
 III:n ja IV:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1948–1949.
 Päiväkirja. Vuosiluokat III–IV lukuvuonna 1949–1950.
 Koulukeittolan päiväkirja v. 1949–50.
 Oppilasasuntolan päiväkirja 1949–50.
 Oppilasluettelokirja lukuvuonna 1947–.
 V:n ja VI:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1948–1949.
 Päiväkirja. Vuosiluokat V–VI lukuvuonna 1949–1950.

Ad:2 Päiväkirjoja (8 kpl) 1947–50.

VII:n ja VIII:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1952.
 Koulukeittolan päiväkirja v. 1948–49.
 I:n ja II:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1948.
 III:n ja IV:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1947–1948.
 Päiväkirja lukuvuonna 1947–1948. Vuosiluokat V–VI.
 Oppilasluettelokirja oppivelvollisista lukuvuonna 1947–.

Ad:3 Päiväkirjoja (17 kpl) 1950–53.

Jatko-opetuksen päiväkirja lukuv. 1952–1953.
 Koulukeittolan päiväkirja v. 1950–51.
 Koulukeittolan päiväkirja v. 1952–53.
 Päiväkirja lukuvuonna 1952–1953. Vuosiluokat V–VI–VII.
 Päiväkirja. Alkuluokat I–II lukuvuonna 1952–1953.
 Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka VII.
 Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka V ja VI.
 Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka II.
 Päiväkirja lukuvuonna 1951–1952. Vuosiluokka I.
 Oppilasasuntolan päiväkirja 1952.
 Oppilasasuntolan päiväkirja 1951.
 V:n ja VI:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1950–1951.
 III:n ja IV:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1950–1951.
 I:n ja II:n vuosiluokan päiväkirja lukuvuonna 1950–1951.

Ad:4 Päiväkirjoja (18 kpl) 1953–57.

Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954 ja 1954–1955. Vuosiluokka I–II.
 Päiväkirja. Alkuluokat I–II lukuvuonna 1955–1956.
 Päiväkirja. Alkuluokat I–II lukuvuonna 1956–1957.
 Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954. Vuosiluokka III–IV.
 Päiväkirja lukuvuonna 1954–1955. Vuosiluokka III–IV.
 Päiväkirja lukuvuonna 1955–1956. Vuosiluokka III–IV.
 Päiväkirja lukuvuonna 1956–1957. Vuosiluokka III–IV.
 Jatko-opetuksen päiväkirja lukuv. 1953–1954.

Jatko-opetuksen päiväkirja lukuvuonna 1954–1955.
 Jatko-opetuksen päiväkirja lukuvuonna 1955–1956.
 Koulukeittolan päiväkirja v. 1953–54.
 Koulukeittolan päiväkirja v. 1955.
 Koulukeittolan päiväkirja v. 1956.
 Koulukeittolan päiväkirja v. 1957.
 Päiväkirja lukuvuonna 1953–1954. Vuosiluokat V–VI–VII.
 Päiväkirja lukuvuonna 1954–1955. Vuosiluokat V–VI–VII.
 Päiväkirja lukuvuonna 1955–1956. Vuosiluokat V–VI–VII.
 Päiväkirja lukuvuonna 1956–1957. Vuosiluokka V–VI–VII.

Bb:1 Oppivelvollisten luettelot 1947–1972.

Oppilastiedot I vuosilta 1947–1954.
 Oppilastiedot II vuosilta 1954–1960.

C,D:1.

Ca:1 Johtokunnan pöytäkirjat. 1947–1956
 Ca:2 Johtokunnan pöytäkirjat 1956–1972.
 Da. Johtokunnan lähettämien kirjeiden toisteet v. 1947–62.
 Db. Opetussuunnitelmat, lukujärjestykset, tuntijaot v. 1947–62.
 Dc. Vuosikertomusten Tilastotietojen Muut toisteet v. 1947–62.

Ea:1 Saapuneet kirjeet 1947–73.

Saapuneet asiakirjat. Kansakouluntarkastajan kirjeet ja kiertokirjeet.
 Saapuneet asiakirjat. Kouluhallituksen kirjeet ja kiertokirjeet.

Ec Saapuneet kirjeet.

Kunnan viranomaisten kirjeet 1947–65.

E, G, J:1

Ed. Saapuneet asiakirjat. Muiden viranomaisten kirjeet.
 Ee. Saapuneet asiakirjat. Yksityisten kirjeet.
 Ef. Muut saapuneet asiakirjat. Talousarviot. Koulutarv. lähetyksilmoitukset Hakemukset.
 G Tilit J Sekalaiset

Yksityiset arkistot

Sari Tervaniemen arkisto. (STA) Mirjam Kälkäjän toimittaman neliosaisen radio-ohjelman *Jäämereltä jängän reunaan* tallenne. wav-tiedosto. Kirjoittajan hallussa.

Haastattelut ja tiedonannot

Hänninen, Kyösti. Suullinen tiedonanto 15.1.2015.

Kunnari, Toivo. Suullinen tiedonanto.

Kunnari, Toivo. Sähköpostiviesti 8.1.2015. Vastaanottajan hallussa.

Nelin, Elna. Suullinen tiedonanto 18.1.2015.

Rossi, Leena. Kulttuurihistorian teemaseminaari Turun yliopistossa 27.10.2014.

Ryhmähaastattelu Tervolassa 26.3.2014. Paikalla Anneli Räihä, Anna-Liisa Lintula ja Anita Heiskari. Haastattelijana Tiina Harjumaa. Mukana oli myös tutkimushankkeen jäsen Johanna Tuovinen. Tallenne ja tekstinnös haastattelijan hallussa.

Ryhmäkeskustelu Varejoen koululla 17.12.2013. Paikalla Toivo Kunnari, Elna ja Tuomas Nelin ja Kyösti Hänninen. Haastattelijana Tiina Harjumaa. Tallenne ja tekstinnös haastattelijan hallussa.

Räihä, Pekka. Sähköpostiviesti 16.1.2015. Vastaanottajan hallussa.

Tervaniemi, Sari. Sähköpostiviesti 25.11.2014. Vastaanottajan hallussa.

Tuominen, Marja. Suullinen tiedonanto. Kulttuurihistorian proseminaari Lapin yliopistossa.

Tuominen, Marja. Suullinen tiedonanto 12.1.2015.

MUUT LÄHTEET

Alavuotunki, Jouni. 1999. Petsamon historia yhteisalueen jaosta ensimmäiseen maailmansotaan. Teoksessa Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.) Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944. Rovaniemi: Petsamo-Seura r.y., 35–57.

Avela, Olavi. 1995. Maanhankintalain täytäntöönpano 'Lapin kolmion' alueella. Teoksessa Kimmo Korpi, Martti Hautala, Vilho Hedemäki, Lauri Jaatinen, Annikki Ranta ja Ossi Jutila (toim.) MHL – Asutustoiminta Lapissa. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta. Tornio: Lapin Maaseutuelinkeinopiiri. Asutustoimikunnan juhluvuoden Lapin alueryhmä, 37–45.

Confino, Alon. 2008. Memory and the History of Mentalities. Teoksessa Astridd Erll & Ansgar Nünning (toim.) Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary handbook. Berlin: Walter de Gruyter, 77–84. Elektroninen aineisto. Ebrary ProQuest. (Luettu 5.11.2014.)

Elfvengren, Eero. 1999. Petsamo talvisodassa. Teoksessa Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.) Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1940. Rovaniemi: Petsamo-Seura r.y., 563–578.

Elio, Keijo. 1977. Kasvatuksen historia tutkimuskohteena. Research Reports N:o 56 1977. Jyväskylä: Department of Education. University of Jyväskylä.

Enbuske, Matti. 2010. Pohjois-Pohjanmaan ympäristöhistoria. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus. Elektroninen dokumentti. http://www.ymparisto.fi/fi-FI/PohjoisPohjanmaan_ymparistohistoria/PohjoisPohjanmaan_ymparistohistoria_julk%2815285%29. (Julkaistu 12.2.2014, luettu 11.12.2014.)

- Erll, Astrid. 2008. An Introduction. Teoksessa Astrid Erll & Ansgar Nünning (toim.) *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary handbook*. Berlin: Walter de Gruyter, 1–15. Elektroninen aineisto. ProQuest Ebrary. (Luettu 13.12.2014)
- Fingerroos, Outi. 2010. Muisti, kertomus ja oral history-liike. Teoksessa Pentti Grönholm & Anna Sivula (toim.) *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?* Turku: Turun Historiallinen Yhdistys ry., 60–81.
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina. 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura, 25–48.
- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija. 2006. Muistitieto ja tutkimus. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–24.
- Gadamer, Hans-Georg. 2005. Esipuhe *Wahrheit und Methoden* toiseen painokseen. Suomentanut Kimmo Jylhä. Teoksessa Jarkko Tontti (toim.) *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*. Tampere: Vastapaino, 122–135.
- Gadamer, Hans-Georg. 2009. Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa. Valikoinut ja suomentanut Ismo Nikander. Saksankieliset alkuperäisartikkelit sisältyvät teoksiin: Hans-Georg Gadamer, *Gesammelte Werke*, osat 2 ja 4 (Tübingen 1986, 1987). 3. painos. 1. painos vuodelta 2004. Tampere: Vastapaino.
- Granroth, Oiva. [s.a.] Muistoja Varejoen koulusta. Varejoen internetsivusto. <http://www.varejoki.net/232> (Luettu 16.12.2014)
- Hamilton, Paula & Shopes, Linda. 2008. Introduction. Teoksessa Paula Hamilton & Linda Shopes (toim.) *Oral history and public memories*. Philadelphia: Temple University Press, vii–xviii. Elektroninen aineisto. ProQuest Ebrary. (Luettu 13.12.2014.)
- Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.). 2011. Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura.
- Hentilä, Seppo. 2006. Kylmä sota syttyy. Teoksessa Zetterberg, Seppo (toim.) *Maailman historian pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY, 955–965.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena. 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hyyrö, Tuula. 2011. Oppivelvollisuuskoulun asuntolat. Teoksessa Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura, 380–382.
- Immonen, Kari. 2001. Uusi kulttuurihistoria. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.) *Kulttuurihistoria: johdatustutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–25.

Jauhiainen, Annukka. 2011. Työläis- ja maalaisnuorison pidentyvä koulutie. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura, 111–119.

Kaarninen, Mervi. 2011. Oppikoulu yhteiskunnan rakentajana. Teoksessa Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura, 405–429.

Kaarninen, Pekka. 1999. Petsamon liittäminen Suomeen. Teoksessa Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.) Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944. Rovaniemi: Petsamo-Seura r.y., 59–83.

Kalela, Jorma. 2006. Muistitiedon näkökulma historiaan. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura, 67–92.

Karasma, Katri. 2014. Aapisesta ylioppilaskokeeseen: äidinkielen opetuksen historia. Helsinki: Äidinkielen opetuksen seura.

Keddie, Amanda. 2011. Supporting minority students through a reflexive approach to empowerment. Routledge Taylor & Francis Group: British Journal of Sociology of Education. Vol.32, No. 2., 221–238. Elektroninen aineisto. Taylor & Francis Online. <http://dx.doi.org/10.1080/01425692.2011.547307> (Luettu 8.10.2014.)

Koselleck, Reinhart. 2004. Futures Past: on the semantics of historical time. Saksankielinen alkuteos *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten* vuodelta 1979. Englanniksi kääntänyt Keith Tribe. New York: Columbia University Press. Elektroninen lähde. ProQuest Ebrary. (Luettu 13.12.2014.)

Koskenniemi, Matti. 1946 (1944). Kansakoulun opetusoppi. Toinen, täydennetty painos. Helsinki: Otava.

Koski, Leena. 2011. Sivistystyön ihmiskäsitys: villi-ihmisestä aikuiseksi yksilöksi. Teoksessa Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.) Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura, 159–183.

Kouluruokailusuositus. 2008. Valtion ravitsemusneuvottelukunta. Elektroninen aineisto. http://www.ravitsemusneuvottelukunta.fi/attachments/vrn/kouluruokailu_2008_kevyyt_nettiin.pdf (Luettu 19.12.2014)

Kraatari, Anita. 2004. Muistoja Varejoen kansakoulusta. (Alkuperäinen lähde: Jokiposti 6.5.2004, teksti poimittu Lasmarkin sivuilta.) Elektroninen aineisto. <http://www.varejoki.net/59> (Luettu 15.12.2014)

Kuikka, Martti T. 1991. Johdatus kasvatuksen historian tutkimukseen. Keuruu: Otava.

Kulha, Keijo K. 1977. Uudelleenorientoituminen – sodanjälkeinen aika. Teoksessa Viljo Rasila (toim.) Suomen poliittinen historia 1809–1975. 2. osa. Vuodet 1905–1975. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 251–300.

Kulttuurivähemmistöt. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Elektroninen aineisto. Julkaistu 19.8.2014. <http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/monikulttuurisuus/kulttuurivahemmistot.html?lang=fi> (luettu 16.10.2014.)

Kälkäjä, Mirjam. 1988. Varejoen maatalousnaisten 40-vuotishistoriikki. Elektroninen aineisto. Varejoen internetsivusto. <http://www.varejoki.net/65> (Luettu 16.12.2014)

Lassila, Juhani. 2001. Lapin koulutushistoria – Kirkollinen alkuopetus, kansa-, perus- ja oppikoulut, osa 1. Acta Universitatis Ouluensis. E Scintiae Rerum Socialium 49. Elektroninen aineisto. <http://herkules oulu.fi/isbn9514264541/isbn9514264541.pdf> Väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto. (Luettu 30.12.2014)

Leino-Kaukiainen, Pirkko & Heikkinen, Anja. 2011. Yhteiskunta ja koulutus. Teoksessa Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.) Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura, 16–33.

Lorenz, Chris. 2014. Blurred Lines – History, Memory and Experience of Time. Julkaisussa International Journal for History, Culture and Modernity. Amsterdam: Amsterdam University Press. Volume 2, Number 1, July 2014, 43–63 (21). Elektroninen aineisto. Igentaconnect. <http://www.ingentaconnect.com/content/aup/hcm/2014/00000002/00000001/art00003?crawler=true#> (Luettu 4.11.2014.)

Maahanmuuttajien koulutuksen kehittäminen. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Päivitetty 20.9.2013. Elektroninen aineisto. http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/artikkelit/maahanmuuttajien_koulutuksen_kehittaaminen/index.html?lang=fi (luettu 16.10.2014.)

Metropoliitta Leo. 1999. Petsamon ortodoksinen luostari ja seurakunta. Teoksessa Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.) Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944. Rovaniemi: Petsamo-Seura r.y., 433–462.

Metsämuuronen, Jari (toim.). 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp Ky.

Monikulttuurisuuteen ja saavutettavuuteen liittyviä linjauksia. Julkaistu 19.8.2014. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Elektroninen aineisto. <http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/monikulttuurisuus/linjaukset.html?lang=fi> (Luettu 16.10.2014.)

Nordic Nutrition Recommendations. 2012. Part 1. Copenhagen: Nordic Council of Ministers. 5th Edition. Elektroninen lähde. http://www.ravitsemusneuvottelukunta.fi/files/images/vrn/9789289326292_nnr-2012.pdf (Luettu 3.1.2015.)

Nurmi, Veli. 1989. Kansakoulusta peruskouluun. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.

Nykänen, Tapio. 2014. Petsamon unohdetut evakot. Lapin yliopiston Teema-julkaisu. Elektroninen lähde. <http://www.ulapland.fi/news/Teema-Petsamon-unohdetut-evakot/30873/60b62104-d9f2-4f51-aacb-2a4a2d235b06> (Julkaistu 28.2.2014, luettu 8.1.2015.)

Nyyssönen, Jukka. 1999. Pois Petsamosta. Teoksessa Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.) Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944. Rovaniemi: Petsamo-Seura r.y., 629–655.

Ollitervo, Sakari. 2012. Filosofinen hermeneutiikka ja kulttuurihistoria. Teoksessa Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.) Tulkinnan polkuja: kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä Turku: Turun yliopisto, k&h. Turku, 193–221.

Onnela, Samuli. 1999. Petsamon väestöhistoriaa. Teoksessa Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.) Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944. Rovaniemi: Petsamo-Seura r.y., 103–121.

Paksuniemi, Merja. 2014. Vahvoiksi kasvaneet – Lapin lapset sodan jaloissa. Siirtolaisuus instituutti. Tutkimuksia A 45. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. Elektroninen aineisto. http://maine.utu.fi/pdf/A45_Vahvoiksi%20kasvaneet.pdf (Luettu 30.12.2014)

Partanen, Katimari. 1999. Oulun ortodoksisen seurakunnan alku. Ortodoksisuus Pohjois-Pohjanmaalla ja seurakunnan perustaminen vuonna 1950. Proseminaariryö. Joensuu: Joensuun yliopisto. Ortodoksisen teologian ja läntisen teologian laitos. Julkaisematon lähde.

Portelli, Alessandro. 1991. What makes oral history different. State University of New York, 32–42. Elektroninen aineisto. Tristero. <http://tristero.typepad.com/sounds/files/portelli.pdf> (Luettu 13.12.2014)

Puhakka, Mika & Virta, Ilkka. 2003. Siirtokarjalaisten sotavuosien koulukysymys. Teoksessa Minna Vuorio-Lehti ja Marjo Nieminen (toim.) Kasvatushistoria nyt. Makro- ja mikrotutkimuksesta marginaalisuuden, sukupuolen ja tilan analyysiin. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 151–173.

Rahikainen, Marjatta 2008. Kenen historiaa kasvatuksen ja koulutuksen historiassa on kirjoitettu? Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura. Elektroninen aineisto. eNorssi. <http://www.enorssi.fi/enorssi-verkosto/virmo/virmo-1/kashisnet/kasvatuksen-historian-tutkimus/kenen-kasvatuksen-historiaa>. (Luettu 12.12.2014)

Rantala, Jukka. 2003. Johdanto: koulu kansalaisyhteiskuntaa rakentamassa. Teoksessa Jukka Rantala (toim.) Koulu ja kansalaisyhteiskunta historiallisessa perspektiivissä. Helsinki: Historiallis- yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia, 7–13.

Rantala, Jukka. 2005. Kansaa kasvattamassa. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.

Rantala, Jukka. 2011. Kansakouluopettajat. Teoksessa Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura, 266–299.

Reino Paasilinna. Helsinki: Eduskunta. Elektroninen aineisto. <http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/hex5000.sh?hnro=206> (Luettu 20.12.2014)

Reino Paasilinna. Bryssel: Euroopan parlamentti. Elektroninen aineisto. http://www.europarl.europa.eu/meps/fi/2301/REINO_PAASILINNA_home.html (Luettu 20.12.2014)

Rossi, Leena. 2005. Muistitietohistoria ja Alessandro Portelli. Teoksessa Hanna Järvinen & Kimi Kärki (toim.) Avaintekstejä kulttuurihistoriaan. Turku: Cultural history – Kulttuurihistoria 6. k&h, 83–93.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2009 (2005). Tutkimushaastattelun ja vuorovaikutus. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 22–56.

Salmela, Alfred. 1947. Suomen kansakouluhallinnon pääpiirteet. Porvoo–Helsinki: WSOY.

Seurujärvi, Veijo. UNDRAn herneet. Elektroninen aineisto. Varejoen internetsivut. <http://www.varejoki.net/115> (Luettu 15.1.2015.)

Skinnari, Simo & Syväoja, Hannu. 2007. Suomalaisen pedagogiikan linjauksia 1920-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Juhani Tähtinen ja Simo Skinnari (toim.) Kasvatus- ja koulukysymys Suomessa vuosisatojen saatossa. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 341–377.

Strawson, Galen. 2004. Against narrativity. Ratio (new series) XVII 4 December 2004. Reading: University of Reading. Department of Philosophy. Elektroninen lähde. http://lhc.ucsd.edu/mca/Paper/against_narrativity.pdf (Luettu 13.12.2014.)

Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia I–III. SKS Kirjat. <https://kirjat.finlit.fi/index.php?showitem=2606> (Julkaistu 27.10.2007. Luettu 12.12.2014)

Suomen tilastollinen vuosikirja 2013. Taulukko 102. Maahanmuutto ja maastamuutto 1945–2012. Helsinki. Tilastokeskus. Elektroninen aineisto. http://pxweb2.stat.fi/sahkoiset_julkaisut/vuosikirja2013/html/suom0022.htm (Luettu 16.10.2014.)

Syväoja, Hannu. 2004. Kansakoulu – suomalaisten kasvattaja. Perussivistystä koko kansalle 1866–1977. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Taskila, Erkki. 1999. Petsamon elinkeinoelämä. Teoksessa Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.) Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944. Rovaniemi: Petsamo-Seura r.y., 199–246.

Tepora, Tuomas. 2010. Sota-ajan leikit ja koulu. Teoksessa Sari Näre, Jenni Kirves ja Juha Siltala (toim.) Sodan kasvattamat. Porvoo: WSOY, 32–60.

Tervolan kirkonsuvannon lossiin anotaan asennettavaksi paremp [sic] lossiproomu. Kouluasioita sekä vaalilautakuntien valinta esillä eilen kunnanvaltuuston kokouksessa. Pohjan Sanomat 13.6.1947. Nro 131, s. 3.

Tervolan valtuusto. Pohjolan Sanomat 8.8.1947. Nro 177, s. 2.

Tielaitoksen virstanpylväät. Elektroninen aineisto. Tiehallinto. <http://alk.tiehallinto.fi/tiehist/tiel200.htm> (Luettu 15.1.2015.)

Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna. 2009 (2005). Johdanto. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 9–21.

Tuomaala, Saara. 2011. Kamppailu yhteisestä koulusta ja oppivelvollisuudesta. Teoksessa Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.) Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Suomalainen Kirjallisuuden Seura, 95–109.

Tuominen, Marja. 2012. Sotahaavoja parannamma. Näkökulmia henkiseen jälleenrakennukseen. Julkaisussa Tuomo Pekkala, Heikki Annanpalo, Mervi Autti & Mari Ekman (toim.) Totto XIX. Rovaniemi: Kotiseutuyhdistys Rovaniemen Totto, 60–71.

Tuominen, Marja. 2013. Esi-isien perinteitä ja modernia tyyliä. Ortodoksisuuden jälleenrakentaminen Suomen Lapissa toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Marianne Junila, Petri Granberg, Jukka Juntunen, Pia Kaitasuo & Harri Turunen (toim.) Pappi, partisaani ja pirtuhevonen – poimintoja pohjoisen historiasta. Oulu: Oulun historiaseuran julkaisuja, 245–259.

Tähtinen, Juhani. 2008. Kasvatuksen historian tutkimus – mistä oikein on kysymys. Elektroninen aineisto. eNorssi. <http://www.enorssi.fi/enorssi-verkosto/virmo/virmo-1/kashisnet/kasvatuksen-historian-tutkimus/kasvatuksen-historian-tutkimus> (Luettu 21.10.2014.)

Tähtinen, Juhani. 2011. Moraali ja terveys kansalais- ja koulukasvatuksen polttopisteessä. Teoksessa Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura, 184–216.

Ursin, Martti. 1980. Pohjois-Suomen tuhot ja jälleenrakennus saksalaissodan 1944–1945 jälkeen. Oulu: Pohjoinen.

Vahtola, Jouko & Onnela, Samuli (toim.) 1999. Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1944. Rovaniemi: Petsamo-Seura r.y.

Vainio, V.H. 1958. Neljännesvuosisata vapaaehtoista rajaseututyötä. Tampere: Rajaseudun ystävien liiton julkaisu.

Valtonen, Anu. 2009 (2005). Ryhmäkeskustelu – millainen metodi? Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu: tutkimus tilanteet ja vuorovaikutus. 2. painos. Tampere: Vastapaino, 223–241.

Vennamo, Veikko & Väisänen, P.O. 1988. Jälleenrakennuksen ihme. Suomi nousi aaltonpohjasta. Jyväskylä – Helsinki: Gummerrus.

Virrankoski, Pentti. 2012. Suomen historia. Maa ja kansa kautta aikojen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Virtanen, Jorma. 2007. Kasvatusjärjestelmä ja kansallinen olemassaolo – Aukusti Salon kasvatusajattelun keskeiset kysymykset toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Jouko Tähtinen ja Simo Skinnari (toim.) Kasvatus- ja koulukysymys Suomessa vuosisatojen saatossa. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 567–585.

Virta, Ilkka. 2001. Siirtoväen kansakoulukysymys sotavuosien Suomessa. Turku: Turun yliopiston julkaisuja Annales Universitatit Turkuensis. Sarja C, osa 169.

Vuorio-Lehti, Minna. 1999. Oppikoulun yhdestoista hetki? Jyväskylä: Kasvatus : Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja 30 (1999) : 2, 7. artikkeli; 170–184. Elektroninen aineisto. Elektra. (Luettu 14.12.2014)

Vuorisjärvi, Esko. 1999. Petsamon nikkeli suurpolitiikassa. Teoksessa Jouko Vahtola & Samuli Onnela (toim.). Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920–1940. Rovaniemi: Petsamo-Seura r.y., 527-541.

Waris, Heikki, Jyrkilä, Vieno, Raitasuo, Kyllikki, Siipi, Jouko. 1952. Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta. Yhteiskunnallisen korkeakoulun julkaisuja IV. Yhteiskuntatieteellinen tutkimustoimisto. Helsinki: Otava.

Wertsch, James. 2002. Voices of Collective Remembering. Cambridge: Cambridge University Press. Elektroninen aineisto. ProQuest Ebrary. Luettu 13.12.2014.

Kuvalähteet

Kuva 1. Suomen kartta vuodelta 1940. Doria. Kansalliskirjasto. Suomen karttoja ja tilastoja. 2. Suomen valtiollisia yleiskarttoja. Karta över Finland. 1940. <http://www.doria.fi/handle/10024/79272> (Haettu 6.1.2015)

Kuva 2. Varejoen koulun avoimesta opettajan virasta ilmoitettiin muun muassa Pohjolan Sanomissa. Pohjolan Sanomat 24.7.1947, Nro 163, s. 4.

Kuva 3. Johtokunta esitti arvionsa koulurakennusten huonosta kunnosta kesällä 1953. TKA. Varejoen kansakoulu. Ca:1. Johtokunnan kokouspöytäkirja 4.6.1953.

Kuva 4. Tuomas ja Elna 1950-luvun loppupuolella. (Kuva on rajattu Sirkka ja Heikki Kinoksen alkuperäisestä kuvasta.) Julkaistu Heikki Kinoksen luvalla (15.1.2015). Varejoen nettisivut. <http://www.varejoki.net/albumi/heikkijasirkkakinoksenkuvista/958398#> (Luettu 15.12.2014)